

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α΄
ΣΤΗ ΦΙΛΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ 867-959*

I

Ἡ βυζαντινολογία ἔχει ἀσχοληθεῖ ἐπισταμένως μὲ τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειο Α΄ (867-886). Δύο ἐκτενεῖς μονογραφίες¹ καὶ πολλὲς μικρότερες μελέτες² ἔχουν ἀφιερωθεῖ στὴν ἀνάλυση τῶν ἱστορικῶν, πολιτικῶν, ἰδεολογικῶν καὶ πολιτισμικῶν προβλημάτων τῆς βασιλείας τοῦ ἀρχηγέτη τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀξιολόγηση τῆς μορφῆς του. Ἄμεσα συνδεδεμένη μὲ τὸν Βασίλειο εἶναι καὶ ἡ ἀξιολόγηση τοῦ προκατόχου τοῦ αὐτοκράτορα Μιχαῆλ Γ΄ (842-867). Ἐνῶ οἱ ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν συγκλίνουν σὲ θετικὴ παρουσίαση τοῦ Βασιλείου, οἱ γνώμες σχετικὰ μὲ τὸν Μιχαῆλ δίστανται αἰσθητὰ. Ἡ εἰκόνα τοῦ Μιχαῆλ πέρασε ἀπὸ διάφορα στάδια. Ἀπὸ ἐντελῶς ἀρνητικῆς³ ἐξελίχθηκε σὲ ἐντελῶς θετικῆς⁴, καὶ κατέληξε σὲ μιὰ προσπάθεια ἐξισορρόπησης τῶν ἀρνητικῶν καὶ θετικῶν στοιχείων ποὺ προσφέρουν οἱ πηγές⁵. Στὶς μέχρι

---

* Πυρήνας αὐτῆς τῆς ἐργασίας στάθηκε ἡ προετοιμασία μιᾶς διάλξεως γιὰ τὸ 15ο συνέδριο τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐνώσεως Βυζαντινῶν Σπουδῶν στὸ University of Massachusetts, Amherst (26-29 Ὀκτωβρίου 1989) μὲ τίτλο *The «rhetorical» legitimation of Basileios I in the Vita Basillii*. Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω γιὰ τὶς σημαντικὲς καὶ γενναιόδωρες τοὺς παρατηρήσεις τοὺς καθηγητὲς Ἀθανάσιο Μαρκόπουλο καὶ Ole Smith. Ὅποιαδήποτε λάθη καὶ ἀσυνέπειες παραμένουν βαρύνουν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τὸ συγγραφέα.

1. A. Vogt, *Basile I, empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle*, Paris 1908, καὶ N. Tobias, *Basil I (867-886), the Founder of the Macedonian Dynasty. A Study of the Political and Military History of the Byzantine Empire in the Ninth Century*, Ann Arbor, Michigan 1970, ὁ ὁποῖος ὁμως δὲν προσθέτει οὐσιαστικὰ τίποτε τὸ καινούργιο.

2. Γιὰ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία βλ. G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates* [Handbuch der Altertumswissenschaft, XII.1.2], München 1963, 194-201.

3. Βλ., π.χ., τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ Κ. Παπαρρηγόπουλου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. Χ, Ἀθήνα 1970 (ἀνατ. τῆς ἐκδ. 1886), 400-402.

4. Πρόκειται γιὰ τὴν περίφημη σειρά ἀρθρῶν τοῦ H. Grégoire, ὁ ὁποῖος προσπάθησε νὰ δεῖξει τὶς στρατιωτικὲς καὶ πολιτικὲς ἐπιτυχίες τοῦ Μιχαῆλ. Βλ. H. Grégoire, *Inscriptions historiques byzantines. Ancyre et les Arabes sous Michel l'ivrogne*, *Byz* 4 (1927-1928) 437-468· Michel III et Basile le Macédonien dans les inscriptions d'Ancyre. Les sources historiques de Digenis Akritas et le titre de μέγας βασιλεύς, *Byz* 5 (1929-1930) 327-346· Études sur l'Épopée byzantine, *REG* 46 (1933) 26-69· Études sur le neuvième siècle, *Byz* 8 (1933) 515-550.

5. Ostrogorsky, 186, ὅπου καὶ ἡ ὑπόλοιπη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν ἀναθεώρηση τῆς εἰκόνας τοῦ Μιχαῆλ.

τώρα προσπάθειες εὑρεσης τῆς ἱστορικῆ ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος σχετικὰ μὲ τὸν Μιχαὴλ ἢ τὸν Βασίλειο ὑπάρχει ἓνα κοινὸ σημεῖο μεθοδολογικῆς ἐφαρμογῆς. Οἱ πηγές ἀντιμετωπίζονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, δηλαδὴ ὡς ἱστορικὰ ντοκουμέντα χωρὶς λογοτεχνικὴ ὑπόσταση. Εἴτε πρόκειται γιὰ τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου 869/870 στὴν Κωνσταντινούπολη, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴ *Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη*, ἡ ὀπτικὴ γωνία τῆς ἀνάλυσης παραμένει ἡ ἴδια, χωρὶς ὅμως νὰ τίθεται τὸ ἐρώτημα κατὰ πόσο μπορεῖ ἓνας ἱστορικὸς νὰ ἐμπιστευεῖται τὰ κείμενα αὐτά. Ἐποτέλεσμα εἶναι ἡ ἐκάστοτε δημιουργία μιᾶς συνθετικῆς εἰκόνας μὲ βάση ὅλες τὶς πηγές, χωρὶς ὅμως καὶ τὴν ἀναγκαίᾳ πολλαπλὴ διαφοροποίησή τους. Παράδειγμα αὐτῆς τῆς τάσης εἶναι τὸ ἐκτενέστατο ἄρθρο τοῦ Gy. Moravcsik γύρω ἀπὸ τοὺς θρύλους σχετικὰ μὲ τὸν Βασίλειο⁶. Μὲ ἐξαιρετικὴ ἀκρίβεια ὁ διάσημος Οὐγγρος βυζαντινολόγος ἀνέλυσε ὅλες τὶς πηγές παρουσιάζοντας ἓνα-ἓνα τὰ διάφορα μοτίβα καὶ τὴ λογοτεχνικὴ τους παράδοση, γιὰ νὰ συνθέσει τὴν ἐξέλιξη τῆς «μυθοποίησης» τοῦ Βασιλείου. Δύο πρόσφατα ἄρθρα ἐπιχειροῦν τὸ ἴδιο γιὰ τὸν Μιχαὴλ. Στὸ πρῶτο ὁ E. Kislinger⁷ παρουσιάζει μιὰ πιὸ θετικὴ εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ ἐκείνην τοῦ Ostrogorsky, χωρὶς ὅμως νὰ καταλήγει σὲ σαφῆ συμπεράσματα. Στὸ δεύτερο ὁ Ja. N. Ljubarskij⁸ προτείνει μιὰ ὄχι ἰδιαίτερα πειστικὴ «θεατρικὴ» ἐρμηνεῖα τῶν πράξεων τοῦ Μιχαὴλ, ὅπου ὁ νεαρὸς αὐτοκράτορας μόνος του δημιουργεῖ συνειδητὰ τὴ δημόσια εἰκόνα του σὰν μίμος.

Τὸ πρόβλημα ποὺ τίθεται εἶναι διπλό. Πρῶτον: οἱ ὑπάρχουσες πηγές γιὰ τὴ βασιλεία τῶν δύο αὐτοκρατόρων δὲν παρουσιάζουν τοὺς δύο ἡγεμόνες μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ἐπὶ τὴν πηγὴ ποὺ διάκεινται ἐντελῶς θετικὰ πρὸς τὸν Μιχαὴλ⁹ καὶ τὸν Βασίλειο¹⁰, ἢ ποὺ παρουσιάζουν ἀρνητικὰ τὸν Μιχαὴλ καὶ μάλλον οὐδέτερα

6. Gy. Moravcsik, *Sagen und Legenden über Kaiser Basileios I.*, *DOP* 15 (1961) 59-126 (ἀνατ. στὸ: Gy. Moravcsik, *Studia Byzantina*. Curavit J. Harmata, Budapest 1967, 147—220).

7. E. Kislinger, Michael III. -Image und Realität, *Eos* 75 (1987) 389-400, ὅπου καὶ ἡ πιὸ πρόσφατη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὸν Μιχαὴλ.

8. Ja. N. Ljubarskij, Der Kaiser als Mime. Zum Problem der Gestalt des byzantinischen Kaisers Michael III., *JÖB* 37 (1987) 39-50.

9. Βλ. Παλ. Ἀνθ. I.106 (πρόκειται γιὰ ἓνα ποίημα 18 ἰαμβικῶν δωδεκασύλλαβων πανηγυρικοῦ χαρακτήρα ποὺ ὑμνεῖ τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Φώτιο γιὰ τὴν ἀναστήλωση ἐνὸς ψηφιδωτοῦ τοῦ Χριστοῦ στὸν Χρυσοτρίκλινο τοῦ Ἱεροῦ Παλατίου· μετάφραση καὶ σχόλια C. Mango, *The Art of the Byzantine Empire 312-1453*, Englewood Cliffs, N.Y., 1972 [ἀνατ. Toronto 1986], 184) ἢ Φώτιος, Ὁμιλία ῥηθεῖσα ὡς ἐν ἐκφράσει τοῦ ἐν τοῖς βασιλεῖσι περιωνύμου ναοῦ (ὁμιλία 10· βλ. Β. Λαοῦρδας, *Φωτίου ὁμιλίες*. Ἐκδοσις κειμένου, εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια [Ἑλληνικά, Παράρτημα 12], Θεσσαλονίκη 1959, 99-104, καὶ C. Mango, *The Homilies of Photius Patriarch of Constantinople*. English Translation, Introduction and Commentary [Dumbarton Oaks Studies, 3], Cambridge, Mass. 1958, 177-190).

10. Ὅπως τὰ κείμενα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενο τῆς παρούσας μελέτης. Ἀμφίβολη εἶναι ἡ χρονολόγησις ἐνὸς ἐξάστιχου ἐπιγράμματος σὲ δακτυλικὸ ἐξάμετρο ποὺ βρισκόταν κάποτε ὡς ἐπιγραφή στὴν ἀνατολικὴ πύλη τῆς Θεσσαλονίκης (Παλ. Ἀνθ. IX.686), ἂν καὶ πιθανότερη εἶναι μιὰ χρονολόγησις ἀνάμεσα στὸν 4ο καὶ τὸν 5ο αἰῶνα (J.-M. Spieser, *Inventaires*

τὸν Βασίλειο¹¹, ἢ θετικά τὸν Βασίλειο καὶ ἀρνητικά τὸν Μιχαήλ¹². Ἐπιπλέον, τὰ γεγονότα τοῦ 9ου αἰώνα (ιδίως στὸ δεύτερο μισό του) τὰ γνωρίζουμε σχεδὸν ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴν ἱστοριογραφία τοῦ 10ου αἰώνα, πράγμα ποὺ δυσκολεύει σημαντικά τὴν ἐξακρίβωση τοῦ χειρισμοῦ τῶν παλαιότερων πηγῶν ἀπὸ τίς νεότερες, κάτι ποὺ ἔχει τονισθεῖ ἀρκετὰ τὰ τελευταῖα χρόνια. Δεύτερον: οἱ πηγές εἶναι πρωτίστως ἔργα λογοτεχνικά, ἀνήκουν σὲ διαφορετικά εἶδη καὶ ἐξυπηρετοῦν τμηματικά ἐντελῶς διαφορετικούς σκοπούς. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο δὲν ἔχει δοθεῖ ὅσο βάρος θὰ ἔπρεπε. "Ἐτσι ἡ φιλολογικὴ καὶ λογοτεχνικὴ μελέτη τῶν πηγῶν ἔχει μείνει αἰσθητὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ.

Σκοπὸς αὐτῆς τῆς ἐργασίας εἶναι ἡ λεπτομερέστερη ἀνάλυση ἀπὸ λογοτεχνικὴ ἄποψη τριῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα μᾶς παραδίδουν τὴ θετικὴ εἰκόνα τοῦ Βασιλείου ποὺ κυριάρχησε στή μετέπειτα ἱστοριογραφία. Τὰ ἀπολύτως φιλομακεδονικά αὐτὰ ἔργα εἶναι τὸ ἀνώνυμο ποίημα *Εἰς τὸν Βασίλειον βασιλέα* (= ΑΠ), ὁ ἐπιτάφιος λόγος τοῦ Λέοντος ΣΤ' γιὰ τοὺς γονεῖς του (= ΕΛ) καὶ ἡ βιογραφία τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὸν ἐγγονό του Κωνσταντῖνο Ζ' Πορφυρογέννητο (= ΒΒ),

---

en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance. I: Les inscriptions de Thessalonique, *TM* 5, 1973, 145-180, καὶ εἰδικὰ 150-151, ὅπως ἐπίσης καὶ Α. Markopoulos, *Le témoignage du Vaticanus gr. 163 pour la période entre 945-963*, *Σύμμεικτα* 3, 1979, 83-119, εἰδικότερα 107-108· γιὰ μιὰ υπεράσπιση τῆς χρονολόγησής στὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου βλ. Β. Baldwin, *BZ* 79, 1986, 263-264).

11. Π.χ. ἡ *Χρονογραφία τοῦ Λογοθέτη*, ὅπως ὀνομάζεται τὸ σύνολο τῶν παραλλαγῶν βασικὰ μίας χρονογραφίας ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τὸ 948. Τὰ προβλήματα γύρω ἀπὸ τίς σχέσεις τῶν διάφορων παραλλαγῶν μεταξύ τους, τὴν ποιότητα τῶν χειρογράφων ποὺ τίς διασώζουν καὶ τὴ χρονολογικὴ τους κατάταξη εἶναι τεράστια. Σὲ γενικὲς γραμμὲς πάντως ἀπὸ τίς ὑπάρχουσες τυπωμένες παραλλαγές τὸ καλύτερο κείμενο προσφέρει ἡ ἔκδοση τοῦ *Monacensis gr. 218* ποὺ παραδίδει τὸν ἐπονομαζόμενον Θεοδόσιο Μελιτηνὸ (Th. L. F. Tafel, *Theodosii Meliteni qui fertur Chronographia* [Monumenta Saecularia, III.1] München 1859), μὲ δεύτερο τὸν *Parisinus gr. 1711* ποὺ παραδίδει τὸν Λέοντα Γραμματικὸ (βλ. *Leonis Grammatici Chronographia*, ed. I. Bekker, Bonn 1842, 207.6-331). Βλ. ἀναλυτικὰ Alexandra Sotiroudis, *Die handschriftliche Überlieferung des «Georgius Continuatus» (Redaktion A)* [ΕΕΦΣΠΘ, Παράρτημα 68], Θεσσαλονίκη 1989, καὶ Α. Μαρκόπουλος, *Ἡ Χρονογραφία τοῦ Ψευδοσυμεῶν καὶ οἱ πηγές της*, Ἰωάννινα 1978· ἐπίσης Α. Markopoulos, *Sur les deux versions de la Chronographie de Syméon Logothète*, *BZ* 76 (1983) 279-284· J. Karayannopoulos - G. Weiß, *Quellenkunde zur Geschichte von Byzanz (324-1453)*, Wiesbaden 1982, τ. II, 369-370 (ἀρ. 264), 371-372 (ἀρ. 266-269)· H. Hunger, *Die hochsprachliche profane Literatur der Byzantiner* [Handbuch der Altertumswissenschaft, XII.5.1] München 1978, τ. I, 349-351, 354-357· Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica* [Berliner Byzantinistische Arbeiten, 10-11] Berlin 1958 (ἀνατ. Leiden 1983), τ. I, 269-273, 515-518.

12. Νικήτας Δαβίδ Παφλαγῶν, *Βίος ἤτοι ἀθλησις τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰγνατίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως*, *PG* 105, 487-574. Βλ. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* [Handbuch der Altertumswissenschaft, XII.2.1] München 1959, 548-549, 565-566· Σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση τοῦ συγγραφέα καὶ τὴ χρονολόγησή τῆς σωζόμενης μορφῆς τοῦ *Βίου* (περ. 908-910) βλ. R. J. H. Jenkins, *A Note on Nicetas David Paphlago and the Vita Ignatii*, *DOP* 19 (1965) 241-247.

πού παραδίδεται ως 5ο βιβλίο τῆς *Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη*.

Ἡ ἀνάλυση αὐτῆ ἔχει ως βάση τὴν ἀρχὴ ὅτι ἓνα λογοτεχνικό ἔργο ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ σειρὰ πολλαπλῶν σημασιολογικῶν ἐπιπέδων, πού χωρίζονται σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ βρίσκεται τὸ σύνολο τῶν συγκεκριμένων ἐπιπέδων, πού ἀποτελοῦν τὰ ἱστορικά καὶ πολιτισμικά συμφραζόμενα ἐνὸς ἔργου (χρονολόγηση, προβλήματα σχετικὰ μὲ τὸν συγγραφέα, ἱστορικό καὶ κοινωνικό πλαίσιο τοῦ ἔργου κτλ.). Ἀπὸ τὴν ἄλλη βρίσκεται τὸ σύνολο τῶν ἀφηρημένων ἐπιπέδων, πού συνθέτουν αὐτὴ καθαυτὴ τὴν αἰσθητικὴ ὑπόσταση τοῦ λογοτεχνικοῦ κειμένου (δομὴ, γλώσσα, ἐπιδράσεις παλαιότερων κειμένων, πρόσληψη σὲ νεότερα κείμενα κτλ.)¹³. Τὸ λογοτεχνικό ἔργο ὑφίσταται μόνο μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀλληλεξάρτησης αὐτῶν τῶν ἐπιπέδων. Γι' αὐτὸ καὶ μιὰ ὀλοκληρωμένη ἐρμηνεῖα πρέπει νὰ λαμβάνει ὑπόψη τῆς αὐτῆ τὴν ἀλληλεξάρτηση, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ διατρέχει τὸν κίνδυνο μιᾶς μονόπλευρης παρουσίας¹⁴. Ταυτόχρονα ἐπιτρέπεται ἡ ἀποσύνδεση τῶν δύο αὐτῶν συνόλων γιὰ τὴν ἀκριβέστερη κατανόηση τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου, μόνον ὅμως ὅταν ἡ ἀποσύνδεση εἶναι συνειδητὴ πράξη τοῦ κριτικοῦ¹⁵.

Στὴν ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ παρουσιάζονται καταρχὴν τὰ τρία ἔργα ξεχωριστά, μὲ ἔμφαση στὸ σύνολο τῶν ἀφηρημένων ἐπιπέδων τους, δηλαδὴ τῆς γλώσσας, δομῆς, λογοτεχνικῶν τόπων καὶ μοτίβων, ὅπως καὶ στὴν ἀκριβέστερη ἔνταξη τῶν ἔργων σὲ κάποια λογοτεχνικά εἶδη. Ἡ ἐργασία τελειώνει μὲ μιὰ σύγκριση τῶν τριῶν κειμένων καὶ ὀρισμένα συμπεράσματα γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς εἰκόνας τοῦ Βασιλείου. Ὁ συγγραφέας πιστεύει πὼς μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο μποροῦν νὰ ἐξαχθοῦν ἀσφαλέστερα λογοτεχνικά συμπεράσματα καὶ νὰ δημιουργηθοῦν στερεότερες βάσεις γιὰ μιὰ πληρέστερη ἱστορικὴ ἐρμηνεῖα. Τὸ ἄρθρο δὲν μπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσει τὴν ἔλλειψη πλήρους φιλολογικοῦ σχολιασμοῦ τῶν κειμένων αὐτῶν, οὔτε καὶ νὰ παρουσιάσει ὅλα τὰ ὑπάρχοντα προβλήματα. Εἶναι ἓνα μικρὸ μόνο βῆμα πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση. Ὡς παράρτημα παρατίθεται στὸ τέλος ἓνας συνοπτικὸς πίνακας τῶν αὐτοκρατορικῶν καὶ προσωπικῶν ἀρετῶν τοῦ Βασιλείου ὅπως ἐμφανίζονται καὶ στὰ τρία ἔργα.

13. Βλ. τὴν ἀνάλυση αὐτοῦ τοῦ θέματος ἀπὸ φιλοσοφικὴ ἄποψη στὸ σημαντικώτατο βιβλίο τοῦ R. Ingarden, *Das literarische Kunstwerk*, Tübingen 41972, 25-196 καὶ τὴν παρουσίαση τοῦ E. Π. Παπανούτσου, *Αἰσθητική*, Ἀθήνα 51976, 97-131.

14. Γιὰ τὰ θέματα μιᾶς συνολικῆς ἐρμηνείας καὶ τῆς μεθοδολογικῆς βάσης τῆς βλ. J. Strelka, *Methodologie der Literaturwissenschaft*, Tübingen 1978, 13-19, 56-60. Σημαντικὲς εἶναι καὶ οἱ παρατηρήσεις τῶν P. Szondi, *Einführung in die literarische Hermeneutik*, Frankfurt a. M. 1975, 9-26, 404-408, καὶ H.-G. Gadamer, *Text und Interpretation*, στί: Ph. Forget (ἐκδ.), *Text und Interpretation. Eine deutsch-französische Debatte*, München 1984, 24-55 πάνω στὸ πρόβλημα τῆς σχέσης φιλολογικῆς καὶ λογοτεχνικῆς ἐρμηνευτικῆς μεθόδου καὶ τὴν ἀντιδιαστολή τους πρὸς τὴν ἱστορικὴ μέθοδο.

15. Strelka, 3-12.

II

Τὸ ἀνώνυμο ποίημα *Εἰς τὸν Βασίλειον βασιλέα*, γραμμένο σὲ ἰαμβικούς δωδεκασύλλαβους, παραδίδεται στὸν Laurentianus gr. IX.23, φ. 168^r-169a^v¹⁶. Τὸ ποίημα, πὺ προτάσσεται μιᾶς σειρᾶς ἐγχειριδίων κατὰ τῶν Μανιχαίων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος, χρονολογεῖται στὰ 871-872¹⁷.

Τὸ *Εἰς τὸν Βασίλειον βασιλέα*¹⁸, ἂν καὶ ἔργο μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ λογοτεχνικῆ ἀποψη, δὲν ἔχει προσεχθεῖ ἀρκετά. Μόνον ὁ Moravesik τοῦ ἀφιέρωσε μιὰ μικρὴ μελέτη, πὺ ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν ἀξία του ὡς ἱστορικῆς πηγῆς¹⁹.

Ἡ δομὴ τοῦ ΑΠ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

I (1-69) Οἱ πρῶτοι ἐξήντα στίχοι, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ (βλ. ὑποσ. 16), λείπουν. Θὰ πρέπει νὰ περιεῖχαν κάποιον προοίμιον, ἴσως μὲ τοὺς γνωστοὺς τόπους (ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὁμιλητῆ, μέγεθος τοῦ θέματος κτλ.)²⁰, ὅπως καὶ ἀναφορὲς σὲ γενικὰ θέματα (ἐπιτυχία τῆς βασιλείας τοῦ αυτοκράτορα, ἀρετές του κτλ.). Στὸ στίχο 61 βρισκόμαστε στὴ μέση μιᾶς πρότασης, πὺ παρουσιάζει τὸ σῶμα τοῦ αυτοκράτορα νὰ ἀναβλύζει ἀπὸ παντοῦ προφανῶς πνευματικὲς καὶ σωματικὲς ἀρετές. Ἡ ἐνότητα τελειώνει μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει τὸν Βασίλειον ὡς ἐκλεκτὸ τοῦ Θεοῦ.

II (70-88) Ἡ ἄνοδος τοῦ Βασιλείου στὸ θρόνον. Τονίζεται ἐκτενῶς ἡ ταπεινὴ καταγωγὴ τοῦ αυτοκράτορα, πὺ, ἂν καὶ ἄγνωστος στοὺς ἀνθρώπους, εἶναι ὅμως γνωστὸς στὸν Θεό.

III (89-118) Ὁ χαρακτήρας τοῦ Βασιλείου ὡς ἡγεμόνα, σύγκριση μὲ

16. Τὰ δύο τμήματα τοῦ κώδικα (= M1 [1^r-163^v] καὶ M2 [168^r-197^v]: τὰ φ. 164-167 εἶναι κενά) ἀποτελοῦν σαφῶς δύο διαφορετικὰ χειρόγραφα πὺ σὲ δεδομένη στιγμή ἐνώθησαν σὲ ἓναν τόμον (βλ. *Alexandri Lycopolitani contra Manichaei opinioniones disputatio*, ed. A. Brinkmann, Leipzig 1895, IV-VI). Ὁ M2 χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 9ου μὲ ἀρχὲς τοῦ 10ου αἰώνα. Οἱ πρῶτοι 60 στίχοι τοῦ ποιήματος λείπουν γιὰτὶ ὁ M2 εἶναι ἀκέφαλος καὶ ἔτσι σώζονται μόνον 171 στίχοι, πρᾶγμα πὺ γίνεται φανερό ἀπὸ τὴν πρωτότυπη στιχομετρία στὰ περιθώρια τοῦ χειρογράφου. Ὁ τίτλος τοῦ ποιήματος ἀνήκει σὲ νεότερο γραφέα καὶ δὲν εἶναι ὑποχρεωτικὰ ἀuthenticός.

17. Βλ. Brinkmann, XXIV-XXVII· H. Grégoire, *Autour de Pauliciens*, Byz. 11 (1936) 610-614· P. Lemerle, *L'histoire des Pauliciens d'Asie Mineure d'après les sources grecques*, TM 5 (1973) 1-146, καὶ εἰδικὰ 5-6.

18. Ἐκδοσὴ ἀπὸ τὸν Brinkmann, XVI-XXII. Εἶναι ἑτοιμὴ γιὰ δημοσίευση κριτικὴ ἐπανάκδοσις τοῦ ποιήματος μὲ εἰσαγωγὴ, σχόλια γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ συγγραφέα (Φώτιος) καὶ πρόταση γιὰ καινούργια χρονολόγησι (2η πατριαρχία) ἀπὸ τὸν Α. Μαρκόπουλο.

19. Gy. Moravesik, Ἐνώνυμον ἀφιερωτικὸν ποίημα περὶ τοῦ αυτοκράτορος Βασιλείου Α', *Εἰς μνήμην Κ. Ι. Ἀμάντου*, Ἀθήνα 1960, 1-10 (ἀνατ. στό: Moravesik, *Stud. Byz.* 139-146). Βλ. ἐπίσης τὶς σύντομες ἀναφορὲς τῶν Κ. Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Litteratur*, München 21897, 78, καὶ Hunger, *Profanliteratur*, II, 113. Τὸ ποίημα δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς Karayannopoulos-Weiß.

20. Γιὰ τοὺς τόπους αὐτοὺς βλ. ἐκτενέστερα παρακάτω τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ΕΛ.

προηγούμενους και ἐπερχόμενους βασιλεῖς, ἡ σημασία του γιὰ τὸ κράτος και τοὺς ὑπηκόους.

IV (119-138) Πράξεις πολέμου (πάταξη τῶν ἐχθρῶν και ἀπονομή εἰρήνης μὲ τὴν κατάκτηση τοῦ κόσμου).

V (139-197) Πράξεις εἰρήνης (φροντίδα τῶν φτωχῶν, δικαιοσύνη, ἰσότητα). Οἱ οὐράνιες δυνάμεις ἐκπλήσσονται ἀπὸ τὴ δράση τοῦ Βασιλείου.

VI (198-203) Ὁ Χριστὸς ἔχει καθορίσει ὅλες τις πράξεις τοῦ αὐτοκράτορα.

VII (204-231) Ἐκτενὴς προσευχὴ τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν Χριστὸ νὰ προστατεῦει τὸν Βασίλειο ἀπὸ ἐξωτερικοὺς και ἐσωτερικοὺς ἐχθροὺς, νὰ τοῦ χαρίζει προσωπικὴ εὐτυχία (ὑγεία, μακροζωία, χαρά) και δημόσια ἐπιτυχία (νίκες κατὰ τῶν βαρβάρων και τῶν Παυλικιανῶν).

Εἶναι ἐμφανὲς ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίληψη ὅτι τὸ ποίημα εἶναι ἀπόλυτα πανηγυρικό. Στὸ σωζόμενο τμήμα τοῦ ποιήματος δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὅτι ἔχει ἀφιερωτικὸ χαρακτήρα, ὅτι δηλαδή, ἐγκωμιάζοντας τὸν αὐτοκράτορα, τοῦ προσφέρει τὸν κῶδικα. Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ συγγενέστερα πρότυπα τοῦ ΑΠ εἶναι τὸ ἀνώνυμο, σὲ δακτυλικά ἐξάμετρα, ἀφιερωτικὸ ποίημα, στὸν αὐτοκράτορα Ἀναστάσιο πὸ συνόδευε τὰ Τακτικά τοῦ Ὀρβικίου (Παλ. Ἀνθ. IX. 210), τὸ προοίμιο *Ἰαμβοὶ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν* τοῦ Παύλου Σιλεντιαρίου στὴν *Ἐκφραση τῆς Ἀγίας Σοφίας*²¹, και τὸ εἰσαγωγικὸ ποίημα τοῦ Ἀγαθία στὴν ποιητικὴ του συλλογὴ πὸ συμπεριλαμβάνει ἐγκώμιο τοῦ Ἰουστίνου Β' (Παλ. Ἀνθ. IV. 3.42-97)²². Ἐνα ἄλλο συγγενὲς ποίημα εἶναι ἡ πανηγυρικὴ προσφώνηση τοῦ Γεωργίου Πισίδη *Πρὸς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα ἐπανεληθόντα ἀπὸ Ἀφρικῆς και βασιλεύσαντα και κατὰ Φωκῆ βασιλέως*, σὲ 89 ἰαμβρικά τρίμετρα²³.

Στὸ ΑΠ βρίσκουμε μιὰ σειρὰ ἀπὸ χαρακτηριστικοὺς ἐγκωμιαστικούς τόπους πὸ ἐμφανίζονται πλήρως ἀνεπτυγμένοι στὰ προαναφερθέντα πανηγυρικά

21. *Prokop, Bauten - Paulos Silentiarios, Beschreibung der Hagia Sophia*. Griechisch-deutsch ed. O. Veh, archäologischer Kommentar von W. Pülhorn, München 1977, 306-311 (ἀνατ. τοῦ κειμένου μὲ γερμανικὴ μετάφραση και σχολιασμὸ ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ P. Friedländer, *Johannes von Gaza und Paulus Silentiarius. Kunstbeschreibungen justinianischer Zeit*, Leipzig-Berlin 1912, 228-265).

22. Τὸ ποίημα ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία μέρη, τὸ καθένα γραμμμένο σὲ διαφορετικὸ μέτρο (1-46 ἰαμβικά τρίμετρα, 47-133 δακτυλικά ἐξάμετρα, 134-143 ἐλεγειακά δίστιχα). Τὸ ἐγκώμιο τοῦ Ἰουστίνου καλύπτει τὸ τέλος τοῦ πρώτου και τὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ποιήματος. Γιὰ τὸ ὅτι ὁ βασιλεὺς τοῦ στ. 43 εἶναι ὁ Ἰουστίνος Β' και ὅχι ὁ Ἰουστινιανὸς βλ. Averil Cameron, *Agathias*, Oxford 1970, 12-16. Ἐκτενὴς φιλολογικὸς σχολιασμὸς στὸ *Agazia Scolastico, Epigrammi*. Testo, traduzione e commento a cura di G. Viansino, Milano 1967, 24-40.

23. *Giorgio di Pisidia, Poemi. I: Panegirici epici*. A cura di A. Pertusi [Studia Patristica et Byzantina, 7] Eital 1959, 77-81. Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ J. D. C. Frendo, The Poetic Achievement of George of Pisidia: A Literary and Historical Study, στὸ: Ann Moffatt (ἐκδ.), *Maistor. Classical, Byzantine and Renaissance Studies for Robert Browning* [Byzantina Australiensia, 5] Canberra 1984, 159-187, και εἰδικὰ 166-179 γιὰ τὸ *Πρὸς Ἡράκλειον*.

ποιήματα²⁴. Παρουσιάζονται ἡ προστασία τοῦ Θεοῦ (Παῦλ. Σιλ. *Ἐκφρ.* 17-21, Πισίδ. *Πρὸς Ἡράκλ.* 1-3), οἱ πολεμικὲς (Παλ. *Ἀνθ.* IX.210.6-10, Παλ. *Ἀνθ.* IV.3.47-76, Παῦλ. Σιλ. *Ἐκφρ.* 8-16, Πισίδ. *Πρὸς Ἡράκλ.* 39-62) καὶ εἰρηνικὲς (Παλ. *Ἀνθ.* IV.3.77-97, Παῦλ. Σιλ. *Ἐκφρ.* 4-8, Πισίδ. *Πρὸς Ἡράκλ.* 19-23) πράξεις τοῦ ἡγεμόνα, ἐξυμνεῖται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλάνθρωπία του (Παῦλ. Σιλ. *Ἐκφρ.* 33-53), ἡ φροντίδα του γιὰ τοὺς ὑπηκόους (Παλ. *Ἀνθ.* IV.3.63-64, Παῦλ. Σιλ. *Ἐκφρ.* 68-73, Πισίδ. *Πρὸς Ἡράκλ.* 32-38)²⁵. Ὑπάρχει, ἐν τούτοις, μία αἰσθητὴ διαφορὰ τοῦ ΑΠ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ποιήματα στὸ ἐπίπεδο τῆς δομῆς. Οὐσιαστικὰ πρόκειται γιὰ ἓναν βασιλικὸ λόγον σὲ ποιητικὴ μορφή. Δὲν ὑπάρχει κανένα σωζόμενον ποιητικὸ πρότυπο ποὺ νὰ παρουσιάζει τὴ δομὴ αὐτῆ τοῦ βασιλικοῦ λόγου, ὅπως ἀναλύεται στὸ ἐγχειρίδιο *Περὶ Ἐπιδεικτικῶν* τοῦ Μενάνδρου Ρήτορος²⁶, καὶ ποὺ τὴν ἀκολουθοῦν διάφορα πεζὰ ἔργα τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος καὶ τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου²⁷. Ἡ δομὴ τοῦ μενάνδρειου

24. Γιὰ μίαν ἀνάλυση τῶν ἐγκωμιαστικῶν προοιμίων τῆς πρώτης βυζαντινῆς περιόδου βλ. T. Viljamaa, *Studies in Greek Encomiastic Poetry of the Early Byzantine Period* [Societas Scientiarum Fennica, Commentationes Humanarum Litterarum, 42.4], Helsingfors 1968, ἰδιαίτερα 68-97 γιὰ τὴ φύση τῶν προοιμίων καὶ 98-124 γιὰ τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς τόπους. Βλ. ἐπίσης Th. Nissen, *Historisches Epos und Panegyrikos in der Spätantike*, *Hermes* 75 (1940) 298-325, ὅπου γίνεται μίαν ἐκτενῆς ἀνάλυση τῶν ἐπικῶν καὶ πανηγυρικῶν στοιχείων στὰ λατινικὰ πανηγυρικὰ ἔργα (Κλαυδιανός, Πρισμαίνος, Κόριππος) καὶ τὰ ἀντίστοιχα ἑλληνικὰ. Εἰδικὰ τὸ πανηγυρικὸ ποίημα τοῦ Κόριππου στὸν Ἰουστίνου Β' ἐμπεριέχει ὅλους τοὺς δεδομένους ἐγκωμιαστικοὺς τόπους (βλ. *Flavius Cresconius Corippus, In laudem Justinii minoris libri IV*. Edited with Translation and Commentary by Averil Cameron, London 1976, εἰδικὰ 118-123 τὸ σχόλιασμά τοῦ προοιμίου στὸν αὐτοκράτορα).

25. Γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνα στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα βλ. τὸ σημαντικότερο βιβλίον τοῦ J. Straub, *Vom Herrscherideal in der Spätantike* [Forschungen zur Kirchen- und Geistesgeschichte, 18] Stuttgart 1939 (ἀνατ. Darmstadt 1964), 113-129 καὶ 160-174. Γιὰ μίαν συνοπτικὴν παρουσίαση τοῦ θέματος στὴν πρώτη βυζαντινὴ περίοδο, ὅπου καὶ ἀνάλυση τῶν βασικῶν τύπων, βλ. I. Karayannopoulos, *Der frühbyzantinische Kaiser*, *BZ* 49 (1956) 369-384. Μία θαυμάσια εἰσαγωγὴ στὴ βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ ἰδεολογία ἀποτελεῖ ὁ συλλογικὸς τόμος *Das byzantinische Herrscherbild*. Hrsg. von H. Hunger [Wege der Forschung, 341] Darmstadt 1975, μὲ μίαν λεπτομερέστατη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ βυζαντινοῦ βίου ἀπὸ τὸν O. Kresten (ἀνατ. τῆς μελέτης τοῦ Karayannopoulos αὐτ. 235-257). Γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα στὴ λογοτεχνία τῆς μεσοβυζαντινῆς περιόδου βλ. P. Schreiner, *Das Herrscherbild in der byzantinischen Literatur des 9. bis 11. Jahrhunderts*, *Saeculum* 35 (1984) 132-151, καὶ A. Kazhdan, *The Aristocracy and the Imperial Ideal*, στί: M. Angold (ἐκδ.), *The Byzantine Aristocracy IX to XIII Centuries* [BAR International Series, 221], Oxford 1984, 43-57 (καὶ στὰ δύο ἄρθρα ὅμως παραλείπεται τὸ ΑΠ).

26. *Menander Rhetor*, Edited with Translation and Commentary by D. A. Russell and N. G. Wilson, Oxford 1981, 76-95 (κείμενο καὶ μετάφραση), 271-281 (σχόλιασμός βασικὰ κειμενολογικός). Στὴν παράθεση χωρίων ἀπὸ τὸ κείμενο ἀκολουθεῖται ἡ ἀρίθμηση τῆς ἐκδ. Spengel, *Rhet. Gr.* III, 368-377. Ἐπειδὴ οἱ Βυζαντινοὶ πίστευαν στὴν πατρότητα τοῦ Μενάνδρου, τὸ ἔργο θὰ παρατίθεται σὰν «Μενάνδρος», ἀν καὶ σήμερον εἶναι βέβαιον πὼς ἡ πατρότητα αὐτῆ δὲν εὐσταθεῖ (βλ. Russell-Wilson, XXXIV-XL).

27. Γιὰ μίαν ἀνάλυση τῶν πανηγυρικῶν ἔργων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος βλ. Straub, 146-

βασιλικῷ λόγῳ εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἢ ἐξῆς: 1. Προοίμιο καὶ ὑποχρεωτικοὶ εἰσαγωγικοὶ τόποι· 2. Καταγωγή, γέννηση, ἀρετὲς νεότητος· 3. Κατορθώματα· 4. Πράξεις πολέμου· 5. Πράξεις εἰρήνης καὶ παρουσίαση τῶν βασιλικῶν ἀρετῶν· 6. Ἡ τύχη τοῦ αὐτοκράτορα· 7. Ἐπίλογος μὲ μορφή προσευχῆς²⁸. Μιὰ πρόχειρη καὶ μόνο σύγκριση τῶν δύο περιλήψεων φανερώνει τὴ συγγένεια τῆς δομῆς. Πέρα ἀπὸ αὐτὴ τὴ δομικὴ συγγένεια μὲ τὸ βασιλικὸν λόγο ὑπάρχουν στὸ ΑΠ καὶ ὀρισμένα ἄλλα μοτίβα ποὺ ἀνήκουν στὸ λογοτεχνικὸ αὐτὸ εἶδος²⁹.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἡγεμόνα ὡς «πηγῆς ἀρετῶν», ὅπως ἐμφανίζεται στὸ ΑΠ 61-62 *ὑπεκπροχέων παντὶ σώματος μέρει I | ἀπὸ κρατὸς καὶ μέχρι ταρσῶν εὐλόγως*³⁰, εἶναι δεδομένη γιὰ ἐγκωμιαστικὰ ἔργα (Μένανδρ. 371.14-17 [*< Ἴσοκρ. Εὐαγ. 22*], Προκόπ. *Εἰς Ἀναστ.* 3.32-33³¹, Πισίδ. *Ἡρακλειᾶς* I.228-232³²). Δεδομέ-

159 (σύντομες παρατηρήσεις καὶ στὸν G. A. Kennedy, *Greek Rhetoric under Christian Emperors*, Princeton, N. J., 1983, 23-35). Ἰδιαιτέρα λεπτομερῆ ἀνάλυση τῶν ἔργων τοῦ Θεμιστίου μέσα στὸ ἱστορικο-κοινωνικὸ τοῦς πλαίσιο παρουσίασε ὁ G. Dagron, *L'empire romain d'Orient au IVe siècle et les traditions politiques de l'Hellénisme. Le témoignage de Thémistios*, *TM* 3 (1968) 1-242, εἰδικὰ 121-146 γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα στοὺς βασιλικούς λόγους. Γιὰ τοὺς πανηγυρικούς λόγους σὲ ὅλη τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ βλ. L. Previale, *Teoria e prassi del panegirico bizantino*, *Emerita* 17 (1949) 72-105 καὶ 18 (1950) 340-366 (ἡ μελέτη ὁμῶς παρουσιάζει διάφορα προβλήματα, ὅπως τεχνικὰ σφάλματα, παραλείψεις, ἀμφίβολες γενικεύσεις· λείπει, π.χ., ἀνάλυση τοῦ ΑΠ, ταυτίζεται ὁ Προκόπιος Γάζης μὲ τὸν Προκόπιο Καισαρείας κλπ.). Σύντομη παρουσίαση τῶν ἐγκωμίων καὶ στὸν Hunger, *Profanliteratur*, I, 120-132.

28. Βλ. τὴ λεπτομερέστερη περίληψη τῶν Russell-Wilson, 271.

29. Τὰ παραθέματα ἀπὸ διάφορα ἔργα τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος καὶ τῆς πρωτοβυζαντινῆς περιόδου ἔχουν χαρακτῆρα συγκριτικὸν. Δὲν ἀποσκοποῦν στὸ νὰ ἀποδείξουν ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν τριῶν ἔργων χρησιμοποίησαν εἰδικῶς αὐτὰ ὡς πηγές τους. Ἡ ἐπιλογή τους ὁμῶς ἔγινε μὲ βάση τὴ δημοτικότητά τους στὴ μεσοβυζαντινὴ ἐποχὴ. Γιὰ ἓνα σαφὲ ὄρισμὸ τῆς κειμενολογικῆς προσλήψεως (*Textrezeption*) στὰ πλαίσια μιᾶς εὐρύτερης λογοτεχνικῆς ἐρμηνείας βλ. H. R. Jaub, *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt a. M. 1970, 144-207 καὶ τὶς παρατηρήσεις τῶν J. Fohrmann - H. Müller, *Diskurstheorien und Literaturwissenschaft*, Frankfurt a. M. 1988, 9-22.

30. Τὸ ρῆμα *ὑπεκπροχέω* φαίνεται νὰ εἶναι ἄπαξ λεγόμενον. Πρόκειται πιθανῶς γιὰ συνδυασμὸ τοῦ ὕστερου ἐπικού ἐνεστώτος *χεύω* (Νόννος *Διον.* 18.344), τοῦ ὁμηρικοῦ *ὑπεκπρορέω* (ζ 87) καὶ τοῦ πατερικοῦ *ὑπεκρέω* (Lampe s.v.). Βλ. ἐπίσης ΑΠ 145 (*προχέουσις*) καὶ 167 (*ὑπεκπροτείνει*). Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ χρῆση τοῦ ποιητικοῦ *κράς* (βλ. *Παλ. Ἀνθ.* IV. 3.56).

31. C. Kempen, *Procopii Gazaei in imperatorem Anastasium panegyricus*, Bonn 1918. Ὁ Kempen παραθέτει στὸ σχολιασμὸ τοῦ λόγου πολλὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἔργα τῆς ἐποχῆς. Γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τοῦ λόγου σὲ σύγκριση μὲ τὸ λατινικὸ πανηγυρικὸ ποίημα τοῦ Πρισκιανοῦ καὶ γαλλικὴ μετάφραση βλ. *Procopie de Gaza - Priscien de Césarée, Panegyriques de l'Empereur Anastase Ier*. Textes traduits et commentés par A. Chauvot [Antiquitas, Reihe 1: Abhandlungen zur Alten Geschichte, 35] Bonn 1986, καὶ εἰδικὰ 174-188 γιὰ ὀρισμένα μοτίβα τῆς αὐτοκρατορικῆς «εἰκονογραφίας». Βλ. ἐπίσης Maria Minniti Colonna, *L'ideologia imperiale nel panegirico di Procopio di Gaza*, στὸ: *Le trasformazioni della cultura nella Tarda Antichità* (Atti del Convegno tenuto a Catania, 27 sett. - 2 ott. 1982), Roma 1985, I, 119-132.

32. Ἐκδοσὴ στὸν Pertusi, 240-261.

νος είναι και ό σημαντικότετος τόπος τής έκλογής του αυτοκράτορα από τον Θεό³³. Τό μοτίβο αυτό τονίζεται ιδιαίτερα στο ποίημα, με τή μορφή είτε τής θείας γνώσης (ΑΠ 79, 85), είτε του θείου χρίσματος (ΑΠ 65, 86), είτε του προκαθορισμού τών γεγονότων από τον Θεό (ΑΠ 198-199). ‘Επιπλέον ό Βασίλειος παρουσιάζεται ως *όντα πιστόν οϊκέτην μου και φίλον, | έμωv θελητήν πανσόφων ένταλμάτων* (ΑΠ 67-68). ‘Υπογραμμίζονται έτσι δύο σημεία: ό αυτοκράτορας είναι από τή μιá πλευρά ύπηρέτης και φίλος του Θεού³⁴, ένw από τήν άλλη διακατέχεται από τον «πόθο» προς τον Θεό³⁵.

Στό ΑΠ 70-76 γίνεται ένας έκτενης παραλληλισμός του Βασιλείου με τον προφήτη Δαβίδ. ‘Ο Βασίλειος ξεκινά ως *Δαυϊδ νέος* στο σπίτι τών ταπεινών γονιών του, άγνωστος στους άνθρώπους αλλά γνωστός στον Θεό. Τελικά, όπως ό βιβλικός προφήτης, *έκ ποιμινίων ήρθη γάρ εις άρχής κράτος | και χρίεται τό χρίσμα τών άνακτόρων* (ΑΠ 75-76). Στο τέλος του ποιήματος ό ποιητής του εύχεται να κερδίσει νίκες *ύπέρ τό νίκος δαυϊτικwv μυριάδων* (ΑΠ 213). ‘Η έπιλογή του Δαβιδ δεν είναι τυχαία. Πρώτα απ’ όλα άντανακλά τήν πραγματικότητα τής ταπεινής καταγωγής του Βασιλείου³⁶. Στήν ουσία, όμως, αυτή ή χαμηλή καταγωγή, χρησιμοποιείται για να έξισώσει τον Βασίλειο με τον Δαβίδ, με τήν είσαγωγή του μοτίβου «άνοδος εκ ταπεινών»³⁷. Παρουσιάζει έτσι ό ποιητής, στα πλαίσια μιáς βιβλικής σύγκρισης³⁸, άλλη μιá απόδειξη ότι ό Βασίλειος είχε

33. Για τή βυζαντινή πολιτική ιδεολογία και τήν εικόνα του αυτοκράτορα στα πλαίσια του αύλικού τυπικού βλ. τή λεπτομερέστατη άνάλυση του O. Treitinger, *Die oströmische Kaiser- und Reichsidee nach ihrer Gestaltung im höfischen Zeremoniell*, Jena 1938 (άνατ. Darmstadt ³1969), ειδικά 34-40 για τό θέμα τής έκλογής και χρίσεως, όπως και τή μελέτη του W. EnBlin, *Gottkaiser und Kaiser von Gottes Gnaden* [Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Klasse, 6] München 1943, ιδιαίτερα 53-83 (άνατ. στό: *Herrscherbild*, 54-85). Για τήν εικόνα του αυτοκράτορα στα νομικά έγγραφα του κράτους βλ. H. Hunger, *Prooimion. Elemente der byzantinischen Kaiseridee in den Arengen der Urkunden* [Wiener Byzantinistische Studien, 1], Wien-Graz-Köln 1964, ειδικά 49-58 για τό θέμα τής εκ Θεού βασιλείας. Για τήν καθαρά νομική και διαδικαστική πλευρά τής έκλογής βλ. Αϊκατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Έκλογή, άναγόρευσις και στέψις του βυζαντινού αυτοκράτορος* [Πραγματεία τής ‘Ακαδημίας ‘Αθηνών, 22.2], ‘Αθήνα 1956.

34. ‘Η ιδιάζουσα αυτή σχέση δεσπότη-ύπηρέτη (= Θεού-αυτοκράτορα) είναι σημαντικότετη για τή νομική ύπόσταση του βυζαντινού ήγεμόνα (βλ. Treitinger, 145-146, και Hunger, *Prooimion*, 63-73).

35. Για τό θεϊκό έρωτα του ήγεμόνα βλ. Πισίδ. *Εις ‘Ηράκλ.* 53-55. Για τή χριστιανική σημασία του θελητής (ΑΠ 68) ως «αύτος που έπιθυμεί» βλ. Lampe s.v. 2.

36. Βλ. Moravcsik, *‘Αφιερ. ποίημα* 7-9, και Moravcsik, *Sagen*, 69-70, για τό θέμα τής καταγωγής του Βασιλείου και τή σημασία του ΑΠ στην απόδειξη τής χαμηλής καταγωγής του αυτοκράτορα, καταγωγή που δεν άρνεϊται ούτε ό ΕΛ, ούτε ό ΒΒ.

37. Τό μοτίβο «δουλεύεται» διεξοδικά στον ΕΛ και τον ΒΒ (βλ. τό συνοπτικό πίνακα Α2, Γ4-5, Γ7).

38. Για βιβλικές συγκρίσεις στα έγχώμια βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εις Βασ.* 590D-597B (έκδ. PG 36, 493-606), Πισίδ. *Εις ‘Ηράκλ.* 56-58.

προοριστεῖ γιὰ τὸ θρόνο, τονίζοντας ἀκόμα περισσότερο τὴ νομιμότητά του μέσα ἀπὸ τὸ μοτίβο «καθορισμὸς τῶν γεγονότων ἀπὸ τὸν Θεό», ἐνῶ ταυτόχρονα ὑπογραμμίζει τὴ θριαμβικὴ του ὑπόσταση. Ἐπιπλέον, ἡ εἰκόνα τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνα ὡς Δαβὶδ εἶναι δεδομένη καὶ στὸ πλαίσιο τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰδεολογίας, κατοχύρωση κι αὐτὸ τῆς ἐπιλογῆς τοῦ ποιητῆ³⁹.

Βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι ἡ ὀλοκληρωτικὴ νίκη του κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους⁴⁰. Στὸ ΑΠ 119-124 τὸ μοτίβο «νικητῆς» παρουσιάζεται σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄλλους δύο σημαντικοὺς τόπους, τὴν «ταπεινοφροσύνη» καὶ τὴ «μίμηση Θεοῦ». Ἄξιζει νὰ παραθέσουμε ὄλο τὸ χωρίο: τῷ χριστομίμῳ δὲ πανσέπτῳ λόγῳ | ταπεινόφρων πέφηνεν ὡς εὐεργέτης, | ἐθνῶν ὑπούλων τοὺς ἀκαμπεῖς αὐχένας | σοβῶν δι' αὐτοῦ καὶ καθαιρῶν εἰς τέλος, | ἵππειον ἐχθροῦ Χριστὸς ὡσπερ τὸ θράσος | πῶλῳ πατάσσειν εὐτελεστάτῳ γένη⁴¹.

Ὁ συγγραφέας στήνει ἐδῶ δύο βασικοὺς παραλληλισμοὺς. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ παρουσιάζεται τὸ ζεῦγος ταπεινόφρων εὐεργέτης καὶ εὐτελεστάτον γένος μὲ ἄξονα τὸ χριστομίμητον λόγον. Ὁ Βασίλειος νικᾷ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ νοῦ του τοὺς ἀλαζόνες ἐχθροὺς, ἐπειδὴ εἶναι ταπεινόφρων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη παρουσιάζεται τὸ ζεῦγος Βασίλειος-Χριστὸς μὲ πόλους τὸ ἵππειον ἐχθροῦ θράσος⁴² (οἱ ἐχθροὶ τῆς αὐτοκρατορίας —οἱ ἐχθροὶ τοῦ Χριστοῦ, δηλ. οἱ Ἑβραῖοι) καὶ τὴν ταπεινότητα τῶν δύο (εὐτελεστάτον γένος - πῶλος)⁴³. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὀλοκληρῶνεται ἡ θριαμβικὴ εἰκόνα τοῦ Βασιλείου πού, στὴν ταπεινόφρονα νίκη του, μιμεῖται τὸν ἴδιο τὸν Χριστό⁴⁴.

39. Βλ. Treitinger, 129-130.

40. Βλ. Hunger, *Prooimion*, 73-75, καὶ Treitinger, 168-178. Γιὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς θριάμβους καὶ τὴ σημασία τους στὴ διαμόρφωση τῆς εἰκόνας τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνα βλ. M. McCormick, *Eternal Victory. Triumphal Rulership in Late Antiquity, Byzantium and the Early Medieval West*, Cambridge 1985.

41. Στὸ δύσκολο αὐτὸ χωρίο θεωρῶ τὶς δοτικὲς πῶλῳ καὶ εὐτελεστάτῳ γένη παράλληλες δοτικὲς τοῦ μέσου, ὅπου τὸ πῶλῳ συνοδεύει τὸν Χριστὸ καὶ τὸ εὐτελεστάτῳ γένη τὸν Βασίλειο. Ἐπίσης θεωρῶ τὴ σημασία τοῦ εὐτελεθῆς οὐδέτερη («ταπεινός, ἀπλός» [Lampe, s.v. 1]) καὶ ὄχι ἀρνητικὴ (LSJ, s.v.). Βλ. καὶ τὴ χαρακτηριστικὴ ἔκφραση στὸν Μένανδρ. 370.12 ἐὰν δὲ ἄδοξον (ἐνν. τὸ γένος) ἢ ἢ εὐτελής.

42. Ἡ παρομοίωση τοῦ ἀλαζόνα μὲ ἓνα ἀδάμαστο ἄλογο εἶναι πολὺ παλιὰ (π.χ. Σοφ. Ἄντ. 477-479). Στὰ ἐγκώμια χρησιμοποιεῖται εἰδικὰ γιὰ τὸ θράσος τοῦ ἐχθροῦ τοῦ ὁποῖο ὁ αὐχένας κάμπτεται ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας (βλ. Παλ. Ἀνθ. IX.210.9, Παλ. Ἀνθ. IV.3.47-48, Πισιδ. Περσ. Πόλ. II.73-80 [ἔκδ. Pertusi, 84-136]).

43. Ἀνάμεσα στὶς διάφορες θεολογικὲς ἐρμηνεῖες τοῦ χωρίου Ματθ. 21.1-7 (εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ στὴν Ἱερουσαλὴμ πάνω στὸν πῶλον τῆς ὄνου) καὶ τῶν συναφῶν χωρίων Ζαχ. 9.9 καὶ Γεν. 49.11 τῆς ΠΔ βρίσκουμε καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ πῶλου ὡς συμβόλου τῆς ταπεινοφροσύνης τοῦ Χριστοῦ (βλ. Lampe, s.v.), εἰκόνα πού χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Φώτιος στὴν 8ῃ ὁμιλία του *Εἰς τὰ Βαῖα καὶ εἰς τὸν Λάζαρον* (βλ. Λαούρδας, 85.34-86.8, καὶ Mango, *Homilies*, 156).

44. Γιὰ τὸ μοτίβο «μίμηση Θεοῦ» ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα βλ. Hunger, *Prooimion*, 58-63, ὅπως ἐπίσης Treitinger, 125-129 (σχετικὰ μὲ τὴν τελετουργικὴ ὑπόσταση τοῦ μοτίβου).

“Ένας άλλος τόπος που τονίζεται ιδιαίτερα στο ποίημα (ΑΠ 177-197) είναι η δικαιοσύνη του Βασιλείου⁴⁵. Τò γεγονός δὲν εἶναι τυχαῖο, γιατί στα χρόνια τῆς βασιλείας του ξεκίνησε ἡ μεγάλη προσπάθεια ἀναθεώρησης τοῦ *Corpus Juris Civilis*, ἐνῶ παράλληλα συντάχθηκε ὁ *Πρόχειρος Νόμος* καὶ ἡ *Ἐπαναγωγή*, ἔργα που ἐντάσσονται στὰ γενικότερα πλαίσια τῆς «ἰουστινιανικῆς» *renovatio imperii* τῶν Μακεδόνων βασιλέων⁴⁶. Ὁ συγγραφέας παρουσιάζει τρεῖς πλευρὲς τῆς αὐτοκρατορικῆς δικαιοσύνης. Στους στίχους 177-183 ὁ Βασίλειος ἀπονέμει δικαιοσύνη σ’ αὐτοὺς που καταπιέζονται ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς. Οἱ ἰσχυροὶ (ΑΠ 178 *δυναῖσται*) χαρακτηρίζονται ἀπὸ *τυραννικὸν καὶ σπαρακτικὸν θράσος* (ΑΠ 180), ἐνῶ ὁ αὐτοκράτορας ἐμφανίζεται ὡς *γαληνὸς δεσπότης* (ΑΠ 181). “Ἐτσι δημιουργεῖται μιὰ πόλωση ἀνάμεσα στους βίαιους καὶ θηριώδεις ἄρχοντες⁴⁷ καὶ στὸ γαλήνιο καὶ ἥπιο ἡγεμόνα⁴⁸. Οἱ στίχοι 184-189 παρουσιάζουν, μὲ τὴ μορφή μιᾶς σύγκρισης, τὸ μοτίβο «ἰσότης», που εἶναι μέρος τοῦ τόπου «δικαιοσύνη». Ὁ Βασίλειος, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλους βασιλεῖς (ΑΠ 184), ἀντιμετωπίζει ὅλους ὅσους προσέρχονται σ’ αὐτὸν μὲ ἀπόλυτη ἰσότητα (ΑΠ 186 *ὡς πᾶσιν ἄρδην ἐξ ἴσου προστυγχάνειν*), που εἶναι βασικὴ προϋπόθεση στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης⁴⁹. Μὲ μία ἀκόμη σύγκριση ἐμφανίζεται στους στίχους 190-197 ὁ ἐπίσης βασικὸς τόπος «εὐπρόσιτον» (Μένανδρ. 375.10). “Ἐνῶ οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς ἀπὸ ἀλαζονεία ἀπέφευγαν τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης (ΑΠ 190-191 *ἀναξί μὲν τοῖς πρόσθεν ὄφρὺς ἦν θράσους | τοῖς προσπεσοῦσι μὴ νέμειν τὰς ἐκβάσεις*), ὁ Βασίλειος δὲν διώχνει οὔτε περιφρονεῖ κανέναν, ἀντίθετα ἀνταποκρίνεται μὲ προθυμία⁵⁰.

45. Γιά τὴ δικαιοσύνη τοῦ ἡγεμόνα βλ. Hunger, *Prooimion*, 114-117.

46. Βλ. τὴ σύντομη παρουσίαση τοῦ νομοθετικοῦ ἔργου τοῦ Βασιλείου μέσα στὸ ἱστορικὸ του πλαίσιο στὸν Ostrogorsky, 201-202, καὶ ἐκτενέστερα στὸν A. Schminck, *Studien zu mittelbyzantinischen Rechtsbüchern* [Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, 13] Frankfurt a. M. 1986. Γιά τὰ δύο ἔργα βλ. τὴν ἀνάλυση τοῦ P. E. Pieler στὸν Hunger, *Profanliteratur*, II, 452-455, ὅπως ἐπίσης καὶ τὴν παρουσίαση τῶν Karayannopoulos-Weiß, II, 359 (ἀρ. 246) καὶ 362-363 (ἀρ. 256).

47. Βλ. παραπάνω τὴν εἰκόνα τοῦ *ἰπείου θράσους* (ΑΠ 123). Ἡ λέξη *σπαρακτικὸς* εἶναι μεταγενέστερη (Lampe, s.v.) καὶ χαρακτηρίζει τὴ βίαιη καὶ ζωώδη φύση ἐνὸς ἀτόμου.

48. Ἡ *γαλήνη-γαληνότης* εἶναι βασικὴ ιδιότητα τοῦ σωστοῦ ἡγεμόνα καὶ ἀνήκει στὰ συχνότερα ἐπίθετα τοῦ αὐτοκράτορα (βλ. Hunger, *Prooimion*, s.v., στὸν πίνακα τῶν ἐλληνικῶν ὄρων, καὶ G. Röscher, *ONOMA ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ. Studien zum offiziellen Gebrauch der Kaisertitel in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit* [Byzantina Vindobonensia, 10], Wien 1978, 51).

49. Ἡ ἐνότητα κλείνει μὲ μιὰ ἀναφορὰ στὶς γραφὲς (ΑΠ 188-189 *ἄρχοντα καὶ πένητα μὴ διακρίνων, | καθὼς ἔφησεν ἡ θεοῦ θεσμοργία* [βλ. “Ἐξοδ. 23.6, Δευτερονόμ. 16.19, Ψαλμ. 111.9]). Γιά μιὰ ὅμοια εἰκόνα ἰσότητος ἀνάμεσα σὲ πλούσιους καὶ φτωχοὺς που προσπαθοῦν νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὴν βία βλ. Hunger, *Prooimion*, 126 (πρόκειται γιὰ μιὰ Νεαρά τοῦ Λέοντος ΣΤ’ [Noailles-Dain, 285.7-13]).

50. Οἱ δύο συγκρίσεις (ΑΠ 184-185 καὶ 190-191) ἐμπίπτουν περισσότερο στὴ γενικότερη ἀρχὴ τῆς σύγκρισης μὲ προηγούμενους ἡγεμόνες στους βασιλικούς λόγους (βλ. Μένανδρ. 376.31-377.2), παρὰ στὴν κατηγορία «ψόγος» τοῦ Μιχαήλ.

Ἐμφανέστατες στὸ ποίημα εἶναι οἱ τρεῖς ἀναφορὲς στὸ ὄνομα τοῦ Βασιλείου. Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ δύο τύπους λογοπαϊγνίων γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει τὴ θεία βούληση σχετικὰ μὲ τὸν ἐγκωμιαζόμενον καὶ τὸν προορισμὸ του⁵¹. Σὲ ἕνα πρῶτο στάδιο τὰ δύο λογοπαίγνια παρουσιάζονται μαζί: ὁ δεσπότης δὲ Βασίλειος, ἡ βάσις, | ὁ παγκράτιστος τοῦ κράτους ἐπώνυμος (ΑΠ 77-78). Στὸ πρῶτο λογοπαίγνιο γίνεται μιὰ ἐτυμολόγηση τοῦ ὀνόματος, ὅπου ὁ Βασί-λειος εἶναι ἡ βάσις τοῦ κράτους. Τὸ λογοπαίγνιο ἀναπτύσσεται διεξοδικὰ στοὺς στίχους 111-118. Ἐκεῖ ἡ ἐτυμολόγηση καλύπτει πλέον ὅλο τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορα, γιατί ὁ Βασί-λειος εἶναι ἡ λεία βάσις ποὺ ὁ Θεὸς ἔδωσε στοὺς ὑπηκόους γιὰ νὰ βαδίζουν σταθερὰ (λεία βάσις ... παρεσχέθη ... ἐν ἣ βαδίζων ... ἴκται δ' ἰθεία καὶ πανομάλῳ βάσει)⁵². Ἔτσι γίνεται σαφὴς ὁ «ἐξ ὀνόματος» προορισμὸς τοῦ Βασιλείου στὸ θρόνο. Στὸ δεύτερο λογοπαίγνιο (ΑΠ 78) ἐπιχειρεῖται μιὰ κλασικὴ ἀντονομασία, ὅπου ὁ Βασίλειος εἶναι τοῦ κράτους ἐπώνυμος, δηλαδὴ βασίλειος («βασιλικός»)⁵³. Στοὺς στίχους 89-92 τὸ λογοπαίγνιο ἀναπτύσσεται, μὲ τὸ σχόλιο ὅτι τὸ ὄνομα δόθηκε σ' αὐτὸν ποὺ βάφτισε τὸν Βασίλειο ἀπὸ ἕναν ἄγγελο, καὶ τονίζεται ιδιαίτερα ἡ σημασία τοῦ βαπτίσματος, ποὺ ἔτσι ἐμφανίζεται οὐσιαστικὰ ὡς ὑποκατάστατο τοῦ χρίσματος (δηλοῖ γὰρ ἡμῖν ἡ φερώνυμος φάσις, | ἡ τῷ μεγίστῳ τῶν βροτῶν καθαρσίῳ | —βάπτισμ' ὃ δὴ καλοῦμεν οἱ λελουμένοι— | ὑπ' ἀγγέλου δοθεῖσα τῷ κεκληκῶτι). Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐρμηνεύεται καὶ συγκεκριμενοποιεῖται λογοτεχνικὰ ἡ προϋπάρχουσα θεία βούληση γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ Βασιλείου (βλ. καὶ ΑΠ 85-88).

Αὕτῃ ἡ ἔμμομη στὴν ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος δὲν εἶναι τυχαία. Οἱ Βυζαντινοὶ ἔδιναν ιδιαίτερη σημασία στὸ ὄνομα ποὺ χαρακτήριζε ἕνα πρᾶγμα, πολὺ περισσό-

51. Ἡ ἀγάπη τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τὰ λογοπαίγνια εἶναι δεδομένη καὶ ἀνάγεται στὶς ρητορικὲς τεχνικὲς τῆς ἀρχαιότητος. Βλ. E. Norden, *Die antike Kunstprosa*, Leipzig-Berlin 1915 (ἀνατ. Stuttgart 1983), 23-25 (γενικὲς παρατηρήσεις) καὶ 562-569 (Γρηγόριος Ναζιανζηνός). Γιὰ τὴ θεωρητικὴ πλευρὰ βλ. H. Lausberg, *Handbuch der literarischen Rhetorik*, München 1973, § 580-581 (ἀντονομασία), 637-639 (παρονομασία). Βλ. παραδείγματα λογοπαϊγνίων μὲ ὀνόματα ἀπὸ τὰ κοντάκια τοῦ Ρωμανοῦ στὸν K. Mitsakis, *The Language of Romanos the Melodist* [Byzantinisches Archiv, 11] München 1967, § 325 (ἀντονομασία), 333-334 (παρονομασία-παρήχησης).

52. Τὸ λογοπαίγνιο δὲν εἶναι πρωτότυπο. Ἐμφανίζεται ἐπὶ λέξει στὸ ἀντιπαυλικιανὸ σύγγραμμα τοῦ Πέτρου Σικελιώτη *Ἱστορία χρειώδης* § 91 ἀλλὰ ἦν τῆς λείας καὶ βασιλικωτάτης βάσεως καὶ εὐθείας ὁδοῦ βασιλεύουσας (P. Lemerle et alii, *Les sources grecques pour l'histoire des Pauliciens d'Asie Mineure. Texte critique et traduction*, *TM* 4 [1970] 1-227, τὸ παράθεμα 39.30-31), καὶ εἶχε ἤδη χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Γρηγόριο Ναζιανζηνὸ στὴν 43ῃ ὁμιλία του, τὸν ἐπιτάφιο γιὰ τὸν Μέγα Βασίλειο (Γρηγ. Ναζ., *Εἰς Βασ.* 513B καὶ διὰ λείας τῆς ὁδοῦ φέρων καὶ ἄγαν εὐπόρου καὶ βασιλικῆς ὄντως τῶν τοῦ ἀνδρὸς ἐγκωμίων).

53. Καὶ αὐτὸ τὸ λογοπαίγνιο δὲν εἶναι πρωτότυπο. Βλ. Παλ. Ἐκθ. IX.686.6 σὺ δὲ τεῖχος ἔχεις βασιλειον ἀγαλμα (γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἐπιγράμματος βλ. παραπάνω σημ. 10). Φώτ. Ἐπιστ. 2.154-155 (Laourdas-Westerink, I, 45) τὴν βασιλειον τῆς ἐκκλησίας στολήν, τὸν μέγαν Βασίλειον.

τερο ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ τὸν αὐτοκράτορα, τοῦ ὁποῦ *ὄνομα καὶ φύσις* ἔπρεπε νὰ ταυτίζονται⁵⁴. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ παρουσίαση τοῦ «ἐξ ὀνόματος» προορισμοῦ τοῦ Βασιλείου εἶναι ἡ ἀπόδειξη τῆς ταύτισης αὐτῆς στὸ πρόσωπό του⁵⁵. Κατὰ συνέπεια δὲν μᾶς ἐκπλήσσει τὸ γεγονός ὅτι τὸ λογοπαίγνιο τῶν στίχων 89-92 ἀκολουθεῖται ἀπὸ μιὰ ἐντυπωσιακὴ σειρά αὐτοκρατορικῶν ἐπιθέτων, ποὺ θυμίζει τοὺς τίτλους τῶν πρωτοβυζαντινῶν βασιλέων ἢ τις προσαγορεύσεις στὴν αὐτοκρατορικὴ ἐπιστολογραφία: *Βασίλειος γὰρ βασιλεὺς πρῶτος μέγας | εὐσμπάθητος εὐπαρεκτικώτατος, | χρηστὸς γαληνὸς εὐδιάλλακτος μέδων, | σώφρων δίκαιος ἐγκρατὴς Χριστοῦ φίλος | καὶ τῶν ἐκείνου πανσόφων προσταγμάτων | ὄλος τελεστής καὶ πανασφαλῆς φύλαξ* (ΑΠ 93-98)⁵⁶. Τὰ ὀνόματα βασιλείας δὲν περιορίζονται μόνο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ἀλλὰ ἐμφανίζονται σὲ ὄλο τὸ ποίημα. Τὸ πρῶτο λογοπαίγνιο (ΑΠ 77-78) τὸ ἀκολουθεῖ μιὰ σειρά μὲ ἐντονο χριστολογικὸ χαρακτήρα, ποὺ ἐντάσσεται στὰ πλαίσια τῆς «μιμήσεως Θεοῦ»: *ἄμωμος ἀγνὸς ἐστερημένος ψόγου* (ΑΠ 80). Ἐξαιτίας τῆς πραότητος (ΑΠ 125) τοῦ Βασιλείου ὁ Θεὸς αὐτῷ *κληροδοτεῖ γῆς τοὺς ὄρους* (ΑΠ 127): ἄλλη μιὰ νύξη στὴν εἰκόνα τῆς «ἰουστινιανικῆς» *restauratio imperii*. Ἔτσι ὁ αὐτοκράτορας *εἰρηνοποιὸς ἐστὶν ὡς ὁ δεσπότης | Χριστὸς* (ΑΠ 131-132): αὐτὸ τὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνα, ποὺ προσφέρει τὴν εἰρήνην στὸν κόσμῳ⁵⁷, συνδυάζεται ἐδῶ γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ μὲ τὴ «μίμηση Θεοῦ». Τελειώνοντας τὴν ἀνάλυση τοῦ ΑΠ μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς τὸ ποίημα δὲν εἶναι μόνον ἓνας ἀπλὸς πανηγυρικὸς λόγος σὲ ποιητικὴ μορφή, ἀλλὰ μιὰ ἀπόλυτη ἐξύμνηση τῆς θριαμβικῆς μορφῆς τοῦ αὐτοκράτορα.

III

Τὸ δεύτερο κείμενο μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἀσχοληθοῦμε εἶναι ὁ *Λόγος ἐπιτάφιος εἰς*

54. Βλ. Rösch, 19-20.

55. Βλ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ ἴδιου τοῦ ποιητῆ στὸ ΑΠ 107-109 (*ἔδει μενοῦνγε τὸν κεκαλλωπισμένον | κλήσει πανόλβω τοῦ κράτους τῆς ἀξίας | ἄμοιρον εἶναι μηδ' ὄλωσ τῶν πραγμάτων, | ἐν πράγμασιν γάρ ἐστὶν ἡ τελειότης*), ποὺ προτάσσονται στὸ λογοπαίγνιο 111-118 περὶ λείας βάσεως.

56. Βλ. τοὺς τίτλους στὶς σωζόμενες ἐπιγραφές (Rösch 144-154: π.χ., γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Δ΄ ἀπὸ τὸ 681: *τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ δεσπότη, νικητῇ καὶ τροπαιούχῳ, τέκνῳ ἀγαπητῷ τοῦ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ὑμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Κωνσταντίνῳ βασιλεῖ* [αὐτ. 153]) ἢ στὰ ἱστορικὰ ἔργα (προσαγόρευση τοῦ Χοσρόη Β΄ πρὸς τὸν Μαυρίκιο στὸν Θεοφ. Σιμ. 4.11.1 [de Boor 169.16-19] *Χοσρόης Περσῶν βασιλεὺς τῷ ἐμφρονεστάτῳ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων, ἀγαθοποιῷ, εἰρηρικῷ, δυνάστῃ, φιλευγενεῖ καὶ μισοτουράνῳ, ἐπιεικεῖ, δικαιοπραγεῖ, τοῖς ἀδικουμένοις σωτῆρι, ἐδραγετικῷ, ἀμνησικακῶ χαίρειν*). Σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν αὐτοκρατορικῶν τίτλων στὴν ὕστερη ἀρχαιότητα καὶ εἰδικὰ στὶς ἐπιγραφές βλ. καὶ M. Peachin, *Roman Imperial Titulature and Chronology A.D. 235-284*, Amsterdam 1990.

57. Βλ. Treitinger, 230-231, καὶ Rösch, 49.

τοὺς ὧν ἐξ ὀσφύος πρὸς ζωὴν ἐληλύθαμεν, τοῦ αὐτοκράτορα Λέοντος ΣΤ' τοῦ Σοφοῦ (886-912), δευτερότοκου γιοῦ τοῦ Βασιλείου⁵⁸. Ὁ ΕΛ σώζεται καὶ αὐτὸς σὲ ἓνα μόνο χειρόγραφο, τὸν βατοπεδινοῦ κώδικα 408, φ. 136^r-162^r, μιὰ πολυτελέστατη ἐκδοση τῶν λόγων τοῦ Λέοντος ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 10ου αἰώνα⁵⁹. Ὁ λόγος μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ μὲ ἀκρίβεια στὰ 888 καὶ προφανῶς ἀπαγγέλθηκε τὴν ἡμέρα τῆς ἐπετείου τοῦ θανάτου τοῦ Βασιλείου (29 Αὐγούστου)⁶⁰. Ἄν καὶ σημαντικότερο ἔργο, οὔτε ὁ ΕΛ ἀπασχόλησε ὅσο θὰ ἔπρεπε τοὺς ἐρευνητές, ὅπως ἐξ ἄλλου οὔτε καὶ ὄλοι οἱ λόγοι τοῦ Λέοντος. Οἱ ἐκδότες στὴν εἰσαγωγή τους⁶¹ κάνουν ὀρισμένες γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ τὰ πρότυπα τοῦ Λέοντος⁶², χωρὶς ὅμως νὰ προχωρήσουν σὲ οὐσιαστικὴ ἀξιολόγηση τοῦ ἔργου· ἀντίθετα, καταδικάζουν τὸ λόγο ὡς ἀπολύτως κοινότυπο⁶³. Σὲ μιὰ λανθασμένη προσπάθεια, ὁ P. J. Alexander⁶⁴ χαρακτήρισε τὸν ΕΛ ὡς «semi-secular biography» καὶ συνδετικὸ κρίκο ἀνάμεσα στὴν ἀγιογραφικὴ γραμματεία καὶ τὸν ΒΒ, ὑπόθεση ποῦ ὀρθὰ κατέρριψε ὁ Peviale⁶⁵, ὁ ὁποῖος ὅμως κατὰ τὰ ἄλλα ἐπαναλαμβάνει

58. Τὸ ἄν ὁ Λέων ἦταν πραγματικὰ γιὸς τοῦ Βασιλείου ἢ τοῦ Μιχαήλ ἔχει συζητηθεῖ ἐκτενῶς. Βλ. C. Mango, Eudocia Ingerina, the Normans and the Macedonian Dynasty, *ZRVI* 14-15 (1973) 17-27 (ἀνατ. στό: C. Mango, *Byzantium and its Image*, London 1984, ἀρ. XV), ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει τὴν πατρότητα τοῦ Μιχαήλ, καὶ E. Kislinger, Eudokia Ingerina, Basileios I. und Michael III., *JÖB* 33 (1983) 119-136, ὁ ὁποῖος ἀντίθετα ὑποστηρίζει τὴν πατρότητα τοῦ Βασιλείου. Προσωπικὰ πιστεύω ὅτι, μὲ τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν, πατέρας τοῦ Λέοντος ἦταν ὁ Μιχαήλ (βλ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ Schreiner, 135 ὑποσ. 14). Ὁ ἴδιος ὁ λόγος φυσικὰ δὲν ἀφήνει περιθώρια γιὰ τέτοιου εἴδους σκέψεις, καθὼς ὁ Λέων παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του ὡς γιὸ καὶ διάδοχο τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς Εὐδοκίας.

59. Ἡ editio princeps μὲ γαλλικὴ μετάφραση ἔγινε ἀπὸ τοὺς A. Vogt - I. Hausherr, *Oraison funèbre de Basile I par son fils Léon VI le Sage* [Orientalia Christiana, 26.1], Roma 1932. Σχετικὰ μὲ τὴ χειρόγραφη παράδοση τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Λέοντος βλ. J. Grosdidier de Matons, Trois études sur Léon VI, *TM* 5 (1973) 181-242, καὶ εἰδικὰ 181-207.

60. Βλ. ΕΛ 40.23 ὅπου ὁ Λέων δικαιολογεῖ τὴν ἀνεπιτηδειότητά του μὲ ἀναφορά τῆς ἡλικίας του (εἴκοσι γὰρ ἔτη ἐπὶ δυσὶ τούτῳ [ἐνν. τῷ γράφοντι] συνάγεται). Ὁ Λέων γεννήθηκε τὴν 1η Σεπτεμβρίου 866, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ τὸ *Χρονικὸ τοῦ Λογοθέτη* (Θεοδ. Μελ. 174.7-9, Λέων Γρ. 249.3-5), καὶ ἔτσι ἡ ἀναφορά τῆς ἡλικίας εἶναι ἀκριβής, ἀφοῦ τὰ γενέθλια του ἀπεῖχαν μόνον τρεῖς μέρες ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἀπαγγελίας (γιὰ τὴ χρονολόγηση τῆς γέννησης βλ. καὶ V. Grumel, Notes de chronologie byzantine, *EO* 35 [1936] 331-335, ποῦ ὅμως τὴν τοποθετεῖ στὶς 19 τοῦ μηνὸς μὲ βᾶση τὶς πληροφορίες στό Synaxarium C/politanum).

61. Βλ. Vogt-Hausherr, 23-33.

62. Τοὺς ἐπιταφίους τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ στὸν ἀδελφὸ του Καισάριο (ὁμιλία 7 [PG 35, 756-788]) καὶ στὸν Μέγα Βασίλειο (ὁμιλία 43 [PG 36, 493-606]).

63. Σύντομη ἀξιολόγηση τοῦ ΕΛ ὡς ἱστορικῶ τεκμηρίου παρουσίασε ὁ N. Adontz, La portée historique de l'oraison funèbre de Basile I par son fils Léon VI le Sage, *Byz.* 8 (1933) 501-513.

64. P. J. Alexander, Secular Biography at Byzantium, *Speculum* 15 (1940) 194-209 (ἀνατ. στό: P. J. Alexander, *Religious and Political History and Thought in the Byzantine Empire*, London 1978, ἀρ. I μὲ πρόσθετη βιβλιογραφία), εἰδικὰ 204-208 γιὰ τὸν ΕΛ.

65. L. Peviale, Teoria e prassi del panegirico bizantino, *Emerita* 17 (1949) 93-96.

ἀπαράλλακτα τις ἀπόψεις τῶν ἐκδοτῶν⁶⁶. Σημαντική προσφορά στὴν κατανόηση τοῦ ΕΛ στάθηκε ἡ πρόσφατη ἐκτενὴς μελέτη τοῦ P. Odorico, ὁ ὁποῖος δείχνει μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα τὴν πολιτικὴ σημασία τοῦ λόγου, τοποθετώντας τον στὸ στενὸ ἱστορικὸ καὶ γενικότερα πολιτισμικὸ του πλαίσιο⁶⁷.

Τὸ ἔργο εἶναι ἕνας ἐπιτάφιος ποὺ ἀφορᾷ τὸν Βασίλειο καὶ τὴν Εὐδοκία, ἔχει ὁμως βασικὸ ἄξονα τὸν Βασίλειο, ὅπως μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ Λέων (ΕΛ 42.6-11). ‘Ο Λέων ἀκολουθεῖ μὲ ἀκρίβεια τοὺς κανόνες γιὰ ἐπιταφίους, ὅπως τοὺς βρίσκουμε στὴ θεωρητικὴ παρουσίαση τοῦ Μενάνδρου⁶⁸ καὶ στὴν πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν συγγραφέων τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος καὶ τῆς πρωτοβυζαντινῆς περιόδου⁶⁹. Σκοπὸς τοῦ ἐπιταφίου εἶναι νὰ ὑπενθυμίσει στοὺς ἀκροατὲς τὴ σημασία τοῦ νεκροῦ, ἰδιαιτέρα ὅταν πρόκειται γιὰ δημόσιο πρόσωπο (Μένανδρ. 419.11-15, 434.26-29· Ψευδοδιον. 283.6-7). “Ἐτσι βασικὸ δομικὸ στοιχεῖο τοῦ ἐπιταφίου εἶναι τὸ ἐγκώμιο τοῦ νεκροῦ⁷⁰. ‘Ανάλογα μὲ τὴ χρονικὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ἐπαινουμένου πρέπει ὁ ρήτορας νὰ συμπεριλάβει στοιχεῖα θρηνητικὰ καὶ παρηγορητικὰ, δηλαδὴ χαρακτηριστικὰ τῆς *μονωδίας* καὶ τοῦ *παραμυθητικοῦ λόγου* (Μένανδρ. 419.3-10, Ψευδοδιον. 280.9-12). Στὴν περίπτωσι τοῦ ΕΛ τὸ θρηνητικὸ καὶ παραινετικὸ μέρος τοῦ λόγου εἶναι ἀρκετὰ

66. Αὐτ. 89-93. Σὲ μία πρόταση περιορίζονται οἱ ἀναφορὲς στοὺς Hunger, *Profanliteratur*, I, 134, καὶ Karayannopoulos-Weiß, II, 394 (ἀρ. 315).

67. P. Odorico, *La politica dell’immaginario di Leone VI il Saggio*, *Byz.* 53 (1983) 597-631 (μὲ πλούσια βιβλιογραφία, ἰδίως σὲ γενικότερα θέματα πολιτικῆς ἰδεολογίας καὶ κοινωνιολογικῆς θεωρίας).

68. Μένανδρ. 418.5-422.4 (βλ. καὶ τὸ βασικὸ ἔργο τοῦ J. Soffel, *Die Regeln Menanders für die Leichenrede in ihrer Tradition dargestellt, herausgegeben und kommentiert* [Beiträge zur klassischen Philologie, 57] Meisenheim am Glan 1974, εἰδικὰ 60-89 τὴν ἀνάλυση ἐθνικῶν καὶ χριστιανικῶν ἐπιταφίων καὶ 231-269 τὸ φιλολογικὸ σχολιασμὸ). Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ ἀνώνυμο σύγγραμμα *Περὶ ἐπιδεικτικῶν* ποὺ παραδίδεται μὲ τὰ ἔργα τοῦ Διονυσίου ‘Αλικαρνασέως (βλ. *Dionysii Halicarnasei opuscula*, edd. H. Usener · L. Radermacher, II.1 [Leipzig 1904], 253-292, καὶ εἰδικὰ 277-283 [*μέθοδος ἐπιταφίων*]: ἀγγλικὴ μετάφραση στοὺς Russell-Wilson, 362-381). Γιὰ μία σύντομη ἐπισκόπηση ἐπιταφίων καὶ μονωδιῶν στὸ Βυζάντιο βλ. Hunger, *Profanliteratur*, I, 132-145 καὶ A. Sideras, *Byzantinische Leichenreden. Bestand, Prosopographie, zeitliche und räumliche Distribution, literarische Form und Quellenwert*, στί: R. Lenz (ἐκδ.), *Leichenpredigten als Quelle historischer Wissenschaften*, III (Marburg 1984), 17-49.

69. Βλ. τοὺς προαναφερθέντες ἐπιταφίους τοῦ Ναζιανζηνοῦ (παραπάνω ὑποσ. 62), ὅπως ἐπίσης τοῦ Λιβανίου στὸν αυτοκράτορα Ἰουλιανὸ (λόγος 18, ἐκδ. Förster [Leipzig 1904], II, 236-371), τοῦ Θεμιστίου στὸν πατέρα του (λόγος 20, ἐκδ. Downey-Norman, II [Leipzig 1971], 1-15) καὶ τοῦ Χορικίου στὸν Προκόπιο Γάζης (λόγος 7, ἐκδ. Förster-Richtsteig [Leipzig 1929], 109-128).

70. Μένανδρ. 419.1-3, ὅπου δίνεται ὡς παράδειγμα ὁ *Εὐαγόρας* τοῦ Ἰσοκράτη, ἕνα ἔργο ποὺ οἱ ἴδιοι οἱ κριτικοὶ τῆς ἀρχαιότητος δὲν μπορούσαν νὰ τοποθετήσουν μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια στὰ ἐγκώμια ἢ τοὺς ἐπιταφίους (βλ. τὶς ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις τοῦ ἀνώνυμου γραμματικοῦ στὴν εἰσαγωγὴ του στὸν *Εὐαγόρα* [Mathieu-Brémond, II (Paris 1938), 145-146]). Βλ. καὶ Ψευδοδιον. 278.15-18.

μεγάλο, πράγμα πού δικαιολογείται ἀπὸ τὴ στενὴ συγγενικὴ σχέση τοῦ συγγραφέα μὲ τοὺς ἐγκωμιαζόμενους (Μένανδρ. 434.23-27). Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ τοῦ θεωρητικοῦ πλαισίου εἶναι νὰ χρησιμοποιοῦνται στὸν ΕΛ οἱ διάφοροι ὄροι ὄχι ἀδιάκριτα, ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ ἐκδότες⁷¹, ἀλλὰ μὲ ἀναφορὰ στὰ ἐκάστοτε κατάλληλα σημεῖα τοῦ λόγου⁷². Ἡ δομὴ τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

I (38.3-42.18) Ἐκτενὲς προοίμιο, ὅπου παρουσιάζονται ὁ λόγος γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ ἐπιταφίου, τὸ μέγεθος τοῦ θέματος, ἡ ἀνεπιτηδειότητα τοῦ ὀμιλητῆ καὶ ἡ δικαιολόγησις τῆς δομῆς τοῦ λόγου.

II (42.19-50.7) Καταγωγὴ, παιδεῖα, ἀρετὲς τῆς νεότητος, ἀφιξὴ στὰ ἀνάκτορα.

III (50.8-52.3) Παρέκβασις μὲ τὴ μορφή ἐνὸς flash-back, ὅπου παρουσιάζονται τὰ σύμβολα καὶ οἱ χρῆσμοι σχετικὰ μὲ τὸν προορισμὸ τοῦ Βασιλείου.

IV (52.4-54.25) Ἄνοδος τοῦ Βασιλείου, γάμος μὲ τὴν Εὐδοκίαν (παρέκβασις μὲ σύντομη ἔκφρασις τῆς Εὐδοκίας, καὶ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς συμμετοχῆς τῆς στὴν ἀναζήτησις νύφης γιὰ τὸν Μιχαήλ), ἡ φήμη τῶν δύο στὴν αὐλή.

V (54.26-56.15) Συμβασιλεία καὶ μονοκρατορία.

VI (56.16-58.30) Πράξεις πολέμου (ἐκστρατεῖες σὲ ἀνατολὴ καὶ δύσι, ἀναδιοργάνωσις τοῦ στρατεύματος, εἰρήνευσις).

VII (60.1-64.24) Πράξεις εἰρήνης (δικαιοσύνη, φιλανθρωπία, οἰκοδομικὴ δραστηριότητα, διευθέτησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων, εὐσέβεια).

VIII (64.25-66.28) Θρῆνος.

IX (66.29-72.9) Παραμυθητικὲς παραινέσεις.

X (72.10-78.2) Ἡ «μετὰ θάνατον ζωὴ» τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς Εὐδοκίας.

XI (78.2-78.7) Σύντομότατος ἐπίλογος (ὁ λόγος ὡς προσφορά).

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναλύσουμε ἐδῶ ὅλο τὸ λόγο. Θὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ λεπτομερέστερη ἀνάλυσις τοῦ προοιμίου καὶ ὀρισμένων ἐγκωμιαστικῶν τόπων πού δὲν συζητήθηκαν στὴν παρουσίασις τοῦ ΑΠ.

Τὸ προοίμιο τοῦ ΕΛ εἶναι ἰδιαίτερα μεγάλο καὶ χωρίζεται σὲ τρία μέρη. Ὁ Λέων ξεκινᾷ παρουσιάζοντας τὸ λόγο ὡς δῶρο εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς γονεῖς του (ΕΛ 38.3-12). Προχωρᾷ ἀμέσως στὴν παρουσίασις τοῦ ἑαυτοῦ του ὡς κατὰ

71. Vogt-Hausherr, 24-25.

72. Ἀναφορὲς στὴ φύσις τοῦ λόγου ἐμφανίζονται στὴν ἀρχὴ (*ἐπικῆδειος* [42.4], *ἐγκώμιον* [38.16, 42.27, 44.20], *ἔπαινος* [40.22, 40.33, 42.1, 42.4, 44.10, 44.19], *εὐφημία* [44.2, 44.4, 44.15, 44.25]), στὴ μέση (*ἔπαινος* [60.15], *εὐφημία* [60.24, 66.29], *μονοψῆφία* [66.29], *θρῆνος* [68.1, 68.21]) ἢ στὸ τέλος τοῦ κειμένου (*παραινέσεις* [72.17], *εὐφημία* [72.14]). Εἶναι σαφὴς ἡ ἐλαττούμενη συχνότητα ἐμφάνισις τῶν τεχνικῶν ὄρων πού καθορίζουν τὰ ἐκάστοτε μέρη τοῦ λόγου («ἐγκώμιον» [14 φορὲς] στὴν ἀρχή, «ἐγκώμιον» [3 φορὲς] καὶ «θρῆνος» [3 φορὲς] στὴ μέση, «παραμυθία» [1 φορὰ] καὶ «ἐγκώμιον» [1 φορὰ] στὸ τέλος), πράγμα πού δείχνει τὴ συνειδητὴ καὶ λειτουργικὴ χρῆσις τῶν ὄρων.

πολὺ κατώτερου τῶν ἐγκωμιαζομένων (ΕΛ 38.13-16) καὶ ὀλοκληρώνει τὸ πρῶτο μέρος μὲ τὸ σχόλιο ὅτι δὲν τίθεται θέμα κολακείας στὸ λόγο, γιατί αὐτὸ θὰ ἦταν ἀπεχθὲς στοὺς ἐγκωμιαζόμενους ἀνζοῦσαν, καὶ γιατί ὑπάρχουν μάρτυρες ποὺ ξέρουν τὰ πραγματικὰ γεγονότα (ΕΛ 38.16-23). Οἱ τόποι αὐτοὶ εἶναι δεδομένοι στοὺς ἐπιταφίους καὶ τοὺς βασιλικούς λόγους⁷³.

Τὸ δεύτερο μέρος, ποὺ κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ μοτίβο «μέγεθος τοῦ θέματος», εἰσάγεται μὲ μιὰ ἐπεξηγηματικὴ παρέμβαση τοῦ Λέοντος (ΕΛ 38.23-24 *τασοῦτον δὲ πρὸ τῆς κατὰ μέρος ἐξηγήσεώς φημι*)⁷⁴. Τὰ ἐπιτεύγματα τῶν ἐπαινουμένων εἶναι τέτοια, ὥστε ὁ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ τὰ περιλάβει ὅλα. Ἐπιπλέον πολλὲς ἀπὸ τίς πράξεις τοὺς γίνονταν κρυφὰ καὶ δὲν εἶναι γνωστὲς (ΕΛ 38.24-40.2). Ἄλλὰ καὶ αὐτὲς ποὺ εἶναι γνωστὲς στὸν ὁμιλητὴ οὐδὲ ταῦτα ἀκριβῶς διεξιέναι σχολή, τῆς τῶν πραγμάτων οὐκ ἀνείσης προστασίας, ἀλλὰ τὸν λογισμὸν ἄλλοτε ἐπ' ἄλλα μετακαλουμένης (ΕΛ 40.2-5). Καὶ αὐτὲς οἱ ἰδέες ἀνήκουν στὴν παραδοσιακὴ τοπολογία⁷⁵, μόνον ποὺ ὁ Λέων ἀρχίζει σταδιακὰ νὰ χρησιμοποιεῖ τοὺς τόπους μὲ ἕναν δικό του χρωματισμό. Ὅπως ἔδειξε πολὺ σωστὰ ὁ Odorico⁷⁶, ὁ τόπος τῆς ἔλλειψης χρόνου λόγω τῆς διακυβέρνησης τοῦ κράτους ἔχει καθαρὰ πολιτικὸ χαρακτήρα, ἀφοῦ ὁ Λέων εἶναι ἀναγκασμένος νὰ ἀποσιωπήσει γεγονότα ποὺ θὰ εἶχαν ἄμεσο καὶ ἀρνητικὸ ἀντίκτυπο στοὺς πολιτικούς του ἀντιπάλους⁷⁷. Μὲ μιὰ ἐκτενὴ παρομοίωση καταλήγει στὴν παρουσίαση ἐνὸς ἀγαπημένου ρητορικοῦ τόπου, ὅτι δηλαδή ὁ λόγος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ σκιά τῆς πραγματικότητος καὶ ὅτι ὁ ρήτορας ἀπλῶς ζωγραφίζει ἕναν πίνακα τοῦ ἀρχέτυπου (ΕΛ 40.11-13 *ὥστε ὅποσα ἂν καὶ ῥηθεῖη μηδὲ ταῦτα μετρίως ἔχειν εἰς μνήμην τῶν ἐκεῖνοις βεβιωμένων, ἀλλὰ πλέον ἐνδεῖν ἢ εἴ τις ἀπὸ σκιᾶς κάλλος ἔμψυχον κρίνειν βούλοιτο*: ΕΛ 40.29-31 *ὅσα μὲν ὁ λόγος γράφοι, ὥσπερ εἰκόνα τινὰ ἢ σκιαγραφίαν ἐμφαίνεσθαι, αὐτοὺς δ' ἄπειρον ὑπερκεῖσθαι τῶν ἐκ τοῦ λόγου φαινομένων*)⁷⁸. Ἡ εἰκόνα τῆς σκιαγραφίας ὁδηγεῖ τὸν Λέοντα στὴν παρουσίαση ἐνὸς

73. Ὁ λόγος ὡς δῶρο: Μένανδρ. 368.15-17, Λιβάν. *Εἰς Ἰουλ.* 1.2-3, Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Καισ.* 756B, Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 496A· κατωτέρω τὸ μοτίβο τῆς ὁμιλητῆς: Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 497A· μάρτυρες τῶν γεγονότων: Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 497B (< Ἰσοκρ. *Εὐαγ.* 5).

74. Ἐξηγήσεις ἐδῶ εἶναι ὁ τεχνικὸς ὅρος γιὰ τὴν ἱστορικὴ ἢ βιογραφικὴ διήγηση (LSJ, s.v. [Θουκυδίδης, Πολύβιος]). Γιὰ τὸ τέχνασμα αὐτὸ τῆς καθυστέρησης τοῦ λόγου μὲ τὴν παρουσίαση κάποιων θεωρητικῶν ἐξηγήσεων βλ. Ἰουλ. *Εἰς Κων.* 1.53-58 (ἔκδ. Bidez, I.1 [Paris 1932], 9-68).

75. Μένανδρ. 368.22-369.2 (τὸ πλῆθος τῶν πράξεων). Γιὰ τὸν ρήτορα ποὺ δὲν ἔχει χρόνον βλ. Ἰουλ. *Εἰς Κων.* 1.12-16, Θεμιστ. Ἐπιτ. 2.15-19.

76. Odorico, 625-626.

77. Βλ. καὶ τὴν ἐπανάληψη τῆς ἴδιας δικαιολογίας ΕΛ 40.20-21 καὶ 60.20-23.

78. Ἡ εἰκόνα ξεκινᾷ βέβαια ἀπὸ τὸν Πλάτωνα (*Πολιτ.* 365c4). Βλ. καὶ Βασ. Καισ. *Πρὸς τοὺς νέους* 2.16-23 (*καθ' ὅσον σκιά καὶ ὄναρ τῶν ἀληθῶν ἀπολείπεται*) ἢ 6.5-11 (ἔκδ. Wilson, London 1976, 19-36), Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Καισ.* 776B, Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 493A (*καθάπερ οἱ ζωγράφοι τοὺς ἀρχέτυπους πίνακας*). Ὁ Λέων ἐπανερχεῖται στὸν τόπο αὐτὸ καὶ στὸν ΕΛ 60.14-15.

ἀκόμα, ὑποχρεωτικοῦ τόπου, τῆς ἀνεπιτηδειότητάς του ὡς ὁμιλητῆ (ΕΛ 40.14-18, ἰδιαίτερα 40.16 *pās λόγος ἔργου ἐλάττων*)⁷⁹, τὴν ὁποία δικαιολογεῖ με ἀναφορὰ στὴν ἡλικία του (ΕΛ 40.20-23 *πρὸς συγγραφὴν ἄωρος ἢ φύσις τῶν γράφοντι, εἰ καὶ προαιρέσει ἀπλήστῳ λόγῳ ἀμυδρῶ ἐπαίνων ἤψατο λαμπρῶν· εἴκοσι γὰρ ἔτη ἐπὶ δυσι τούτῳ συνάγεται*). Ὁ Λέων κλείνει τὸ δεύτερο μέρος τοῦ προοιμίου με ἄλλη μιὰ συγγραφικὴ παρέμβαση, ὑπενθυμίζοντας στοὺς ἀκροατὲς ὅτι οἱ ἐξηγήσεις ποὺ δόθηκαν σκόπευαν στὸ νὰ προστατεύσουν τοὺς ἐπαινουμένους ἀπὸ τὶς ἐλλείψεις τοῦ λόγου (ΕΛ 40.32-42.2). Ἔτσι ἐπιτυγχάνεται μιὰ σαφέστατη δόμηση τοῦ προοιμίου, καθὼς αὐτὴ ἢ παρέμβαση δένει με τὴν παρέμβαση στὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου μέρους.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ ἀκροατὲς εἶναι ἔτοιμοι γιὰ τὸν κυρίως λόγο, ὁ Λέων τοὺς ἐκπλήσσει με μιὰ ἀκόμα καθυστέρηση, ποὺ κι αὐτὴ εἰσάγεται με μιὰ συγγραφικὴ παρέμβαση (ΕΛ 42.3-6)⁸⁰. Ἀντὶ νὰ ξεκινήσει τὸ ἐγκώμιο, ὁ Λέων παρουσιάζει στὸ τρίτο μέρος τοῦ προοιμίου τὴ γενικότερη δομὴ τοῦ λόγου. Ἀξίζει νὰ παραθέσουμε τὸ χωρίο, γιατί δείχνει καθαρὰ τὴ σαφὴ εἰκόνα ποὺ ἔχει ὁ νεαρὸς αὐτοκράτορας γιὰ τὴν ἀφηγηματικὴ δομὴ τοῦ ἔργου του, εἰκόνα ποὺ ἐπιβεβαιώνεται σὲ ὅλη τὴ διάρκειά τοῦ λόγου: *εἰ μὲν οὖν ἐπ' εὐθὺ βαίνειν προὔχῳρει τῶν λόγων καὶ μὴ ὡσπερ ἐκδρομαὶ τινες καὶ ἀναχωρήσεις ἀπήντων αὐτῶ βουλομένῳ ἅμα διηγείσθαι περὶ ἑκατέρου γονέως, ἀλλ' ἦν διεξιόντι περὶ τοῦ πατρὸς ἔχειν συνάπτειν καὶ τὰ τῆς μητρός, οὕτως ὥστε ἐν τῶν περὶ τοῦ ἑνὸς λέγειν μὴ τὰ τοῦ ἑτέρου σιγᾶν, πολλοῦ ἂν τοῦτο προὔθεμν ἔγω ... νῦν δ' οὐκ ἔστιν ὅπως. δυσχερὲς γὰρ τῶν λόγων, καὶ εἰ μὴ ρίζης ὁ μὲν ἄλλης ἢ δὲ ἄλλης, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς ἐπεφύκασιν* (ΕΛ 42.6-11, 16-18)⁸¹. Ἔτσι, με ὁδηγὸ τὴ ζωὴ τοῦ πατέρα παρουσιάζει καὶ τὴ ζωὴ τῆς μητέρας, ἂν καὶ θὰ προτιμοῦσε νὰ τοὺς ἐγκωμιάσει ἰσάξια, ἀφοῦ ὁμοῦ ἦν αὐτοῖς πάντα, ἢ θεραπεία, ἢ τιμὴ, ἢ ἐξουσία, τᾶλλα (ΕΛ 42.11-12).

Πέρα ἀπὸ τοὺς ἐγκωμιαστικούς τόπους ποὺ παρουσιάστηκαν ἤδη στὴν ἀνάλυση τοῦ ΑΠ⁸², ἀξίζει νὰ δοῦμε μερικοὺς ποὺ ἐμφανίζονται στὸν ΕΛ γιὰ πρώτη φορά. Ὁ Λέων ἀναπτύσσει σύντομα μιὰ γενεαλογία τοῦ Βασιλείου, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι ἀνάγεται στὸ βασιλικὸ γένος τῶν Ἀρσακιδῶν τῆς Ἀρμενίας

79. Βλ. Μένανδρ. 368.8-11, Ἰουλ. *Εἰς Κων.* 1.1-7, Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 496B, Προκόπ. *Εἰς Ἀναστ.* 2.9-11, Παῦλ. Σιλ. *Ἐκφρ.* 108-115, Πισίδ. *Περσ. Πολ.* 1.60-65.

80. Τὴν ἴδια τεχνικὴ βρίσκουμε καὶ πάλι στὸν Ἰουλ. *Εἰς Κων.* 3.1-20.

81. Ἡ παρουσία συγγραφικῶν παρεμβάσεων με τὴ μορφή ἐπεξηγηματικῶν σχολίων, ρητορικῶν ἐρωτήσεων ἢ προσφωνήσεων τοῦ ἀκροατηρίου, ἂν καὶ δεδομένη μέσα στὸ πλαίσιο ἑνὸς λόγου, εἶναι ἀρκετὰ ἔντονη καὶ με σαφὴ δομικὸ χαρακτήρα (βλ. ΕΛ 42.26-29, 44.25, 46.11-12, 48.10-11, 48.26, 50.8-9, 50.12-14, 50.19-20, 50.30-52.1, 52.4-5, 52.11-12, 52.28-30, 54.12, 54.23-25, 58.23, 60.12-23, 62.3-6, 64.25-27, 66.29, 68.4, 68.19-20, 72.10-18, 74.28-29, 76.3).

82. Γιὰ τὴν παρουσία τῶν μοτίβων «φίλος Θεοῦ», «μίμηση Θεοῦ», «δικαιοσύνη», «φροντίδα», «φιλανθρωπία», «νικητῆς», «πηγὴ ἀρετῶν» στὸν ΕΛ βλ. τὸ συνοπτικὸ πῖνακα.

(ΕΛ 44.23-46.5)⁸³. Ὁ Λέων παρ' ὅλα αὐτὰ ὄχι μόνον δὲν κρύβει τὴ χαμηλὴ κοινωνικὴ θέση τοῦ Βασιλείου, ἀλλὰ ἀντίθετα τὴ χρησιμοποιοῦν γιὰ νὰ δηλώσει πὼς ἡ ἄνοδος τοῦ Βασιλείου στὸ θρόνον δὲν ἦταν δῶρο, ἀλλὰ δίκαιη κατάκτηση μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀρετῶν του (ΕΛ 46.9-21)⁸⁴. Παράλληλα πρὸς τὴν ἔνδοξη καταγωγὴ ὁ Λέων παρουσιάζει καὶ ἄλλη μία ομάδα πανηγυρικῶν μοτίβων, τὰ σύμβολα καὶ τὶς προφητεῖες σχετικὰ μὲ τὸν προορισμὸ τοῦ ἐγκωμιαζομένου. Μὲ μιὰ συγγραφικὴ παρέμβαση (ΕΛ 50.8-9 *ἀλλ' οἶόν με μικροῦ παρῆλθεν τῆς μνήμης διεκπεσόν*) ποὺ προετοιμάζει τὴν παρέμβαση ποὺ θὰ ἀκολουθήσει⁸⁵, ὁ Λέων ἀναφέρει τὴν ὑπαρξὴ συμβόλων στὴ βρεφικὴ καὶ παιδικὴ ἡλικία τοῦ Βασιλείου (ΕΛ 50.9-11)⁸⁶, τὰ ὁποῖα ὅμως τὰ προσπερνᾷ χωρὶς νὰ τὰ κατονομάζει, γιὰ νὰ διηγηθεῖ τὸ σημαντικότερο (ΕΛ 50.11-14)⁸⁷. Ἡ διήγηση αὐτὴ πραγματεύεται τὴν ἀφιξὴ τοῦ Βασιλείου στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ ὁποῖος μπαίνει στὴν πόλη ἀπὸ τὴν κεντρικὴ εἴσοδο τῆς Χρυσῆς Πύλης (ΕΛ 50.15-24), ποὺ μόνον οἱ βασιλεῖς μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν στοὺς θριάμβους τους⁸⁸. Ὁ Λέων, μὲ εἰρωνικὴ ἀφέλεια, ρωτᾷ τὸ ἀκροατήριον *ἄρ' οὐ καὶ καθ' αὐτὸ τοῦτο, εἴ τις βούλοιο σκοπεῖν ἀκριβῶς, τῆς βασιλείας δόξειε σύμβολον ἀπαντᾶν;* (ΕΛ 50.19-20). Ἀμέσως ἀκολουθεῖ ἡ ἱστορία στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Διομήδη, ὅπου ὁ ἅγιος προφητεύει στὸν Βασίλειον τὴν ἄνοδό του στὸ θρόνον⁸⁹. Ἡ στέψη τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς Εὐδοκίας, λοιπόν, εἶναι ἡ ἐκπλήρωση αὐτῶν τῶν χρησμῶν καὶ ἡ τελικὴ νομιμοποίησις τοῦ ζεύγους (ΕΛ 54.26-56.2). Ἡ νομιμοποίησις αὐτὴ ὀλοκληρῶνεται σὲ δύο ἐπίπεδα, τὸ θεῖο καὶ τὸ ἀνθρώπινο. Στὸ θεῖο ἐπίπεδο ἀνήκουν τὰ σύμβολα, οἱ προφητεῖες, καθὼς καὶ ἡ προστασία καὶ φιλία τοῦ Θεοῦ⁹⁰. Στὸ

83. Ἱστορικὰ προσγειωμένη παρουσιάζεται ἡ καταγωγὴ τοῦ Βασιλείου στὴ *Χρονογραφία τοῦ Λογοθέτη* (Θεοδ. Μελ. 161.16-163.6, Λέων Γρ. 231.1-233.11), ἐνῶ στὸν *Βίο τοῦ Ἱγνατίου* αὐτὴ χαρακτηρίζεται ὡς κατασκευασμα τοῦ Φωτίου (*Β. Ἱγν.* 565D-568A). Γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ ὅλου θέματος βλ. Moravcsik, *Sagen*, 66-69 (ὁ ὁποῖος ἐκδίδει τὸ ἀντίστοιχο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ *Χρονογραφία τοῦ Λογοθέτη* μὲ χρῆση ὅλων τῶν χειρογράφων αὐτ. 116.16-119.56).

84. Βλ. Μένανδρ. 371.20-22, Προκόπ. *Εἰς Ἀναστ.* 3.32-33.

85. Γιὰ τὴ χρονολογικὰ καθυστερημένη παρέμβαση ποὺ εἰσάγεται μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ὁ ὀμιλητὴς τὴν ξέχασε βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 533B *οἶον γάρ με καὶ τοῦτο μικροῦ παρέδραμεν ἐν μέσῳ τῶν εἰρημένων κείμενον*. Δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ ἄμεση ἐξάρτηση τοῦ ΕΛ ἀπὸ τὸ *Βίο τοῦ Ταρασίου*, ὅπως ὑποστήριξε ὁ Alexander, 205, ἀλλὰ γιὰ κοινὴ ρητορικὴ παράδοση. Τὸ σημεῖο αὐτὸ δείχνει πόσο ἐπικίνδυνη εἶναι ἡ ἐμμονὴ σὲ μιὰ λαθασμένη ἀντίληψη τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς κειμενολογικῆς πρόσληψης.

86. Βλ. Μένανδρ. 371.4-14 (< Ἰσοκρ. *Ἐδᾶν.* 21), Προκόπ. *Εἰς Ἀναστ.* 2.34-3.1.

87. Γιὰ τὸν περιορισμὸ σὲ ἓνα συγκεκριμένο παράδειγμα βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Καισ.* 757B (*οἷς πολλῶν καὶ μεγάλων ὑπαρχόντων εἰς εὐφημίαν ... ἐν μέγιστον ἀπάντων*).

88. R. Janin, *Constantinople byzantine* [Archives de l'Orient Chrétien, 4A], Paris 21964, 269-273.

89. Βλ. τὴ λεπτομερῆ ἀνάλυση τοῦ ἐπεισοδίου στὸν Moravcsik, *Sagen*, 91-95.

90. Γιὰ τὴν προστασία καὶ φιλία τοῦ Θεοῦ βλ. τὴ βιβλιογραφία στὴν ὑποσ. 34 καὶ τὸ συνοπτικὸ πῖνακα.

άνθρωπινο ἀνήκουν ἢ πολιτικὴ ἄνοδος τοῦ Βασιλείου καὶ ἡ ἀποδοχὴ του ἀπὸ τὴν κοινωνία. Ἔτσι, ὁ Βασίλειος καὶ ἡ Εὐδοκία παρουσιάζονται μὲ βασιλικά χαρακτηριστικά ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴ στέψη τους (ΕΛ 54.13-20 [*Ἰσοκρ. Εὐαγ.* 23-24]), ἐνῶ ἡ κοινωνία ἐμφανίζεται νὰ τοὺς τιμᾷ περισσότερο ἀπὸ τὸν τότε ἡγεμόνα, δηλαδὴ τὸν Μιχαήλ (ΕΛ 54.20-22 *οὐδεὶς γὰρ ἦν ὅστις μὴ οὐχὶ ὡς φέρουσιν τὰ σκῆπτρα αὐτοῖς ἐνητένιζεν, καὶ ὅς μὴ τοῦτοις μᾶλλον ἢ τῷ κρατοῦντι ἀπένευμε τὴν τιμὴν*)⁹¹.

Σὲ δύο καίρια σημεῖα παρουσιάζεται τὸ μοτίβο «ιατρός», βασικὸ μέρος τῆς αὐτοκρατορικῆς «εἰκονογραφίας»⁹². Ὁ Βασίλειος γιαιτρεύει τὸ στράτευμα ἀπὸ τὴ δειλία μεταβάλλοντας ἔτσι τοὺς ράθυμους στρατιῶτες σὲ πραγματικοὺς πολεμιστὲς (ΕΛ 56.24-25)⁹³, καὶ ξεπερνᾷ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ τοὺς μεγαλύτερους γιαιτροὺς (= βασιλεῖς)⁹⁴. Ἀργότερα ὁ Βασίλειος βρίσκεται ἀντιμέτωπος μὲ τὰ ἐκκλησιαστικὰ προβλήματα (ΕΛ 62.6-64.3)⁹⁵, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται ὡς *νόσος πραγμάτων* (ΕΛ 62.18)⁹⁶, ποὺ μόνον ὁ Βασίλειος μπορεῖ νὰ γιαιτρεύσει.

Ἐνα ἀκόμη σημαντικότερο σημεῖο ἀναφορᾶς εἶναι ἡ «εὐσέβεια» τοῦ ἡγεμόνα⁹⁷. Στὸν ΕΛ ἡ εὐσέβεια τοῦ Βασιλείου πέρα ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς τῆς μορφῆς ἐμφανίζεται μὲ μία ἰδιαίτερη σύγκριση. Ὁ Βασίλειος ἀφιερώνει στὸν Θεὸ τὸν μικρότερό του γιὸ Στέφανο (ΕΛ 64.5-24). Ἡ ἐθελοντικὴ (!) αὐτὴ «θυσία» μετατρέπει τὸν Βασίλειο σὲ ἕνα νέο καὶ καλύτερο Ἀβραάμ, ἀφοῦ ὁ βιβλικὸς πατριάρχης ἔπρεπε νὰ θυσιάσει τὸν Ἰσαὰκ μὲ διαταγὴ τοῦ Θεοῦ (ΕΛ 64.9-10)⁹⁸. Πρόκειται γιὰ τὴν —σὲ ἀλληγορικὸ ἐπίπεδο— ὑστατη πράξη εὐσέβειας καὶ τελικῆς δικαίωσης τοῦ αὐτοκράτορα.

Θὰ τελειώσουμε μὲ τὴν παρουσίαση ἑνὸς τόπου ποὺ ἀναπτύσσεται μὲ ἰδιαίτερη ἐμφαση στὸν ΕΛ, τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα ὡς ἡλίου καὶ τῆ

91. Γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς κοινωνίας ποὺ τιμᾷ περισσότερο τὸν ὑφιστάμενο ἀπὸ τὸν προϊστάμενο βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Καισ.* 768Α, Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 541Α.

92. Βλ. Hunger, *Prooimion*, 130-137. «Ἱατρός» βέβαια δὲν εἶναι μόνον ὁ αὐτοκράτορας, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χριστός· αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀκόμη μιὰ τοπολογικὴ προσέγγιση τοῦ ἐπίγειου καὶ τοῦ ἐπουράνιου ἡγεμόνα (βλ., π.χ., Ρωμ. Μελ. 35.13 [Grosdidier de Matons, IV, 178-180]).

93. Παρουσιάζεται ἐδῶ ἄλλη μία πλευρὰ τῆς *εὐτάκτου μεταβολῆς* (ΕΛ 56.12 [*Προκόπ. Εἰς Ἀναστ.* 4.12-16]), κεντρικοῦ θέματος τοῦ λόγου, ὅπως ἔδειξε ὁ Odorico, 613-617.

94. Ἡ παρομοίωση ΕΛ 56.26 *ποῖοι Ἀσκληπιῶνται οὕτως ἐξάντητες ἐποίησαν νόσων φαίνεται νὰ ἐξαρτᾶται ἄμεσα ἀπὸ τὸν Μένανδρ.* 375.14 *καθάπερ οἱ Ἀσκληπιῶνται σώζουσι τοὺς ἀρρωστοῦντας*. Γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ αὐτοκράτορα ποὺ γιαιτρεύει τὸ στράτευμα βλ. Προκόπ. *Εἰς Ἀναστ.* 6.22-27, Πισίδ. *Περσ. Πολ.* II.44-48.

95. Πρόκειται γιὰ τὸ σχίσμα τοῦ Φωτίου. Βλ. Odorico, 622-624, μὲ ὅλη τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία.

96. Γιὰ τὰ κρατικὰ προβλήματα σὰν *νόσον πραγμάτων* βλ. Πισίδ. *Ἡρακλειᾶς* II.41-51, Πισίδ. *Εἰς Βόνον* 84-110.

97. Βλ. Rösch, 42-43, καὶ Straub, 128-129.

98. Γιὰ τὴ σύγκριση αὐτὴ βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 592B-C.

γενικότερη σχέση του με τὸν κόσμον τῶν ἄστρον. ‘Ο τόπος εἶναι πολὺ παλιός⁹⁹, χρησιμοποιοῦντο ἐκτενῶς ἀπὸ τὸν Μέγα Κωνσταντῖνο¹⁰⁰, καὶ πέρασε στὸ τυπικὸ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς¹⁰¹. Τρεῖς φορές ἐμφανίζεται ὁ τόπος στὸ λόγο, κάθε φορά με μιὰ ἐκτενὴ παρομοίωση σὲ διαφορετικὰ συμφραζόμενα. Τὴν πρώτη φορά ὁ Λέων, γιὰ νὰ δείξει τὸ μέγεθος τῶν γονέων του, χρησιμοποιεῖ τὴν ἀκόλουθη εἰκόνα. Συμβουλεύει τοὺς ἀκροατὲς νὰ μιμηθοῦν τοὺς ἀστρονόμους, ποὺ, κοιτώντας τὴ νύχτα τὰ ἄστρα, ξέρουν ὄχι μόνον τὸ πραγματικὸ τους μέγεθος ἀλλὰ καὶ ὅτι τὸ ἀόρατο μέρος τῶν οὐρανίων σωμάτων εἶναι πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὸ ὄρατο (ΕΛ 40.24-29). Αὕτη εἶναι ἡ εἰκόνα ποὺ ὁδηγεῖ τὸ Λέοντα στὴν παρουσίαση τοῦ λόγου ὡς σκιαγραφίας (ΕΛ 40.29-31), ὅπως εἶδαμε παραπάνω. ‘Η δευτέρα παρομοίωση ἐμφανίζεται με τὴν παρουσίαση τῆς μονοκρατορίας τοῦ Βασιλείου καὶ τῆς Εὐδοκίας¹⁰². ‘Η εὐτακτος μεταβολὴ (βλ. παραπάνω, ὑποσ. 93) περιγράφεται ἀπὸ τὸν Λέοντα, με τὴ μορφή μιᾶς ἐπεξηγηματικῆς παρέμβασης, ὡς ἐξῆς: *μᾶλλον δὲ ἴν’ οἰκειότερον εἶπω τοῦ λαμπροῦ ἡλίου καθαρῶς τὰς ἀκτῖνας ἐπιβαλόντος τῇ πολιτείᾳ ὡσπερὶ χειμῶνος ἀπορριψαμένη νέκρωσιν, τῷ ἔαρι τῆς ἐκείνου ἀνατολῆς πρὸς ἀνθηρὰν κατάστασιν ἐξανίστατο* (ΕΛ 56.13-15). ‘Ο λαμπρὸς ἀνοιζιάτικος ἥλιος δὲν εἶναι παρὰ ὁ ἴδιος ὁ αυτοκράτορας, ποὺ ξαναδίνει ζωὴ στὸ κράτος. Γιὰ τελευταία φορά παρουσιάζεται τὸ μοτίβο στὸν σχολιασμὸ τοῦ Λέοντος σχετικὰ με τὸ θάνατο τῶν γονέων του. ‘Η στοργὴ τοῦ Θεοῦ ἦταν τέτοια, ποὺ φρόντισε νὰ πεθάνουν ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον, πρῶτα ἡ Εὐδοκία καὶ ὕστερα ὁ Βασίλειος (ΕΛ 74.28-76.2): ὁ Λέων ἀφήνει νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι τὸ διάστημα ἀνάμεσα στοὺς δύο θανάτους ἦταν μικρὸ (ΕΛ 76.1-2 *εἶθ’ οὕτως ἀπιούση σ υ ν α π ε ρ χ ε τ α ι*)¹⁰³. Καὶ ἐξηγεῖ ὁ Λέων, με μιὰ προσφώνηση στὸ ἀκροατήριον: *ἀλλ’ ὄρα μοι μετὰ τῆς στοργῆς καὶ τὸ σοφὸν τῆς προνοίας. ἄρτι*

99. Βλ. Hunger, *Prooimion*, 75-77, γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μοτίβου καὶ 77-80 γιὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ προόμια τῶν αυτοκρατορικῶν διατάξεων.

100. Straub, 129-134.

101. Βλ. Treitinger, 112-120, καὶ βέβαια E. H. Kantorowicz, *Oriens Augusti - Lever du Roi, DOP* 17 (1963) 117-177, εἰδικὰ 149-162 γιὰ τὸ Βυζάντιο (ἀνατ. τοῦ τμήματος αὐτοῦ σὲ γερμανικὴ μετάφραση στὸ *Herrscherbild* 258-280).

102. ΕΛ 56.6-8 *ὡς δ’ ἡ βασιλεία τούτοις ἐνεκτανίετο, ἔδει δὲ τὴν παλαιότητα ὑπεξίστασθαι, λείπει τὸν βίον ἀνεκτάστοις κρίμασιν ὁ τούτους δοκῶν ἀναγαγεῖν ἐπὶ τὴν βασιλείαν, καὶ ἦν ἐπ’ αὐτοῖς μόνις λ α μ π ρ ὦ ς ἡ ἀρχή*. Τὸ μοτίβο οὐσιαστικὰ εἰσάγεται ἐδῶ ἤδη με τὴ χρῆση τοῦ λαμπρῶς. Πέρα ἀπ’ αὐτό, τὸ χωρίο εἶναι ἡ μόνη πραγματικὰ ἀρνητικὴ κριτικὴ στὸν Μιχαὴλ (ἡ ἔκφραση *ἀνεκτάστοις κρίμασιν* μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ ὡς «φοβερὴ καταδίκη [τοῦ Θεοῦ]» καὶ ὡς «ἀδιανόητα ἐγκλήματα [τοῦ Μιχαήλ]»). Σημασία ἔχει ἡ κατὰ τὰ φαινόμενα μόνον ἀναγόρευση ἀπὸ τὸν Μιχαήλ, γιὰτὶ ὁ Θεὸς ἔχει ἤδη καθορίσει τὴν πορεία τῶν γεγονότων (βλ. ΕΛ 50.1-5 καὶ 56.3-5).

103. Βλ. καὶ ΕΛ 42.13-14 *οὐ μὴν ἄλλ’ ὡσπερ καὶ νῦν οὐδὲ κατὰ μικρὸν διορίζονται τῇ ταφῇ*. Στὴν πραγματικότητα ἡ Εὐδοκία πεθαίνει στὰ τέλη 882 - ἀρχὲς 883, ὁ Βασίλειος στὶς 29 Αὐγούστου 886.

λαμβανοῦσης ἀρχὴν τῆς ἐν βίῳ δόξης αὐτῶν, ἐκεῖνον ὡσπερ τινὰ λαμπρὸν φωστῆρα ἐν βασιλείοις δίδωσι προανατεῖλαι· ὅτε δ' ἀναχωρεῖν ἐξ ἀνθρώπων ἔδει, ταύτη πρώτη τὴν συστολὴν διοικονομούμενος, ἐπ' ἐκείνη καὶ τὸ τιμιώτατον λαμβάνει μέρος. οὕτως ἑκάτεροι ἐν καιρῷ ἀνίσχουσί τε τῷ παρόντι βίῳ, καὶ πρὸς τὴν ἐκειθεν μεταβαίνουνσι ἀνατολὴν (ΕΛ 76.3-9). Ἡ εἰκόνα ποῦ παρουσιάζεται εἶναι πράγματι πολύπλοκη. Ὁ Λέων χτίζει μὲ θαυμάσια συμμετρία τὴν εἰκόνα τῶν γονέων του ὡς ἄστρον ποῦ —πάντα μὲ τὴ θέληση τοῦ Θεοῦ— ἀνατέλλουν καὶ δύουν, ὁ Βασίλειος ὡς «ἥλιος» στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας, ἡ Εὐδοκία ὡς «σελήνη» στὸ τέλος¹⁰⁴, ἐνῶ ταυτόχρονα ὁ θάνατός τους εἶναι μιὰ καινούρια ἀνατολὴ στὴν πραγματικὴ καὶ αἰώνια ζωὴ τους. Ὁλοκληρώνεται ἔτσι, στὸ τέλος τοῦ ΕΛ, ἡ πανηγυρικὴ εἰκόνα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ζεύγους, ἀπόλυτα ἐναρμονισμένη μὲ τοὺς κανόνες τῶν βασιλικῶν λόγων καὶ ἐγκωμιαστικῶν ἐπιταφίων.

IV

Μὲ τὸν τίτλο Ἱστορικὴ δὴγησις τοῦ βίου καὶ τῶν πράξεων Βασιλείου τοῦ αὐοιδίμου βασιλέως, παραδίδεται ὡς 5ο βιβλίον τῆς Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη μιὰ βιογραφία τοῦ Βασιλείου, γραμμένη ἀπὸ τὸν ἐγγονό του Κωνσταντῖνο Ζ' Πορφυρογέννητο (913-959), γνωστὴ καὶ ὡς *Vita Basilii*. Ὅπως τὸ ΑΠ καὶ ὁ ΕΛ ἔτσι καὶ ἡ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη σώζεται σὲ ἓνα μόνον χειρόγραφο, τὸν Vaticanus gr. 167 (πρῶτο μισὸ τοῦ 11ου αἰῶνα [= V]). ὁ ΒΒ στὰ φ. 72^v-124^r¹⁰⁵. Εἶναι πάρα πολλὰ τὰ φιλολογικὰ καὶ ἱστορικὰ προβλήματα ποῦ ἀφοροῦν τὸν ΒΒ. Καταρχὴν λείπει ἀκόμα μιὰ κριτικὴ ἔκδοσις τῆς Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη, καί, ὅπως ἔδειξε ὁ I. Ševčenko στὴ μελέτη του γιὰ τὸν ΒΒ¹⁰⁶, ἡ τρέχουσα ἔκδοσις τοῦ Bekker στὸ corpus τῆς Βόννης¹⁰⁷ διαστρεβλώνει σὲ πολλὰ σημεῖα τὸ κείμενο, καθὼς δὲν στηρίζεται κἀν στὸν V ἀλλὰ στίς ἐκδόσεις τῶν ἀπογράφων του¹⁰⁸. Ὑστερα, ὅπως ἀτυχῶς καὶ γιὰ τὰ περισσότερα ἔργα τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογρα-

104. Ἡ λέξις συστολή δὲν εἶναι ὄρος ἀστρονομικόν, χρησιμοποιεῖται ὁμως, ὅπως καὶ τὸ ρῆμα συστέλλω, στὴν πατερικὴ γραμματεία γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ φωτός τῶν ἄστρον καὶ τοῦ ἡλιου, ἰδίως σὲ σχέση μὲ τὸ θάνατο (Lampe, s.v. συστέλλω Β.1 καὶ συστολή 4).

105. Τὰ ὑπόλοιπα χειρόγραφα ποῦ σώζουσι τὴ Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη ἢ τὸν ΒΒ εἶναι ὅλα ἀπόγραφα τοῦ V (βλ. τὴν ἐπόμενη ὑποσημείωσι).

106. I. Ševčenko, *Storia Letteraria: Vita Basilii* (= Théophane Continué, Livre V), στό: *La civiltà bizantina dal IX all' XI secolo. Aspetti e problemi* [Università degli Studi di Bari, Centro di Studi Bizantini, Corsi di Studi, 2], Bari 1978, 89-127, ὁ ὁποῖος ἀπὸ καιροῦ ἔχει ἀνακοινώσει κριτικὴ ἔκδοσις τῆς Συνέχειας, προετοιμάζοντας ἐπιπλέον καὶ ξεχωριστὴ ἔκδοσις τοῦ ΒΒ μὲ ἀγγλικὴ μετάφρασις καὶ σχόλια.

107. *Theophanes Continuatus, Ioannes Cammeniata, Symeon Magister, Georgius Monachus*, ed. I. Bekker, Bonn 1838, 3-481, καὶ εἰδικὰ 211-353 ὁ ΒΒ.

108. Ševčenko, 102 κ.έ.

φίας, δὲν ὑπάρχει καμιᾶς μορφῆς ἐκτενῆς ἱστορικὸς σχολιασμός¹⁰⁹. "Ἐνα βασικὸ πρόβλημα σχετίζεται μὲ τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου. ‘Ο τίτλος τοῦ BB δὲν καθιστᾶ ἀπολύτως σαφὲς ὅτι συγγραφέας εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος, γιατί ἡ ἔκφραση ἦν *Κωνσταντῖνος ... φιλοπόνως ἀπὸ διαφορῶν ἀθροίσας διηγημάτων τῶ γράφοντι προσανέθετο* (BB 211.15-17) ἀφήνει περιθώρια γιὰ διαφορετικὲς ἐρμηνεῖες. "Ἐπειτα, ἂν καὶ οἱ παρεμβάσεις τοῦ ἀφηγητῆ γίνονται τίς περισσότερες φορὲς στὸ πρῶτο πρόσωπο, ὁπότε θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸν ταυτίσει μὲ τὸ συγγραφέα, σὲ μία περίπτωση ὁ ἀφηγητῆς ἀναφέρεται στὸν Κωνσταντῖνο στὸ τρίτο πρόσωπο (BB 282.10-22)¹¹⁰. ‘Οποιοσδήποτε πάντως καὶ νὰ εἶναι ὁ τρόπος συγγραφῆς τοῦ BB, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἤλεγχε ἀπολύτως τὰ γραφόμενα, καὶ ἔτσι μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὸ κείμενο δικό του. ‘Ο BB γράφτηκε περίπου τὸ 949-950¹¹¹.

‘Ο Alexander (βλ. παραπάνω, ὑποσ. 64) ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ λογοτεχνικὰ θέματα τοῦ BB, ἀναλύοντας τὸ βιογραφικὸ καὶ ἐγκωμιαστικὸ χαρακτήρα τοῦ ἔργου καὶ τὴ σχέση του μὲ τὴν ἀγιογραφικὴ γραμματεία τῆς ἐποχῆς: βέβαια, ὀρισμένες γενικεύσεις τῆς θεωρίας αὐτῆς δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ

109. Τὰ κάποια σχόλια στὴν πρόσφατη γερμανικὴ μετάφραση τοῦ BB εἶναι πολὺ γενικοῦ χαρακτήρα γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ ἱστορικὴ κατανόηση τοῦ κειμένου: βλ. *Vom Bauernhof auf den Kaiserthron. Leben des Kaisers Basileios I., des Begründers der Makedonischen Dynastie, beschrieben von seinem Enkel, dem Kaiser Konstantinos VII. Porphyrogennetos*. Übersetzt, eingeleitet und erklärt von L. Breyer [Byzantinische Geschichtsschreiber, 14], Graz-Wien-Köln 1981. 'Ατυχῶς ἡ μετάφραση ἔχει ἀρκετὰ λάθη (π.χ. BB 219.20-21, 232.12-13, 232.23-24, 283.5-7, 303.18, 332.3, 341.5-6 = Breyer 45, 55, 56, 97, 113, 136, 144) καὶ πρέπει νὰ χρησιμοποιεῖται μὲ προσοχή.

110. ‘Ο Ševčenko, 99-100 καὶ 102, ὑποστηρίζει ὅτι κάποιος τρίτος συντάκτης πρέπει νὰ ἐπεξεργάστηκε αὐτὸ τὸ τόσο κολακευτικὸ σημεῖο γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο, καὶ ὅτι τὸ ὑπόλοιπο ἔργο εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν αυτοκράτορα. 'Ακριβῶς ὅμως ἡ χρῆση τοῦ τρίτου προσώπου καὶ ἡ ἀσάφεια τοῦ τίτλου ἐπιτρέπουν στὸν Κωνσταντῖνο μιὰ σχετικὴ ἐλευθερία στὸ χειρισμὸ τέτοιων σημείων. Τὸ γενικὸ προοίμιο τῆς *Συνέχειας* (ΣΘ 3-4) μᾶς μιλά καθαρὰ γιὰ τὴν τεχνικὴ τῆς συγγραφῆς τῶν βιβλίων 1-4, ὅπου ὁ Κωνσταντῖνος συλλέγει τὸ ὕλικό καὶ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τὸ γράφει. Δὲν εἶναι διόλου ἀπίθανο, ἰδίως ἂν λάβει κανεὶς ὑπόψη του ὀρισμένες σαφεῖς ὁμοιότητες τοῦ κειμένου στὸ *Περὶ θεμάτων καὶ Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν* (βλ. Ševčenko, 100-101, 122-123), νὰ ὑπῆρχε κοινὸ ἀφηγηματικὸ ὕλικό ἐπιλεγμένο ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο, ποὺ εἶχε ἤδη γραφτεῖ ἀπὸ κάποιον συντάκτη, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ ἔδωσε τὴ συνολικὴ του μορφή γράφοντας ταυτόχρονα τὰ προοίμια τῶν ἐκάστοτε τμημάτων.

111. Στὸ χωρίο ποὺ ἤδη συζητήθηκε (BB 282.10-22) ἀναφέρεται ἡ πτώση τῶν 'Αδάτων, ποὺ χρονολογεῖται μὲ ἀσφάλεια στὰ 947-948 (Ševčenko, 97), παρέχοντας ἔτσι ἕναν σταθερὸ *terminus post quem*. Γιὰ τὴ *Συνέχεια τοῦ Θεοφάνη* καὶ τὸν BB γενικὰ βλ. Karayannopoulos-Weiß, II, 370-371 (ἀρ. 265), Hunger, *Profanliteratur*, I, 339-343 καὶ Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, 540-544, ὅπου καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία. Γιὰ εἰδικότερα θέματα καὶ τίς σχέσεις τῆς *Συνέχειας* μὲ τὰ ὑπόλοιπα ἱστοριογραφικὰ ἔργα βλ. Ja. N. Ljubarskij, Theophanes Continuatus und Genesios. Das Problem einer gemeinsamen Quelle, *BSI* 48 (1987) 12-27, καὶ A. Markopoulos, Théodore Daphnopatès et la Continuation de Théophane, *JÖB* 35 (1985) 171-182.

ἀποδειχθῶν¹¹². Μὲ τὸν BB ἀσχολήθηκε καὶ σὲ δύο μελέτες τοῦ ὀ R. J. H. Jenkins. Στὴν πρώτη¹¹³ παρουσιάζει τὰ λογοτεχνικὰ πρότυπα τοῦ Κωνσταντίνου γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Μιχαήλ, τὸν Ἀντώνιο καὶ ἕναν χαμένο Νέρωνα τοῦ Πλουτάρχου. Πράγματι ὀρισμένα χωρία τοῦ Ἀντωνίου χρησίμευσαν στὸν Κωνσταντῖνο γιὰ τὸν ψόγο τοῦ Μιχαήλ. Οἱ πολύπλοκοι παραλληλισμοὶ ὀμως πού βλέπει ὀ Jenkins (Ἀντώνιος - ὀκταβιανὸς καὶ Νέρων - Γάλβας = Μιχαήλ - Βασίλειος) δὲν μποροῦν νὰ στηριχθοῦν στὸ κείμενο, στὸ ὀποῖο βρίσκονται μόνον τὰ χωρία ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο καὶ ἡ ἀναφορὰ στὸν Νέρωνα¹¹⁴. Στὴ δεύτερη¹¹⁵ συζητᾶ τὰ γενικότερα πολιτισμικὰ συμφραζόμενα τῆς *Συνέχειας τοῦ Θεοφάνη* καὶ τὸν ἐγκωμιαστικὸ χαρακτήρα τοῦ BB, ὀδιαιτέρα τῆ σχέση του μὲ τὸν ὀσοκρατικὸ *Εὐαγόρα*¹¹⁶. Δὲν ὀπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὀ BB ἔχει ἐγκωμιαστικὸ χαρακτήρα καὶ ὅτι σὲ γενικὲς γραμμὲς ἀκολουθεῖ τῆ δομῆ τῶν βασιλικῶν λόγων, πρᾶγμα φυσικὸ ἀφοῦ οἱ ὀδιοι οἱ βασιλικοὶ λόγοι καὶ οἱ ἐγκωμιαστικοὶ ἐπιτάφιοι ἀκολουθοῦν ἕνα γενικὰ βιογραφικὸ σχῆμα. Φτάνουν ὀμως αὐτὲς οἱ γενικὲς παρατηρήσεις γιὰ νὰ ἐξηγηθῶσιν ὀρισμένα βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔργου; Δὲν τὸ πιστεύω. Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι δυνατὴ μῖα λεπτομερὲς ἀνάλυση ὀλου τοῦ BB. Θὰ

112. Βλ. Previale, 93-94, καὶ Hunger, *Profanliteratur*, I, 341 ὀποσ. 63.

113. R. J. H. Jenkins, Constantine VII's Portrait of Michael III, *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques* (Acad. Royale de Belgique), Série V, 34 (1948) 71-77 (ἀνατ. στὸ: R. J. H. Jenkins, *Studies on Byzantine History in the 9th and 10th Centuries*, London 1970, ἀρ. I).

114. BB 243.5-7, 243.19-22, 245.18-19, 247.5, 247.9-13, 251.8-13, 251.14-252.17 = Ἀντώνιος 9.5, 21.3, 24.4, 20.4, 75.6, 24.4-5, 24.5-10· ἡ ἀναφορὰ στὸν Νέρωνα BB 250.17. Κύριος ἄξονας τῆς πρόσληψης τοῦ Ἀντωνίου ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο εἶναι ἡ μίμηση τοῦ Διονύσου ἀπὸ τὸν Ρωμαῖο ἡγέτη καὶ ὀ ψόγος «θέατρο» (βλ. Plutarch, *Life of Anthony*, ed. by C. B. R. Pelling, Cambridge 1988, 21-22 γιὰ τὴν ἀρνητικὴ εἰκόνα τοῦ θεάτρου στὸν Ἀντώνιο, 181-182 καὶ 303-304 γιὰ τῆ σχέση Διονύσου - Ἀντωνίου). ὀ τόπος «ψόγος θεάτρου» ἦταν παραδοσιακὰ ἀρνητικὸς ἤδη στὴν ἀρχαιότητα (βλ. I. E. Στεφανῆς, *Χορικίου σοφιστοῦ Γάζης Συνηγορία μίμων*. Εἰσαγωγή, κείμενο, μετάφραση, σχόλια [Κλασικὰ γράμματα, 3], Θεσσαλονίκη 1986, 19-32) καὶ προπαντὸς στοὺς πατέρες τῆς ἐκκλησίας. ὀτσι ὀρισμένες ἀπὸ τὲς ὀμοιότητες ἀνάμεσα στὸν Ἀντώνιο καὶ τὸν BB ἐξηγοῦνται καὶ ἀπὸ τὴν τρέχουσα φρασεολογία τοῦ ψόγου «θέατρο» στὴ βυζαντινὴ γραμματεία. Βλ., π.χ., τὸ ἔργο τοῦ Ἀρέθα κατὰ τοῦ Λέοντος Χοιροσφάκτου (*Scripta minora* [Westerink], I, 204.29-205.4) ἢ τὲς ἀναφορὲς στὸν Διόνυσο στὸν Γεώργιο Μοναχὸ (de Boor, I, 61.21-25). Σχετικὰ μὲ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τοὺς «αὐστηροῦς» διακειμενικοὺς παραλληλισμοὺς βλ. καὶ τὲς ἀντιρρήσεις τοῦ F. Tinnfeld, *Zum profanen Mimos in Byzanz nach dem Verdikt des Trullanums (691)*, *Βυζαντινὰ* 6 (1974) 323-343, εἰδικὰ 332 (μὲ περισσότερα παραδείγματα).

115. R. J. H. Jenkins, The Classical Background of the *Scriptores post Theophanem*, *DOP* 8 (1954) 10-30 (ἀνατ. στὸ: Jenkins, *Studies*, ἀρ. IV).

116. Αὐτ. 20-21. Γιὰ τὲς ὀμοιότητες, ἀλλὰ προπαντὸς τὲς διαφορὲς, τῆς βυζαντινῆς ὀστοριογραφίας μὲ τὴν ἀρχαία βλ. R. Scott, *The Classical Tradition in Byzantine Historiography*, στὸ: Margaret Mullett - R. Scott (ἐκδ.), *Byzantium and the Classical Tradition*, Birmingham 1981, 61-74 καὶ εἰδικὰ 70-71 γιὰ τῆ *Συνέχεια*.

περιοριστῶ σὲ δύο μόνον σημεία: στὴν ἀντιπαράθεση Μιχαήλ-Βασιλείου καὶ στὴν παρουσία ὀρισμένων μοτίβων ποὺ δὲν ἐμφανίζονται στὸ ΑΠ καὶ τὸν ΕΛ.

Ἡ δομὴ τοῦ ΒΒ εἶναι περιληπτικὰ ἡ ἐξῆς¹¹⁷: I (1) Τίτλος καὶ προοίμιο· II (2-3) Καταγωγὴ· III (4-8) Παιδικὴ ἡλικία καὶ νεότητα· IV (9-19) Ἡ σταδιοδρομία τοῦ Βασιλείου στὴν Κωνσταντινούπολη· V (20-27) Παρέκβαση «βίος καὶ πράξεις Μιχαήλ»· VI (28-35) Πράξεις εἰρήνης I (τακτοποίηση ἐσωτερικῶν προβλημάτων τοῦ κράτους)· VII (36-51) Πράξεις πολέμου I (ἀναδιοργάνωση τοῦ στρατοῦ, ἐκστρατεῖες στὴν ἀνατολή)· VIII (52-58) Πράξεις πολέμου II (ἐκστρατεῖες στὴ δύση I)· IX (59-61) Πράξεις πολέμου III (ἐκστρατεῖες στὸ κέντρο τῆς ἐπικράτειας)· X (62-71) Πράξεις πολέμου IV (ἐκστρατεῖες στὴ δύση II)· XI (72) Πράξεις εἰρήνης II (προσωπικὲς πράξεις τοῦ Βασιλείου I [παιδεῖα, ἄσκηση ἀρετῶν])· XII (73-77) Πράξεις εἰρήνης III (προσωπικὲς πράξεις τοῦ Βασιλείου II [εὐγνωμοσύνη])· XIII (78-94) Πράξεις εἰρήνης IV (προσωπικὲς πράξεις τοῦ Βασιλείου III [οἰκοδομικὴ δραστηριότητα])· XIV (95-97) Πράξεις εἰρήνης V (ἀποστολικὸ ἔργο)· XV (98) Θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου· XVI (99) Πρόνοια γιὰ τοὺς ἀγρότες· XVII (100-101) Σχέσεις Βασιλείου καὶ Λέοντος· XVIII (102) Θάνατος τοῦ Βασιλείου καὶ συντομώτατος ἐπίλογος.

Κύριος δομικὸς ἄξονας τοῦ ΒΒ εἶναι ἡ ἀνοδος τοῦ Βασιλείου στὴ μοναρχατορία (κεφ. 28), ποὺ χωρίζει τὸ ἔργο σὲ δύο μέρη, πρὶν καὶ μετὰ τὶς 24 Σεπτεμβρίου 867. Τὸ πρῶτο καὶ μικρότερο μέρος χωρίζεται, μετὰ τὸ προοίμιο, στὴν παρουσίαση τῆς καταγωγῆς καὶ ἀνόδου τοῦ Βασιλείου καὶ στὴν παρέκβαση μὲ τὸν ψόγο τοῦ Μιχαήλ. Ὁ Κωνσταντίνος δὲν ἀκολουθεῖ ἀκριβῶς τὴ δομὴ τοῦ βασιλικοῦ λόγου, γιατί ὁ ψόγος τοῦ προκατόχου δὲν ἀποτελεῖ παραδοσιακὸ τόπο τοῦ ἐγκωμίου¹¹⁸. Τὸ δεύτερο μέρος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ διήγηση τῶν πράξεων τοῦ Βασιλείου, ποὺ καὶ αὐτὴ ὅμως δὲν ἀκολουθεῖ τὰ γνωστὰ πρότυπα οὔτε καὶ τὶς συμβουλὲς τοῦ Μενάνδρ. 372.25-27 γιὰ τὴ διάταξη «πράξεις πολέμου - πράξεις εἰρήνης». Ἀντίθετα, ὁ Κωνσταντίνος δομεῖ τὸ τμήμα αὐτὸ μὲ μιὰ βασικὴ ἀκολουθία «πράξεις εἰρήνης γενικὲς - πράξεις πολέμου¹¹⁹ - πράξεις εἰρήνης προσωπικὲς». Μετὰ ἀπὸ αὐτὸν τὸν κυρίως κορμὸ ἢ συνοχὴ τοῦ δευτέρου μέρους ὑποχωρεῖ καὶ ἀκολουθοῦν τὰ τελευταῖα κεφάλαια (98-102) ὡς μιὰ

117. Βλ. καὶ Alexander, 197 ὑποσ. 5, μὲ τὸν ὅποιο διαφωνῶ σὲ ὀρισμένα σημεία. Γιὰ συντομία δίνονται οἱ ἀριθμοὶ τῶν κεφαλαίων στὴν ἔκδοση τῆς Βόννης.

118. Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ Μενάνδρ. 376.31-377.2 *ἤξεις δὲ ἐπὶ τὴν τελειοτάτην σύγκρισιν, ἀντεξετάζων τὴν αὐτοῦ βασιλείαν πρὸς τὰς πρὸ αὐτοῦ βασιλείας, οὐ καθαίρων ἐκεῖνας (ἄτεχνον γὰρ) ἀλλὰ θαυμάζων μὲν ἐκεῖνας, τὸ δὲ τέλειον ἀποδιδοῦς τῇ παρουσίᾳ. Τὴ συμβουλὴ ἀκολουθεῖ, π.χ., ὁ Προκόπ. Εἰς Ἀναστ. 4.14-18.*

119. Ἡ ἐνότητα τῶν πολεμικῶν πράξεων δὲν εἶναι ἰδιαίτερα αὐστηρὴ, καθὼς ὁ Κωνσταντίνος περνᾷ ἀπὸ μέτωπο σὲ μέτωπο, παρουσιάζοντας ἐπιπλέον στὰ κεφ. 41, 44-45 καὶ 67 παρεκβάσεις ἄσχετες μὲ πολεμικὰ θέματα, πράγμα ποὺ ἀγνοεῖ ὁ Alexander, 197-200, στὴν ἐκτενὴ συζήτησή του τῶν προτύπων τοῦ ΒΒ.

ἀσύνδετη σειρά ἀνεξάρτητων ἐπεισοδίων. Ἡ γενικότερη πάντως δομὴ τοῦ ΒΒ, ἰδίως σὲ σύγκριση μὲ τὰ ἄλλα βιβλία τῆς *Συνέχειας*, εἶναι σαφῆς καὶ ἀπολύτως κατανοητὴ στὸν ἀναγνώστη. Μπορεῖ ὁ Κωνσταντῖνος νὰ «βιάζει» τὴ χρονολογικὴ ἀκολουθία τῶν γεγονότων, ἀλλὰ ἐπιτυγχάνει μιὰ εὐχάριστη καὶ ρέουσα διήγηση¹²⁰.

Στὸ προοίμιο ὁ Κωνσταντῖνος μιλά γιὰ τὴν πρόθεσή του σχετικὰ μὲ τὴ συγγραφὴ τοῦ ΒΒ, κάνοντας ὀρισμένες ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις¹²¹. Σκοπὸς του¹²² ἦταν ἡ συγγραφὴ μιᾶς καθολικῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας (ΒΒ 211.18-212.2), συγγραφὴ δύσκολη γιὰτὶ *ἔδειτο τὸ πρᾶγμα καὶ χρόνου πολλοῦ καὶ πόνου συχνοῦ καὶ βιβλίων ἀφθονίας καὶ σχολῆς τῆς ἀπὸ τῶν πραγμάτων, ταῦτα δ' ἡμῖν οὐ προσῆν* (ΒΒ 212.2-4). Ἐντ' αὐτοῦ ἀποφάσισε ἐνὸς βασιλέως, ἐπὶ μέγα τὸ τῆς βασιλείας κράτος ὑψώσαντος, ὃς καὶ τῆς βασιλείας ἐπώνυμος ἦν καὶ μέγα ὄφελος τῇ πολιτείᾳ Ῥωμαίων ἐγένετο καὶ τοῖς πράγμασιν, ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρις αὐτῆς τελευτῆς τὰς πράξεις καὶ τὴν ὄλην ἀγωγὴν διηγῆσασθαι (ΒΒ 212.5-9). Ἀκολουθεῖ τὸ σημαντικότερο σημεῖο τοῦ προοιμίου, ὅπου ὁ Κωνσταντῖνος, ἐξηγώντας τὴν ἐπιλογὴ αὐτῆ, λέει *ὡς ἂν καὶ τοῖς μετέπειτα μὴ ἀγνοῖται βασιλείου στελέχους ἐπὶ πολὺ τοῦ χρόνου παρεκταθέντος ἢ πρώτη πηγῆ καὶ ρίζα, καὶ τοῖς ἐκγόνοις ἐκείνου οἴκοθεν εἴη ἀνεστηκὼς ὁ πρὸς ἀρετὴν κανὼν τε καὶ ἀνδριᾶς καὶ τὸ ἀρχέτυπον τῆς μιμήσεως* (ΒΒ 212.9-13). Τὸ προοίμιο τελειώνει μὲ τὸ σχόλιο τοῦ συγγραφέα πῶς, ἂν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὑγεία του τοῦ τὸ ἐπιτρέψουν, θὰ ὀλοκληρώσει τὴ διήγηση τῆς ἱστορίας τῆς οἰκογένειας αὐτῆς ὡς τὶς μέρες του (ΒΒ 212.13-17).

Καταρχὴν ὁ Κωνσταντῖνος δὲν λέει ὅτι πρόκειται γιὰ τὴ δική του οἰκογένεια. Γενικὰ φροντίζει νὰ διατηρήσει μιὰ σχετικὴ ἀσάφεια στὸ προοίμιο, παρουσιάζοντας τὸν Βασίλειο μὲ τὸ γνωστὸ λογοπαίγνιο *τῆς βασιλείας ἐπώνυμος* (βλ. παραπάνω τὰ σχόλια στὸ ΑΠ). Ἡ ἐπιλογὴ λοιπὸν καθορίζεται ἤδη ἀπὸ τὴν τελειότητα τοῦ ἡγεμόνα ποὺ συγκεκριμενοποιεῖται στὸ ὄνομά του, πρὶν κἀν ἀναφερθοῦν τὰ ἐπιτεύγματά του. Πέρα ἀπ' αὐτό, στὴ δικαιολόγηση τῆς ἐπιλογῆς, ὁ Κωνσταντῖνος κάνει ἕνα διαχωρισμὸ, λέγοντας πῶς δὲν θὰ ἔπρεπε οἱ *μετέπειτα* νὰ ἀγνοοῦν τὴν ἀρχὴ καὶ πρῶμῃ ἱστορία τῆς βασιλεύουσας δυναστείας

120. Ἐς σημειωθεῖ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος δὲν κρύβει τὸν αὐθαίρετο χειρισμὸ τῆς χρονολογικῆς ἀκολουθίας, ἀντίθετα τὸν τονίζει συστηματικὰ κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ ἔργου (βλ. τὶς δύο μεγάλες συγγραφικὲς παρεμβάσεις γιὰ τὴν ἀφηγηματικὴ τεχνικὴ ΒΒ 279.14-280.10 καὶ 321.11-16, ὅπως καὶ τὸ στερεότυπο πλαίσιο τῆς ὑπογράμμισης τῶν διαφόρων παρεμβάσεων).

121. Γιὰ τὰ προοίμια τῶν βυζαντινῶν ἱστορικῶν ἔργων βλ. τὴν μελέτη τοῦ Η. Lieberich, *Studien zu den Proömien in der griechischen und byzantinischen Geschichtsschreibung*. Teil II: *Die byzantinischen Geschichtsschreiber und Chronisten* [Programm des kgl. Realgymnasiums München, Schuljahr 1899/1900], München 1900, εἰδικὰ σ. 52 γιὰ τὸ προοίμιο τοῦ ΒΒ, χωρὶς ὅμως καὶ ἰδιαίτερα συμπεράσματα πέρα ἀπὸ κάποια ἀπόμακρη σχέση μὲ τὸ Διόδωρο Σικελό.

122. Τὸ κείμενο στὸν V ἀρχίζει ἦν *μοι προθυμία* καὶ *ὄχι ἦν μὲν προθυμία*, ὅπως τυπώνει ὁ Bekker (βλ. Ševcenko, 101).

(BB 212.9-11), ἀλλὰ καὶ πῶς ἡ ζωὴ τοῦ ἀρχηγέτη αὐτῆς τῆς δυναστείας πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ὑπόδειγμα πρὸς μίμηση γιὰ τοὺς ἀπογόνους του (BB 212.11-13). Γιατὶ γιὰ τοὺς ἀπογόνους του καὶ ὄχι γιὰ ὅλους; Δὲν πρέπει ἡ ἱστορία νὰ διδάσκει καὶ νὰ ὀδηγεῖ τὸν καθένα, ὅπως μᾶς τονίζει ἡ ἱστοριογραφικὴ παράδοση; Ἡ ἀπάντηση βρίσκεται στὸ ἴδιο τὸ κείμενο. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν γράφει ἕνα ἀπλὸ βιογραφικὸ ἐγκώμιο ἀλλὰ ἕναν βιογραφικὸ ἀνδριάντα. Τὸ ὅτι ὁ ἡγεμόνας πρέπει νὰ εἶναι ὑπόδειγμα πρὸς μίμηση εἶναι τόπος δεδομένος. Τὸν χρησιμοποίησε ἤδη ὁ Λέων καὶ ἄλλοι πρὶν ἀπὸ αὐτόν¹²³. Ἡ εἰσαγωγὴ ὅμως τῆς λέξης ἀνδριάς (BB 212.12) εἶναι καινούρια καὶ ἀναφέρεται στὰ θεωρητικὰ δοκίμια γύρω ἀπὸ τὴ φύση τῆς βασιλείας (γνωστὰ καὶ μὲ τὸ λατινικὸ ὄρο *specula principum*), ποὺ «στήνουν τὸν ἀνδριάντα» τοῦ τέλειου μονάρχη. Στὸν περίφημο λόγο του *Περὶ βασιλείας* πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀρκάδιο (395-408), π.χ., ὁ Συνέσιος Κυρήνης¹²⁴ λέει στὸ νεαρὸ ἡγεμόνα: *φέρει δὴ σοι γράψω λόγῳ τὸν βασιλέα, ὡσπερ ἄ γ α λ μ α στήσας* (Συνέσ. ΠΒ 20.9-10) καὶ *δέδωκά σοι ὅπερ ἀρχόμενος ἤτησα, λόγῳ μὲν αὐτὸς ὑποσχόμενος ἄ ν δ ρ ι ἄ ν τ α βασιλέως σοι δεῖξαι* (Συνέσ. ΠΒ 61.19-62.1). Τὸ βασιλικὸ αὐτὸ πρότυπο δὲν μποροῦν νὰ τὸ ἀκολουθήσουν παρὰ μόνον ἄλλοι μονάρχες. Ἔτσι ἐξηγεῖται καλύτερα ὁ ἰδιάζων περιορισμὸς τοῦ Κωνσταντίνου στοὺς *οἰκοθεν ἐκγόνους*. Οἱ μετέπειτα μποροῦν νὰ πληροφορηθοῦν καὶ νὰ θαυμάσουν τὴ ζωὴ τοῦ Βασιλείου, ὅμως μόνον οἱ διάδοχοί του καὶ αὐτοὶ εἶναι ἡ ἴδια ἡ οἰκογένεια τοῦ Κωνσταντίνου, εἶναι σὲ θέση νὰ τὴ μιμηθοῦν. Ἀκόμα καὶ ἡ ἐπιλογὴ ἐνὸς μονάρχη ὡς παραδείγματος ἐμπίπτει στὰ πλαίσια τοῦ *speculum principis* (Συνέσ. ΠΒ 35.16-17 ἐνὸς οὖν ἀξίον ἐπιμνησθῆναι βασιλέως καὶ ἥθους καὶ ἔργου).

Τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος τοῦ *speculum principis* ἦταν ιδιαίτερα ἀγαπητὸ στὸ Βυζάντιο, ὅπως δείχνουν, πρῶτον οἱ σωζόμενες ἀνθολογίες τῶν ἰσοκρατικῶν καὶ ψευδοἰσοκρατικῶν λόγων, ὡς προτύπων τέτοιων ἔργων σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς αὐτοκρατορίας¹²⁵, δεύτερον ἡ παράδοση τῶν δοκιμῶν τῆς ὕστερης ἀρχαιότη-
τας¹²⁶, καὶ τρίτον τὰ ἴδια τὰ βυζαντινὰ ἔργα ποὺ γράφτηκαν πάνω σ' αὐτὸ τὸ

123. ΕΛ 60.17-19 (καὶ τοῖς μετέπειτα προῦκειτο ἂν εἰς ἀρετὴν ὡσπερ τι τῶν ἀρχετύπων ὑπόδειγμα), 68.23-24 (ἡμῖν δὲ τὴν αὐτῶν ἐνταῦθα διαγωγὴν ὡσπερ παράδειγμα προσενεγκοῦσι κατὰ μίμωσιν τὰ οἰκεία ἐργάζεσθαι) καὶ Μένανδρ. 376.8-9 [< Ἴσοκρ. *Ἐλεγ.* 75-76], Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 604Α, Προκόπ. *Εἰς Ἀναστ.* 14.22-26.

124. N. Terzaghi, *Synesii Cyrenensis opuscula*, Roma 1944, 5-62. Γενικότερα γιὰ τὸ λόγο βλ. C. Lacombrade, *Le discours sur la royauté de Synésios de Cyrène à l'empereur Arcadius*, Paris 1951, μὲ γαλλικὴ μετάφραση καὶ σχόλια. Βλ. καὶ τὰ σχόλια τοῦ Φωτίου στὸν κώδικα 26 τῆς Βιβλιοθήκης (Henry, I, 15-16).

125. Ὁ ἰσοκρατικὸς *Πρὸς Νικοκλέα* καὶ οἱ ψευδοἰσοκρατικοὶ *Νικοκλῆς* καὶ *Πρὸς Δημόνικον*. Βλ. G. Danzeis, *Spaneis: Vorlage, Quellen, Versionen* [Miscellanea Byzantina Monacensia, 31] München 1987, 27-52, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἱστορία τοῦ κειμένου τοῦ Σπανέα καὶ μὲ πλούσια βιβλιογραφία.

126. Βασικὰ ὁ λόγος τοῦ Συνεσίου καὶ οἱ τέσσερις λόγοι *Περὶ βασιλείας* τοῦ Δίωνος

θέμα¹²⁷. Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 9ου αἰώνα γράφτηκαν δύο ἔργα ποὺ ἐμπίπτουν στὴν κατηγορία τοῦ *speculum principis*. Τὸ πρῶτο εἶναι ἡ ἐκτενὴς ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχη Φωτίου στὸν Βούλγαρο ἡγεμόνα Μιχαήλ (περ. 865)¹²⁸, ὅπου ὁ Φώτιος, ὕστερα ἀπὸ γενικότερα θρησκευτικὰ καὶ θεολογικὰ θέματα δίνει στὸν Μιχαήλ μιὰ σειρά ἀπὸ συμβουλὲς γιὰ τὸ πῶς πρέπει νὰ βασιλεύσει. Τὸ δεύτερο εἶναι τὰ *Κεφάλαια παραινετικά*, ἕνα *speculum* γραμμένο ὑποτίθεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Βασίλειο πρὸς τὸν Λέοντα (περ. 880-883), τὸ ὁποῖο σὲ μεγάλο βαθμὸ στηρίζεται στὴ συμβουλευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Φωτίου¹²⁹.

Γιὰ νὰ ἐπανελέθουμε ὅμως στὸν ΒΒ, πῶς μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ὁ ἐκτενὴς καὶ βίαιος ψόγος τοῦ Μιχαήλ; Στὸ ΑΠ δὲν ὑπάρχει καμία σαφὴς νύξη κατὰ τοῦ Μιχαήλ καὶ στὸν ΕΛ μόνο μία (βλ. παραπάνω, ὑποσ. 102). Τὰ ὑπόλοιπα ἔργα τῆς περιόδου περιλαμβάνουν κριτικὴ τοῦ Μιχαήλ¹³⁰, ἀλλὰ πουθενὰ δὲν βρίσκουμε τὴν πυκνότητα καὶ λογοτεχνικὴ συνέπεια τῆς εἰκόνας τοῦ ΒΒ. Πρότυπο τοῦ Κωνσταντίνου δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν ὁ *Βίος τοῦ Ἰγνατίου*¹³¹, ὅπου ἐγκωμιάζεται ὁ Ἰγνάτιος καὶ ἀμαυρώνεται ὁ Φώτιος, γιατί ἡ κριτικὴ τοῦ Φωτίου λειτουργεῖ σὲ

Χρυσοστόμου. Γιὰ τὸν Δίωνα καὶ τὸ ἔργο του βλ. C. P. Jones, *The Roman World of Dio Chrysostom*, Cambridge, Mass. 1978, καὶ εἰδικὰ 115-123 γιὰ τοὺς *Περὶ βασιλείας*. Τὴν ἐπίδραση τῶν λόγων τοῦ Δίωνος στὸν Συνέσιο ἀνέλυσε ὁ J. R. Asmus, *Synesius und Dio Chrysostomus*, *BZ* 9 (1900) 85-151, εἰδικὰ 91-104 στὸν *Περὶ βασιλείας*. Γιὰ τὴ γενικότερη ἱστορία τοῦ Δίωνος καὶ τῶν *Περὶ βασιλείας* λόγων του στὸ Βυζάντιο βλ. A. Brancacci, *Rhetorike philosophousa. Dione Crisostomo nella cultura antica e bizantina* [Elenchos, 11], Napoli 1986, 201-263 (Φώτιος, Ἀρέθας, Σούδα).

127. Βλ. τὴν λεπτομερέστατη ἐπισκόπηση τοῦ G. Prinzing, *Beobachtungen zu «integrieren» Fürstenspiegeln der Byzantiner*, *JÖB* 38 (1988) 1-31, καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ I. Čičurov, *Gesetz und Gerechtigkeit in den byzantinischen Fürstenspiegeln des 6.-9. Jahrhunderts*, σὺ: D. Simon (ἐκδ.), *Cupido legum*, Frankfurt a.M. 1985, 33-45. Γιὰ μιὰ σύντομη γενικὴ ἱστορία τοῦ *speculum principis* στὴν ἀρχαιότητα, τὸν δυτικὸ μεσαίωνα καὶ τὸ Βυζάντιο, μαζὶ μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία βλ. *Byzantinische Fürstenspiegel. Agapetos, Theophylakt von Ochrid, Thomas Magister*. Übersetzt und erläutert von W. Blum [Bibliothek der Griechischen Literatur, 14], Stuttgart 1981, 1-58 (μὲ ἀρκετὲς παραλείψεις, ὅμως, καὶ ἀνακρίβειες), ὅπως ἐπίσης Hunger, *Profanliteratur*, I, 157-165.

128. Φώτ. Ἐπιστ. 1 (Laourdas-Westerink, I, 1-39). Γιὰ τὴν ἐπιστολὴ βλ. Prinzing, 13-17, καὶ Despina S. White, *The Hellenistic Tradition as an Influence on Ninth-Century Byzantium: Patriarch Photios' Letter to Boris-Michael, the Archon of Bulgaria*, *Patr. and Byz. Rev.* 6 (1987) 121-129.

129. Τὸ ἔργο γράφτηκε φυσικὰ ἀπὸ κάποιον ἄλλο, γιατί ὁ Βασίλειος ἦταν ἀγράμματος (ἔκδ. ἀπὸ τὸν K. Emminger, *Studien zu den griechischen Fürstenspiegeln III* [Programm des kgl. Luitpold-Gymnasiums München, Studienjahr 1912/13], München 1913, 50-73). Γιὰ τὸ ἔργο βλ. I. Čičurov, *Tradišija i novatorstvo v politiceskoj mysli Vizantii konca IX v. Mesto «Poucitel'nych glav» Vasilija I v istorij žanra*, *VV* 47 (1986) 95-100, καὶ Kazhdan, *Aristocracy*, 43-44.

130. *Βίος τοῦ Ἰγνατίου, Χρονογραφία τοῦ Λογοθέτη*, Ψευδοσυμεῶν καὶ Γενέσιος. Βλ. F. Tinnefeld, *Kategorien der Kaiserkritik in der byzantinischen Historiographie von Prokop bis Niketas Choniates*, München 1971, 98-101.

131. Ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Alexander, 202-203.

διαφορετικό —ἐκκλησιαστικό— ἐπίπεδο καὶ συμπεριλαμβάνεται μὲ ἄλλο τρόπο στὴ δομὴ τοῦ ἔργου, ὄχι ὡς αὐτάρκης καὶ συνειδητὴ παρέκβαση. Ἐπιπλέον ὑπάρχει ἓνα νομικὸ θέμα. Ὁ Νικήτας μποροῦσε νὰ παρουσιάσει τὸν Φώτιο σὰν παράνομο πατριάρχη, ὄχι ὅμως ὁ Κωνσταντῖνος τὸν Μιχαὴλ σὰν παράνομο αὐτοκράτορα, γιατί ὁ Μιχαὴλ ἦταν ἐκεῖνος ποὺ ἔσπεψε τὸν Βασίλειο. Ἔτσι ἡ νομιμότητα τοῦ Μιχαὴλ δὲν ἀμφισβητεῖται στὸν ΒΒ. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Μιχαὴλ παρουσιάζεται σὰν τύραννος. Τὸ ὑλικὸ γι' αὐτὴν τὴν παρουσίαση ὁ Κωνσταντῖνος τὸ πῆρε ἀπὸ τὰ ἔργα περὶ βασιλείας. Ἡ συνεπὴς εἰκόνα τοῦ Μιχαὴλ ὡς τυράννου βοηθᾷ τὸν ἀναγνώστη νὰ σχηματίσει τὴν εἰκόνα τοῦ Βασιλείου ὡς τέλειου μονάρχου. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται στὸν ΒΒ μὲ τὴν παράθεση τῆς παρέκβασης ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὶς πράξεις τοῦ Βασιλείου καὶ τὴ συστηματικὴ ἀναφορά στὸ δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου (τμήματα VI-XIV) στὶς ἀρετὲς τοῦ Βασιλείου ποὺ ἀντιστοιχοῦν μίᾳ πρὸς μίᾳ στὰ ἐλαττώματα τοῦ Μιχαὴλ.

Στὸ 6ο κεφάλαιο τοῦ *Περὶ βασιλείας* ὁ Συνέσιος ἀναπτύσσει τὴ φύση τῆς βασιλείας καὶ τῆς τυραννίας. Ἀξίζει νὰ παραθέσουμε ἀναλυτικὰ τὸ χωρίο, γιατί ἐμπεριέχει σὲ μικρογραφία τὰ πορτραῖτα τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ Βασιλείου: *Ἰσοῖς ὄροις φημὶ βασιλέα τε καὶ τύραννον διεστάναι· καίτοι τὰ παρὰ τῆς τύχης ἀμφοῖν ὁμοία. ἄρχουσιν ἐκάτερος ἀνθρώπων πολλῶν· ἀλλ' ὅς μὲν ἂν ἑαυτὸν συντάτῃ τῷ φαινομένῳ τῶν ἀρχῶν καλῶ, καὶ ἐθέλῃ μοχθεῖν, ἵνα μὴδὲν ἐκείνοις ἢ μοχθηρόν, καὶ προκινδυνεύειν, ἵνα ἐπ' ἀδείας ἐκείνοι βιοτεύωσιν, καὶ ἀγρυπνεῖν καὶ συνεσιῶσθαι μερίμναις, ἵνα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σχολάζωσι δυσχερῶν, οὗτός ἐστιν ἐν προβάτοις μὲν ποιμὴν, ἐν ἀνθρώποις δὲ βασιλεύς. ὅστις δὲ ἀπολαύει τῆς ἡγεμονίας εἰς τρυφὴν καὶ καθηδουπαθεῖ τὴν ἐξουσίαν, οἰόμενος δεῖν ἐμπιπλάναι τὰς αὐτὸς αὐτοῦ πάσας ὀρέξεις, ὅθεν οἰμώζεται τὸ ἀρχόμενον, τοῦτο κέρδος τοῦ πολλῶν ἀρχεῖν τιθέμενος, τὸ παρὰ πολλῶν αὐτῷ θεραπεύεσθαι τῆς ψυχῆς τὸ ἠδόμενον· καὶ καθάπαξ εἰπεῖν, ὅστις οὐ πιαίνει τὴν ἀγέλην, ἀλλ' αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἀγέλης θέλει πιαίνεσθαι, τοῦτον καλῶ μάγειρον ἐπὶ βοσκημάτων, τοῦτον ἀποφαίνω τύραννον, ὅταν ἢ ὁ δῆμος ἔλλογος τὸ ἀρχόμενον ... ἄλλαι μὲν γὰρ ἄλλαις ἀρεταῖς κακίαι γείτονες, καὶ ἀφ' ἐκάστης ὀλισθος οὐκ εἰς ἑτέραν, ἀλλ' εἰς τὴν γείτονα. βασιλεία δὲ τυραννὶς παροικεῖ, καὶ μάλα ἀγχίθυρος, καθάπερ ἀνδρεία μὲν θρασύτης, ἐλευθεριότητι δὲ ἀσωτία ... μεγίστῳ δέ, ὅτι βασιλέως μὲν ἐστὶ τρόπος ὁ νόμος, τυράννου δὲ ὁ τρόπος νόμος· ἢ δὲ ἐξουσία κοινὴ τις ἐστὶν ὕλη, καὶ μαχομένων τῶν βίων (Συνέσ. ΠΒ 13.6-14.4, 14.14-15.1, 15.6-8). Τὸ θεωρητικὸ αὐτὸ πρότυπο ἐφαρμόζεται ἀπόλυτα στὸν ΒΒ. Ἀπλῶς δὲν ἀναφέρεται ἡ λέξις «τύραννος». Θὰ παραθέσουμε συνοπτικὰ τὸν κατάλογο τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Μιχαὴλ ἀπὸ τὸ τμήμα V τοῦ ΒΒ μὲ τὰ ἀντίστοιχα χωρία ἀπὸ τὸν *Περὶ βασιλείας* λόγο τοῦ Συνεσίου καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Φωτίου ὡς παραδείγματα: 242.21-243.3 (ἡ τυραννικὴ συμπεριφορὰ τοῦ Μιχαὴλ) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.781-785 (ὁ τύραννος)· 243.3-13 (ἡ φαύλη ἑταιρεία τοῦ Μιχαὴλ) - Συνέσ. ΠΒ 23.5-25.5, Φώτ. Ἐπιστ. 1.718-765 (γιὰ τοὺς καλοὺς καὶ κακοὺς φίλους)· 243.5 (μέθη) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.1068-1071· 243.5-6 (ἀσέλ-*

γεια) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.1043-1067· 243.9-13 (τὰ «παίγνια» δείγμα τυραννίας) - Συνέσ. ΠΒ 40.6-11· 243.19-22 (σπατάλη σὲ θεάματα) - Συνέσ. ΠΒ 54.6-55.2· 244.7 κ.εξ. (τὰ τέσσερα «παίγνια» [ἢ «εὐτραπελία» τοῦ Μιχαήλ]) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.1086-1090 (ὁ κίνδυνος τῆς εὐτραπελίας)· 247.5-8 (καγχασμός) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.704-705 (ἀπαγόρευση τοῦ γέλιου)· 248.20-249.10 (μίσος ἐναντίον τοῦ καλοῦ σύμβουλου) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.830-833 (ὁ τύραννος μισεῖ τοὺς καλοὺς συνεργάτες του)· 254.5-12 (διαστροφή τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀρετῶν) - Φώτ. Ἐπιστ. 1.902-904.

Σ' αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ τυράννου ἀντιπαρατίθεται ὁ πραγματικὸς ἡγεμόνας. Ὅρισμένα σημεῖα παραλληλίζονται ἀκριβῶς καὶ στὴ φρασεολογία, μίᾳ συνειδητῇ τεχνικῇ τοῦ Κωνσταντίνου: [Μιχαήλ] ὁ ἀνόητος καὶ παραπληξ βασιλεὺς τοιοῦτόν τι ἐδραματούργησεν (246.7-8)· τοιαῦτα τοῦ γενναίου βασιλέως τὰ νεανικὰ, καὶ τοιαύτη αὐτοῦ ἢ περὶ τὰ θεῖα καὶ τοὺς ἱεροὺς ἀνδρας ὁσιότης καὶ εὐλάβεια (247.13-15). - [Βασίλειος] ἐμφρόνως γὰρ ἄμα καὶ νεανικῶς προσμίζας τοῖς πολεμίοις, καὶ κατὰ χεῖρα γενναῖος φανείας καὶ τόλμη διαφέρων, καὶ παρὰ δεινὰ ὀρώμενος εὐθαρσῆς τε καὶ ἀκατάπληκτος (270.3-7)· καὶ περὶ μὲν τοὺς ἱεροὺς οἴκους καὶ τὴν τούτων ἐπιμέλειαν καὶ διόρθωσιν, ἀφ' ὧν μάλιστα ἢ περὶ τὸ θεῖον ὁσιότης χαρακτηρίζεται, τοιοῦτος ὁ ἐν βασιλεῦσιν ἀοιδίμος Βασίλειος ἦν (341.4-7). Βλέπουμε ὅτι ἡ εἰρωνικὴ χρῆση τῶν λέξεων γενναῖος καὶ ὁσιότης, ὁ ἀρνητικὸς χρωματισμὸς τοῦ νεανικὰ καὶ ἡ κακὴ διανοητικὴ κατάσταση τοῦ Μιχαήλ ἀντιπαρατίθενται μὲ τὴν εὐθεία χρῆση τῶν γενναῖος καὶ ὁσιότης, τὸν θετικὸ χρωματισμὸ τοῦ νεανικῶς καὶ τὴν ἄριστη διανοητικὴ κατάσταση τοῦ Βασιλείου¹³². Ἡ ἀντιπαράθεση τοῦ τυράννου καὶ τοῦ βασιλέα ἐμφανίζεται καὶ σὲ δύο χωρία ποὺ παρουσιάζουν τὴ θετικὴ καὶ τὴν ἀρνητικὴ ὄψη τοῦ ἴδιου πράγματος. Πρόκειται γιὰ τὸ ἔθιμο τῆς χρηματικῆς δωρεᾶς. Ὁ Κωνσταντίνος, στὸ τέλος τῆς περιγραφῆς διαφόρων χονδροειδῶν ἀστείων τῶν ἐταίρων τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς ἀμοιβῆς τους ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, κάνει τὸ ἐξῆς σχόλιο: ταῦτα δὲ εἰ μὲν εἰς στρατιώτας καὶ προμάχους καὶ ἀριστεῖς ἢ εἰς τοὺς ἐπ' ἄλλω τινὶ τῶν ἀγαθῶν διαφέροντας ἐτοιμῶς οὕτως προῖετο, μεγαλοψυχίας ἂν τις καὶ ἐλευθεριότητος καὶ τρόπου φιλοτίμου ἐνόμισε σύμβολα· ὅτε δὲ εἰς μίμους καὶ ἠνιόχους καὶ ὀρχηστὰς καὶ βωμολόχους καὶ κόλακας καὶ βδελυρίας ἀπάσης μεστοὺς ἀφρόνως διεσκορπίζετο, εἰς δὲ τι τῶν σπουδαίων προῆει οὐδ' ὀβολός, ἀσωτίας πάντως καὶ παροινίας καὶ ἐμπληξίας λογίσαιτ' ἂν τις τεκμήρια (254.5-12)¹³³. Ἀντίθετα ὁ Βασίλειος, μὲ τὴν ἀνοδό του στὸ θρόνο, παρουσιάζεται ὡς ἐξῆς: πρόοδον οὖν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τὸν μέγαν τοῦ θεοῦ ναὸν τὸν τῆς ἐκείνου

132. Γιὰ τὴν εἰρωνικὴ καὶ εὐθεία χρῆση τοῦ νεανικὰ-νεανικῶς βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 549B, 552A, 556B.

133. Τὸ χωρίο αὐτὸ ὀλοκληρώνει ἓνα προηγούμενο (BB 243.19-22) καὶ στηρίζεται σαφῶς σὲ ἓνα χωρίο ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο (21.3), πράγμα ποὺ δὲν πρόσεξε ὁ Jenkins.

σοφίας ἐπόνυμον ποιησάμενος, καὶ τὰς περὶ πάντων ὁμοῦ εὐχαριστίας αὐτῶ ἀποδοῦς, ἐν τῷ ὑποστρέφειν ὑπάτευσεν, καὶ χρήματα πολλά, οὐκ ἐκ τῶν δημοσίων (οὐδὲ γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων, ἃ ἐκέκτητο πρότερον, τοῖς ὑπηκόοις διένειμεν (256.12-20)¹³⁴. Ἡ ἀντιδιαστολὴ εἶναι τέλεια (ἀσωτία, ἀταξία, ἀσέβεια - γενναιοδωρία, τάξις, εὐσέβεια): ἀκόμη καὶ ἡ χρῆση τῆς γλώσσας τονίζει τὴ διαφορὰ (πολύπλοκες φράσεις, ρητορικὰ σχήματα - ἀπλὴ σύνταξη, σαφήνεια). Ὁ Συνέσιος μᾶς πληροφόρησε γιὰ τὶς δύο αὐτὲς ὄψεις (Συνέσ. ΠΒ 14.14-15.1 [βλ. παραπάνω τὸ παράθεμα]), τὴν ἐλευθεριότητα καὶ τὴν ἀσωτία. Τὴν πόλωση αὐτὴ τὴν ὑπογραμμίζει, εἰδικὰ στὸ θέμα τῆς χρηματικῆς δωρεᾶς καὶ τῶν τιμῶν στοὺς ἄξιους, καὶ ὁ Φώτιος: ὅ τε τοὺς φαύλους ἐπαινῶν τὴν πόλιν ἀνατρέπει (ἐπὶ κακίαν γὰρ παρακαλεῖ τοὺς πολίτας), καὶ ὁ τοὺς κατορθοῦντας μὴ τιμῶν εἰς τὴν αὐτὴν ἀκοσμίαν τὴν πολιτείαν καταστρέφει (Φώτ. Ἐπιστ. 1.902-904)¹³⁵.

Εἶναι αὐτονόητο ὅτι στὸν ΒΒ ἐμφανίζονται ὅλοι οἱ παραδοσιακοὶ ἐγκωμιστικοὶ τόποι, ἐπαυξημένοι καὶ μὲ ἀναλυτικὲς ἀναφορὲς στὶς προσωπικὲς ἀρετὲς τοῦ Βασιλείου (βλ. τὸν συνοπτικὸ πῖνακα). Τονίζονται ἰδιαιτέρως ἡ «ἀγρυπνία» τοῦ αὐτοκράτορα¹³⁶ καὶ ἡ σχέση του μὲ τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος δίνει μὲ τὴ μορφή ὀνειρῶν συμβουλὲς στὸν Βασίλειο (ΒΒ 316.3-12)¹³⁷. Θὰ σταθοῦμε σὲ ὀρισμένα σημεῖα τοῦ ΒΒ τὰ ὁποῖα ἐξηγοῦνται ἀπὸ τὴν τοπολογία τοῦ *speculum principis*. Μετὰ ἀπὸ τὶς πρῶτες ἐκστρατεῖες στὴν ἀνατολὴ κατὰ τῶν Παυλικιανῶν ὁ Βασίλειος ἐπιστρέφει στὴ βασιλεύουσα, ὅπου καὶ πάλιν αὐτὸν φροντίδες πολιτικαὶ διεδέχοντο, καὶ ταῖς ἀπὸ διαφόρων ἐθνῶν πρεσβείαις τὰ πρόσφορα ἐχρημάτιζεν (ΒΒ 271.11-12). Ὁ τόπος αὐτὸς δὲν ἐμφανίζεται στὰ ἐγκώμια, τὸν βρίσκουμε ὅμως στὸν Συνέσ. ΠΒ 52.20-53.1. Τὸ δὲ χρῆμα τῶν πρεσβειῶν, ἄλλως τε ἱερὸν καὶ δεῦρο τοῦ παντὸς ἄξιον, αἷς ὀμιλῶν ὁ βασιλεὺς οὐδὲν τι μείον εἴσεται τῶν ἀγχοῦ τὰ πόρρω. Στὸ τέλος τῆς δευτέρας ἐκστρατείας κατὰ τῶν Παυλικιανῶν ὁ Βασίλειος διατάζει τὴ μαζικὴ ἐκτέλεση αἰχμαλώτων (πρόκειται γιὰ Ἄραβες, Κούρδους καὶ Παυλικιανούς), τὴν ὁποία ὁ Κωνσταντῖνος δικαιολογεῖ μὲ τὸ ὅτι θὰ ἦταν βάρος γιὰ τὸ στράτευμα (ΒΒ 283.1-5, 19-22). Ἀργότερα ὁ Βασίλειος δὲν θέλει νὰ ἐκτελέσει τοὺς ναῦτες ποὺ λιποτάκτησαν σὲ μιὰ ἐκστρατεία κατὰ τῶν

134. Τὸ ἴδιο κάνει καὶ ἡ Εὐδοκία μὲ τὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὸν Λέοντα (ΒΒ 256.17-20). Ἐπιπλέον τονίζεται ἰδιαιτέρως ἡ γενναιοδωρία στοὺς στρατιῶτες (ΒΒ 271.1-3, 283.23-284.1). Βλ. καὶ τὸ συνοπτικὸ πῖνακα Γ7.

135. Βλ. καὶ Φώτ. Ἐπιστ. 1.992-1018 γιὰ τὴ σημασία τῆς συνεχοῦς γενναιοδωρίας.

136. Γιὰ τὸν τόπο «ἀγρυπνία» βλ. Hunger, *Prooimion*, 94-100.

137. Τὸ μοτίβο «διάλογος μὲ τὸν Θεόν» εἶναι μιὰ μορφή τῆς ἱερατικῆς βασιλείας (βλ. Π. Χρήστου, Ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ Βυζάντιον, *Κληρονομία* 3, 1971, 1-25, καὶ L. Bréhier, Ἱερεὺς καὶ βασιλεὺς, στό: *Mémorial Louis Petit* [Archives de l'Orient Chrétien, 1], Bukarest 1948, 41-45 [ἀνατ. σὲ γερμανικὴ μετάφραση στό: *Herrscherbild*, 86-93, μὲ διορθώσεις]) καὶ τῆς «μιμήσεως Θεοῦ» (βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 552C [τὸ χωρίο εἶναι καὶ λεκτικὰ συναφές μὲ τὸν ΒΒ] καὶ 584B).

Ἄραβων σκοπῶν δὲ ὅπως καὶ ὁμοφύλων φόνου τὰς χεῖρας τηρήσῃ καθαρὰς καὶ τὸ προσήκον ἐμποίησῃ δέος τοῖς ὑπολοίποις τῶν ἐρετῶν (BB 301.20-22), παραδίδει τοὺς ἀρχηγούς τους στὸ ναύαρχο Νάσαρ, ὁ ὁποῖος τοὺς ἐκτελεῖ στὴν Πελοπόννησο. Οἱ ναῦτες ἐκτελοῦνται, ὁ Βασίλειος ὅμως δὲν φέρει τὴν ἠθικὴ εὐθύνη. Ἡ διαφορτικὴ μεταχείριση ἄλλοφύλων καὶ ὁμοφύλων ἐχθρῶν ἐμπίπτει καὶ αὐτὴ στὶς συμβουλές τοῦ *speculum principis* (Φώτ. Ἐπιστ. 1.952-955 μὲ ἀναφορὰ στὸ Ματθ. 5.38-39).

Στὸ περίφημο 72ο κεφάλαιο τοῦ BB, ὅπου παρουσιάζεται ἡ διάθεση καὶ ἔφεση τοῦ Βασιλείου γιὰ μάθησι ὅπως καὶ γενικότερα οἱ ἀρετές του (BB 314.3-316.12), γίνεται ἓνας ἐνδιαφέρων διαχωρισμός. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου (BB 220.1-7), ἡ παιδεία τοῦ Βασιλείου εἶχε ἤδη συζητηθεῖ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς παιδικῆς του ἡλικίας, ποὺ ἀποτελεῖ τὸν κατάλληλο χῶρο γιὰ τὴν παρουσίαση τοῦ θέματος (Μένανδρ. 371.23-29, Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 509Α-512Α). Ἐδῶ ὁ Βασίλειος μελετᾷ τοὺς βίους στρατηγῶν, αὐτοκρατόρων (BB 314.12-16) καὶ ἀγίων (314.16-20), γιὰ νὰ τοὺς μιμηθεῖ (314.15-16 *εἰς οἰκείας πράξεις ἐσπούδαζε τὴν μίμησιν κατατίθεσθαι*) καὶ νὰ αὐτοκυριαρχηθεῖ (314.18-19 *αὐτὸν ἑαυτοῦ δεικνύειν ἐθέλων πρὸ τῶν ἐκτὸς αὐτοκράτορα*). Ἐπιπλέον ἐπισκέπτεται τοὺς σύγχρονους του ὄσιους ἄνδρες, συζητᾷ μαζί τους καὶ δέχεται τὴν εὐλογία τους (314.20-315.6). Ὅλη αὐτὴ ἡ παρουσίαση βρῖσκει τὰ πρότυπά της στὴν τοπολογία τοῦ *speculum principis*. Ὁ Φώτιος, συνδυάζοντας μὲ πρωτοτυπία δύο ἰδέες ἀπὸ τὸν Ἰσοκρ. *Πρὸς Νικοκλ.* 13 καὶ τὸν Ψευδοῖσοκρ. *Πρὸς Δημόνικ.* 40, μᾶς λέει: *διὸ φρόνησιν ἀσκεῖν προσήκει διὰ βίου· αὕτη δὲ παραγίνεται μελέτη μὲν καὶ μνήμη πράξεων πρεσβυτέρων, ὁμιλία δὲ καὶ συνουσία τῶν περιόντων ἀνδρῶν φρονιμῶν, καὶ ἐμπειρία δὲ τῶν κατὰ βίον πρακτέων* (Φώτ. Ἐπιστ. 1.668-671). Νομίζω ὅτι ἐδῶ βρῖσκεται ὁ πυρήνας τῆς εἰκόνας στὸν BB καὶ ὄχι στὴν ὑπαρξὴ βιογραφικῆς λογοτεχνίας πρὶν ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο¹³⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ αὐτοέλεγχος τοῦ ἡγεμόνα εἶναι ὑποχρεωτικὸς τύπος τοῦ *speculum principis* (Συνέσ. ΠΒ 21.1-2, Φώτ. Ἐπιστ. 1.840-843 [*Ἰσοκρ. Πρὸς Νικοκλ.* 29, Ψευδοῖσοκρ. *Νικοκλ.* 57]), ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἐπιλογὴ τῶν σωστῶν φίλων καὶ συμβούλων (Συνέσ. ΠΒ 23.5-24.13).

Θὰ τελειώσουμε τὴν ἀνάλυση τοῦ BB μὲ τὴν παρουσίαση δύο ἀρνητικῶν πλευρῶν τοῦ Βασιλείου. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι στὸ ἐγκώμιο, ἰδιαίτερα τὸν βασιλικὸ λόγο, ἀπαγορεύεται ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ σὲ ἀρνητικὰ σημεῖα τοῦ ἐγκωμιαζομένου (Μένανδρ. 368.3-8). Ὁ Βασίλειος παύει ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του τὸν στρατηγὸ Ἄνδρέα, ἕναν εὐσεβῆ καὶ ἔμπιστο ἀξιωματοῦχο¹³⁹, γιὰτὶ πιστεύει ὅτι δὲν ἔκανε

138. Alexander, 194-195, τοῦ ὁποῖου ἡ θεωρία στηρίζεται μόνο σὲ αὐτὸ τὸ χωρίο.

139. Βλ. τὰ σχόλια τοῦ Κωνσταντίνου γιὰ τὸν Ἄνδρέα BB 284.13-15, 285.7-10, 285.15, 286.2-4, 287.2-3.

τὸ καθήκον του, πράγμα πὸ ἀποτελεῖ διαβολὴ τοῦ Στυππιώτη, ἀντιπάλου τοῦ Ἀνδρέα γιὰ τὴ στρατηγία. ‘Ο Κωνσταντίνος, ἐξηγεῖ μὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ παρέμβαση, πὼς ἀπατώνται γὰρ πολλάκις καὶ φρόνιμοι λεγομένων αὐτοῖς τῶν καθ’ ἡδονὴν (BB 286.16-17). Δὲν εἶναι ὑπεράνθρωπος ὁ Βασίλειος, τὸ λάθος του ὅμως ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν δυσκολότερων ἐμποδίων τοῦ ἡγεμόνα, ὅπως μᾶς λέει γιὰ τὴν κολακεία ὁ Συνέσ. ΠΒ 24.17-18: *ὑπὸ μόνης γέ τοι ταύτης* (ἐν. τῆς κολακείας), *καὶ ἀγρυπνούντων τῶν δορυφόρων, ληστεύεται βασιλεία*¹⁴⁰. Ἀργότερα ὁ Βασίλειος τιμωρεῖ ἀυστηρότατα τὸ στρατηγὸ Ἀδριανὸ γιὰτὶ ἀμέλησε τὰ καθήκοντά του σχετικὰ μὲ τὴν πτώση τῶν Συρακουσῶν. Ἡ τιμωρία εἶναι συνέπεια τῆς φοβερῆς ὀργῆς τοῦ Βασιλείου, ἔτσι ὥστε τὸν Ἀδριανὸ δὲν τὸν σώζει οὔτε τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἄσυλο (BB 312.3-8). ‘Ο Κωνσταντίνος σχολιάζει: *οὕτως ἐν τοῖς ἰδίοις μέτριον ἔχων καὶ κεκολασμένον ὁ βασιλεὺς τὸν θυμὸν ἐν τοῖς κοινοῖς οὐ πάνυ τι ἐμετρίαζεν* (BB 312.9-11)¹⁴¹. Πέρα ἀπὸ τὴν ἐντεχνη μετατροπὴ ἐνὸς ἀρνητικοῦ στοιχείου τοῦ Βασιλείου στὴ συγκεκριμένη περίπτωσι¹⁴², δικαιολογεῖται καὶ ὁ θυμὸς, γιὰτὶ εἶναι τὸ ἄλλο μεγάλο ἐμπόδιο γιὰ τὸν σωστὸ ἡγεμόνα (Φώτ. Ἐπιστ. 1.1019-1034)¹⁴³. Μὲ αὐτὴν τὴν ἀνάλυση γίνεται σαφὲς ὅτι ὁ Κωνσταντίνος συνθέτει τὴν εἰκόνα τοῦ Βασιλείου ὡς τέλειου μονάρχῃ μέσα στὸ πλαίσιο τῆς βιογραφίας χρησιμοποιοῦντας ἐγκωμιαστικούς καὶ προπαντὸς συμβουλευτικούς τόπους.

V

Δύο εἶναι τὰ βασικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῶν τριῶν ἔργων. Πρῶτον, κάθε ἔργο εἶναι λογοτεχνικὰ αὐθύπαρκτο, μὲ δική του γλώσσα, δομὴ καὶ σύνολο εἰκόνων. Ἐπιπλέον, οἱ παραδοσιακοὶ τόποι τῆς αυτοκρατορικῆς ιδεολογίας χρησιμοποιοῦνται συνειδητὰ καὶ μὲ ἐπιτυχία μέσα στὸ πλαίσιο κάθε ἔργου ξεχωριστά. Δεύτερον, καθένα ἀπὸ αὐτὰ ἀκολουθεῖ στὴν ἀπεικόνιση τοῦ ἴδιου ἡγεμόνα μιὰ δική του γραμμὴ, πὸ ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴ διαφορετικὴ τους ὀπτικὴ γωνία. Ἔτσι ὁ Βασίλειος παρουσιάζεται ὡς ὁ τέλειος μονάρχῃς ἀπὸ τρεῖς διαφορετικὲς πλευρὲς, πρῶτα στὸ θριαμβικὸ ἐγκώμιο τοῦ ΑΠ, ὕστερα στὸν

140. Ἡ ἴδια ἐξήγηση δίνεται καὶ γιὰ τὴ ρήξη τοῦ Βασιλείου μὲ τὸν Λέοντα (BB 348.20-349.6), σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ φθόνον τῶν δαιμόνων (348.14-20), δυνάμεων πὸ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀνθρώπων.

141. Γιὰ ἓνα πρότυπο τῆς φράσης βλ. Γρηγ. Ναζ. *Εἰς Βασ.* 552A *καίτοι τὰλλα μέτριος ὢν ἐν τοῦτοις οὐ μετρίαζει* (ὁ ζῆλος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου κατὰ τῶν αἰρετικῶν).

142. Ὁ Βασίλειος ἦταν ἰδιαίτερα ὀξύθυμος (βλ. Θεοδ. Μελ. 178.23-179.2, 180.5-12 [Λέων Γρ. 256.1-9, 257.16-258.2]).

143. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ δικαιολογημένη ὀργὴ κατὰ τῶν ἀναξίων ἀνάγεται καὶ στὴ σκηνὴ ὅπου ὁ Ἰησοῦς διώχνει τοὺς κερδοσκόπους ἀπὸ τὸ Ναὸ (Ματθ. 21.12-13, Μάρκ. 11.15-17, Λουκ. 19.45-46, Ἰωάν. 2.14-17).

ἐγκωμιαστικὸ ἐπιτάφιο τοῦ ΕΛ καὶ τελικὰ στὸ βιογραφικὸ ἀνδριάντα τοῦ ΒΒ¹⁴⁴.

Ἡ εἰκόνα τοῦ Βασιλείου στὴ φιλομακεδονικὴ γραμματεία δὲν παραμένει, λοιπόν, μονολιθικὰ σταθερὴ, ἀλλὰ ἐξελισσεται μέσα στὰ 90 περίπου χρόνια ἀπὸ τὸ 867 μέχρι τὸ 959· αὐτὸ ἀποτελεῖ σαφὴ ἔνδειξη γιὰ τὴν ἱκανότητα τῶν Βυζαντινῶν νὰ δημιουργοῦν πραγματικὰ λογοτεχνικὰ ἔργα, ζωντανὰ καὶ ἄμεσα, ὄχι ἀπλῶς κακέκτυπα ἀντίγραφα μεγάλων προτύπων. Καὶ ἡ λογοτεχνικὴ ἐπιτυχία τῶν τριῶν αὐτῶν ἔργων ἐπιτρέπει καὶ τὴν ἐπιτυχία τῶν προπαγανδιστικῶν σκοπῶν τῶν συγγραφέων τους, τουλάχιστον μέσα στὸν χῶρο τῆς αὐλῆς καὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων¹⁴⁵.

Ἀποτελεῖ δική μας προκατάληψη, ποὺ κληρονομήσαμε ἀπὸ τὸν 19ο αἰώνα, ἡ ἰδέα τῆς πρωτοτυπίας καὶ τῆς σκοπιμότητας τοῦ λογοτεχνικοῦ ἔργου, ποὺ μᾶς ἐμποδίζει νὰ δοῦμε τὰ κείμενα τῆς βυζαντινῆς γραμματείας σὲ ὅλα τους τὰ ἐπίπεδα ἀλλὰ καὶ δική μας ὑποχρέωση ἢ κατανόησή τους. Οἱ ἴδιοι βέβαια, οἱ Βυζαντινοὶ ὅπως καὶ ὅλοι οἱ λαοὶ ποὺ πίστεψαν στὴ δυναμικὴ καὶ δημιουργικὴ ἐνέργεια τοῦ συμβόλου, δὲν ἔγραφαν μὲ αὐτὲς τὶς ἀντιλήψεις. Ὁ πραγματικὸς καὶ ὁ ἰδεατὸς κόσμος ἦταν ἄρρηκτα συνδεδεμένοι στὴν κοσμοθεωρία τους, καθὼς ὁ καλλιτέχνης —ζωγράφος, λογοτέχνης, μουσικὸς— ἐρμήνευε τὸν ἕνα μὲ τὴν βοήθεια τοῦ ἄλλου. "Ὅπως ἔγραψε καὶ ὁ Φώτιος, *ἀπῆλθεν ἡ καλὴ καὶ θαυμασία τῆς ἀρετῆς εἰκὼν, ἀλλ' ὁ γραφεὺς ἔτι τὴν χεῖρα κινεῖ, καὶ γράψει γε πάντως, ἐραστῆς ὢν τοῦ καλοῦ, οὐκέτι μίαν, ἀλλὰ καὶ πλείονας*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Συνοπτικὸς πίνακας τῶν ἀρετῶν τοῦ Βασιλείου

Α. Καταγωγή - προορισμός

1. Ὄνομα

ΑΠ 77-78· ΑΠ 89-92· ΑΠ 107-112· ΒΒ 6-7· ΒΒ 216.1· ΒΒ 331.21-22.

2. Γένος

ΑΠ 70 (νέος Δαυὶδ)· ΑΠ 82-84 (γονεῖς ταπεινοὶ ἀλλὰ εὐσεβεῖς)· ΕΛ 44.5-7 (ἀρχηγέτης δυναστείας)· ΕΛ 44.23-46.5 (Ἀρσακίδες)· ΕΛ 46.11 (ἡ τοῦ πλήθους ἀγωγή)· ΒΒ 212.20 (Ἀρσακίδες [πατέρας])· ΒΒ 215.1-2 (ἀμιγὲς γένος)· ΒΒ 215.20-22 (Μέγας Κωνσταντῖνος

144. Ἡ διαφορετικὴ ὀπτικὴ γωνία τῶν τριῶν ἔργων δὲν ἀποκλείει τὴν πρόσληψη τοῦ ἑνὸς στὸ ἄλλο. Ἰδιαίτερα ὁ ΕΛ χρησιμοποιεῖται συστηματικὰ ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο στὸν ΒΒ. Ἀλλὰ ἀκόμα καὶ σὲ χωρία ποὺ ὑπάρχει φραστικὴ ὁμοιότητα (π.χ. ΕΛ 56.3-5 καὶ ΒΒ 239.19-240.3 [στέψη τοῦ Βασιλείου ἀπὸ τὸν Μιχαήλ] ἢ ΕΛ 64.5-24 καὶ ΒΒ 264.11-21 [ἡ «θυσία» τοῦ Στεφάνου]) ὁ χρωματισμὸς εἶναι σαφῶς διαφορετικὸς.

145. Γιὰ τὴ διαφορά τῆς προπαγάνδας στὸ Βυζάντιο ἀπὸ τὴν προπαγάνδα ὅπως τὴν ἐννοοῦμε ἐμεῖς βλ. Schreiner, 132-134, καὶ A. Kazhdan, *Certain Traits of Imperial Propaganda in the Byzantine Empire from the Eighth to the Fifteenth Centuries*, στὸ: *Prédication et propagande au Moyen Age. Islam, Byzance, Occident* [Penn-Paris-Dumbarton Oaks Colloquia, 3], Paris 1983, 13-28.

[μητέρα]: BB 216.9 (ἀμιγῆς γένος)· BB 217.7-8 (συγγενεῖς μάρτυρες)· BB 219.14 (ἀπλὸ σπιτικόν)· BB 242.4-5 (ἐλάττων τύχη [«ἐκ ταπεινῶν»])· BB 334.1-3 (βιωτικὴ περιπέτεια [ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν του])· BB 335.3 (Δαυϊτικὴ πτωχεία).

3. Σύμβολα βασιλείας

ΕΛ 50.9-11 (πολλὰ σύμβολα τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας [μὴ ὀνομαζόμενα])· ΕΛ 50.15-24 (εἴσοδος ἀπὸ τῆ θριαμβικῆ πύλη)· ΕΛ 50.25-52.3 (στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Διομήδη [1η παραλλαγή])· ΕΛ 54.18-20 (οἱ φῆμες στὴν αὐλή)· BB 216.6-8 (ταινία κοκκοβαφῆς, πορφυρὰ σπάργανα)· BB 217.14-20 (ὁ Κροῦμος καὶ τὸ μῆλο)· BB 218.4-219.7 (ὁ ἀετὸς [ἐκτενῶς])· BB 219.9-11 (ἀετὸς [πολλὲς φορὲς συνοπτικά])· BB 222.2-9 (1ο ὄνειρο [χρυσὸ φυτό])· BB 222.9-19 (2ο ὄνειρο [ὁ προφήτης Ἡλίας])· BB 223.10-224.6 (στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Διομήδη [2η παραλλαγή])· BB 225.17-21 (3ο ὄνειρο [κυπαρίσσι])· BB 226.21-23 (ὁ χαρισματικὸς καλόγερος στὴν Πάτρα)· BB 232.8-11 (Βάρδας)· BB 232.14-20 (Λέων ὁ φιλόσοφος)· BB 233.15-20 (Θεοδώρα [ἔμμεσα Θεόφιλος])· BB 235.13-16 (Βάρδας)· BB 241.17-22 (προφητεία τοῦ Ἰσαὰκ [περ. 600 μ.Χ.])· BB 256.9-10 (ἀγγελία νικῶν)· BB 281.13-20 (προφητεία γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο).

Β. Ὁ αὐτοκράτορας καὶ τὸ θεῖο

1. Θεϊκὴ ἐκλογή - γνώση - ἔγκριση

ΑΠ 62-69 (ἐκλογή)· ΑΠ 79 (γνώση)· ΑΠ 81 (ἐκλογή)· ΑΠ 85 (γνώση)· ΑΠ 198-199 (προκαθορισμός)· ΕΛ 46.6-8 (προκαθορισμός)· ΕΛ 50.1-5 (ἐκλογή)· ΕΛ 52.27-28 (προκαθορισμός [γάμος Β. καὶ Ε.])· ΕΛ 56.6-8 (ἔγκριση [θάνατος τοῦ Μ.])· BB 219.3-5, 7-8 (πρόγνωση)· BB 221.19-20 (προκαθορισμός)· BB 232.21-23 (βούλημα)· BB 234.22-235.1 (πρόνοια)· BB 239.17 (πρόνοια)· BB 240.2-3 (ψῆφος, κρίση)· BB 242.17-18 (ψῆφος)· BB 257.15 (πρόνοια).

2. Θεϊκὸ χρίσμα

ΑΠ 65· ΑΠ 86· ΕΛ 56.3-5· BB 222.12-13 (λήψη σκήπτρων)· BB 223.20-21· BB 227.14-15· BB 335.3-4.

3. Μίμηση Θεοῦ

ΑΠ 68 (θελητής)· ΕΛ 56.9-10 (προσφορὰ τῆς βασιλείας στὸ Θεό)· ΕΛ 68.6-7· ΕΛ 74.18-21 (ἀνέος Χριστός)· ΕΛ 76.18-19 (πόθος Θεοῦ)· BB 255.10-14 (προσφορὰ τῆς βασιλείας στὸν Θεό)· BB 314.14-20· BB 315.10-17 (οἱ ὑπήκοοι μιμοῦνται τὸ χριστομίμητο βασιλεῖα καὶ τοὺς ἀξιωματούχους)· BB 316.9-10· BB 325.10 (ὁσιότητα)· BB 341.6 (ὁσιότητα).

4. Φίλος καὶ προστατευμένος τοῦ Θεοῦ

ΑΠ 67 (οἰκέτης, φίλος)· ΑΠ 96 (φίλος)· ΑΠ 137-138 (υἱός)· ΕΛ 62.20-21 (διάλογος)· ΕΛ 74.24 (διάλογος)· BB 234.5-6 (φρουρούμενος)· BB 263.9-10 (προστασία)· BB 264.11-13 (πολύπαις)· BB 275.4-5 (βλάβη τῶν ἐχθρῶν)· BB 275.23-276.2 (προσευχὴ [διάλογος μετὰ τὸν Θεό])· BB 276.9 (συνεργεία)· BB 285.12-19 (βλάβη τῶν ἐχθρῶν)· BB 298.2-3, 299.10-11 (προσευχὴς [διάλογος])· BB 316.1-6 (ὄνειρα [διάλογος])· BB 321.17 (φιλόχριστος)· BB 342.4 (φιλόθεος).

5. Φύλαξ θεϊκῶν ἐντολῶν

ΑΠ 97-98· ΑΠ 127-130· ΑΠ 147-148· ΕΛ 74.24· BB 316.8-9.

6. Ὁ αὐτοκράτορας ὡς ἥλιος

ΕΛ 56.12-15 (ἥλιος, ἀνατολή)· ΕΛ 76.3-9· BB 331.5-8 (ἀνατολή)· BB 333.14-19 (ψηφιδωτό)· BB 334.11-16 (ψηφιδωτό).

7. Χρηστότης

ΑΠ 106· ΕΛ 58.3.

8. Εὐσέβεια - πίστις

ΕΛ 64.5-24 (αθυσία τοῦ Στεφάνου)· ΕΛ 74.7-17· ΕΛ 76.24-25· ΕΛ 76.26-28· ΒΒ 220.11 (νεότης)· ΒΒ 262.1-2 (δδύνη γιά τὸ σχίσμα)· ΒΒ 264.11-21 (αθυσία τοῦ Στεφάνου καὶ τῶν θυγατέρων του)· ΒΒ 271.14-15· ΒΒ 276.10· ΒΒ 314.20-315.6· ΒΒ 315.15· ΒΒ 331.5-7 (πίστη)· ΒΒ 328.2-8 (ἐνυλαὶ γραφαὶ μὲ ἀπεικόνιση σκηνῶν ἀπὸ βίους μαρτύρων)· ΒΒ 338.21· ΒΒ 340.2 (θεοφιλῆς).

9. Ἀποστολικὸ ἔργο

ΒΒ 291.19-292.6 (Χρωβάτοι, Σέρβλοι)· ΒΒ 341.10-11· ΒΒ 341.11-342.6 (Ἑβραῖοι)· ΒΒ 342.7-19 (Βούλγαροι)· ΒΒ 342.20-344.18 (Ρῶς).

Γ. Ὁ αὐτοκράτορας καὶ τὸ κράτος

1. Πατὴρ

ΕΛ 60.25 (κηδεμονία πατρική)· ΒΒ 271.16 (κηδεμονία)· ΒΒ 277.5, 16· ΒΒ 291.17-19· ΒΒ 348.8.

2. Ποιμὴν

ΒΒ 291.12-14 (ἀγελάρχης).

3. Ἱατρὸς

ΕΛ 56.24-28 (στρατιωτικά)· ΕΛ 62.18 (ἐνοκλησιαστικά)· ΒΒ 259.1-4 (δικαιοσύνη).

4. Δικαιοσύνη

ΑΠ 159-162· ΑΠ 177-183· ΑΠ 184-189· ΑΠ 192-197· ΕΛ 60.1-5· ΒΒ 220.11 (ισότης [νεότης])· ΒΒ 256.23· ΒΒ 258.3· ΒΒ 258.3 (ισότης)· ΒΒ 259.9 (ισονομία, δικαιοσύνη)· ΒΒ 260.10-12· ΒΒ 261.11-16 (ἀέκ ταπεινῶν)· ΒΒ 268.8 (δικαιοσύνη)· ΒΒ 271.16 (δικαιοσύνη)· ΒΒ 306.16-21 (δικαιοσύνη)· ΒΒ 315.9· ΒΒ 315.16-17 (δικαιοσύνη, ἰσότης)· ΒΒ 337.6-10 (δικαιοσύνη).

5. Πρόνοια - Φροντίς

ΕΛ 58.7 (σωτηρία)· ΕΛ 58.20-21 (πρόνοια)· ΕΛ 60.6-11 (πρόνοια)· ΕΛ 62.3-5 (φροντίδα, ἐπιμέλεια)· ΕΛ 74.2 (μέριμνα, φροντίδα)· ΕΛ 74.4 (σωτηρία)· ΒΒ 258.12 (περίβλεψη)· ΒΒ 262.15 (προμήθεια)· ΒΒ 265.5 (φροντίδα)· ΒΒ 271.17 (πρόνοια)· ΒΒ 290.1 (ἐγρήγορηση)· ΒΒ 308.15 (φροντίδα)· ΒΒ 314.6 (ἐπιμέλεια)· ΒΒ 315.12 (πρόνοια)· ΒΒ 316.4 (φροντίδα)· ΒΒ 321.22 (ἐπιμέλεια)· ΒΒ 332.20-21 (πόνος)· ΒΒ 340.3 (ἐπιμέλεια)· ΒΒ 341.5 (ἐπιμέλεια)· ΒΒ 348.8 (πρόνοια [ἀέκ ταπεινῶν]).

6. Ἀγρυπνία

ΕΛ 58.8· ΕΛ 74.3· ΕΛ 76.20-21· ΒΒ 257.17-18· ΒΒ 271.16· ΒΒ 277.18-19· ΒΒ 292.20-21· ΒΒ 308.15.

7. Φιλανθρωπία - γενναιοδωρία

ΑΠ 139 (οἶκος)· ΑΠ 142 (εὐποιία)· ΑΠ 143 (εὐπραξία)· ΑΠ 163-165 (εὐποιία)· ΑΠ 166-167 (εὐσπλαγχνία)· ΕΛ 58.7 (φιλανθρωπία)· ΕΛ 76.29-31 (οἶκος)· ΒΒ 220.10 (ἔλεος [νεότης])· ΒΒ 241.10-16· ΒΒ 256.15-17 (δωρεές τῆς ὑπατείας)· ΒΒ 256.22 (ἔλεος)· ΒΒ 263.16 (φιλανθρωπία)· ΒΒ 268.1 (ἐπιείκεια)· ΒΒ 268.8 (ἐπιείκεια)· ΒΒ 271.1-3 (δωρεές τοῦ νικητῆ)· ΒΒ 277.12-13 (φιλανθρωπία)· ΒΒ 283.23-284.1 (δωρεές τοῦ νικητῆ)· ΒΒ 291.17 (εὐμένεια)· ΒΒ 292.5 (φιλανθρωπία)· ΒΒ 296.17 (φιλανθρωπία)· ΒΒ 312.3-5 (φιλεὺσπλαγχνος)· ΒΒ 315.16 (ἔλεος)· ΒΒ 326.23 (μεγαλοδωρεά)· ΒΒ 337.10 (ἄφθονος χορηγία)· ΒΒ

339.1-7 (αεϋποιία [αέκ ταπεινῶν])· BB 339.13 (φιλόανθρωπος ὑπουργία [αέκ ταπεινῶν])· BB 339.17 (ἔλεος)· BB 339.20-23 (αεϋποιία [πτωχοτροφεΐα κτλ.])· BB 341.20 (προσφορὲς στοὺς Ἑβραίους)· BB 342.13-14 (δωρεὲς στοὺς Βουλγάρους)· BB 342.21-22 (προσφορὲς στοὺς Ρῶς).

8. Νικητῆς

ΑΠ 121-122· ΑΠ 147-149· ΕΛ 56.16-23· ΕΛ 58.1-8· ΕΛ 58.12-22· ΕΛ 60.24-27· BB 266.15-18 (ὁ αυτοκράτορας στρατηγός)· BB 271.4-10 (1ος θρίαμβος)· BB 284.2-5 (2ος θρίαμβος)· BB 294.1-2 (3ος θρίαμβος [ἔχι προσωπικός])· BB 305.13-17 (4ος θρίαμβος [ἔχι προσωπικός])· BB 332.16-19 (ψηφιδωτό: οἱ στρατηγοὶ φέρουν στὸν αυτοκράτορα ὡς δῶρα τὶς κατακτημένες πόλεις)· BB 332.19-22 (ψηφιδωτό: οἱ πράξεις πολέμου καὶ εἰρήνης καὶ τὰ ἔκ θεοῦ νικητήρια).

9. Εἰρηνοποιῶς

ΑΠ 131· ΕΛ 62.22 (ὀμόνοια)· BB 262.14-15 (γαλήνη [ἐκκλησιαστικά])· BB 342.23 (Ρῶς)· BB 345.1 (γαλήνη [γενικά]).

10. Κτίστης

ΕΛ 60.27-62.2· BB 259.18-260.2 (Χαλκή)· BB 321.17-325.5, 338.20-341.7 (ἐκκλησιαστικά κτίρια [γενικά])· BB 325.6-329.3 (ἡ Νέα)· BB 329.4-338.19 (βασιλικά κτίρια [γενικά])· BB 339.21-22 (πτωχοτροφεΐα κτλ.).

11. Ἀνακαινιστῆς τοῦ κράτους

ΕΛ 56.6 (ἐγκαινίσειν)· ΕΛ 56.10-12 (εὐτακτος μεταβολή)· ΕΛ 58.23-30 (χρυσᾶ ἔτη)· BB 256.10 (μεταβολή)· BB 257.20 (μεγάλη μεταβολή)· BB 258.9 (ἀρχαία εὐετηρία)· BB 344.22 (θάλλων βίος)· BB 352.10-15 (τελικὴ ἐπιτυχία σὰν κυβερνήτης).

Δ. Προσωπικὲς ἀρετὲς

1. Πηγὴ ἀρετῶν γενικά

ΑΠ 61-62· ΕΛ 46.23-25 (ἡδύς, λαμπρός, ἐνεργός [νεότητα])· ΕΛ 72.24-25· BB 220.6-14 (παιδικὴ ἡλικία)· BB 225.10-14· BB 228.20-21· BB 315.6-10 (ἀρετῶν τετρακτύς)· BB 345.19-346.4.

2. Ταπεινοφροσύνη

ΑΠ 119-120· ΕΛ 72.26-27· ΕΛ 76.22-23· BB 220.8-9 (νεότητα)· BB 315.3.

3. Πραότης - γαληνότης

ΑΠ 125 (πραότητα)· ΑΠ 135 (γαληνότητα)· ΑΠ 181 (γαληνότητα)· BB 277.3 (προσῆνεια)· BB 351.15 (μαλακογνώμων).

4. Φρόνησις - φρόνημα

ΕΛ 48.9 (βασιλικὸ φρόνημα)· ΕΛ 62.19 (φρόνηση)· BB 220.12 (φρόνηση [νεότητα])· BB 222.1-2 (γενναῖο φρόνημα)· BB 315.9 (φρόνημα).

5. Σωφροσύνη

ΕΛ 48.8 (διάνοια)· ΕΛ 56.27 (σοφία)· BB 220.11 (σωφροσύνη [νεότητα])· BB 225.13 (συνετός)· BB 231.17 (σύνεση)· BB 239.15 (σύνεση)· BB 247.20-248.5 (καλὲς συμβουλές)· BB 268.22 (σοφία)· BB 298.3-4 (ἔμφορες διατάξεις)· BB 302.23-303.1 (σύνεση)· BB 314.7 (ἔμφορον μεταχείριση)· BB 315.9 (σωφροσύνη)· BB 352.5 (ἔμφορον)· BB 344.20 (σύνεση).

6. Μεγαλοψυχία

BB 335.22.

7. *Εὐγνωμοσύνη*

BB 316.16-19.

8. *Ὑπακοή*

BB 220.8-9 (στοὺς γονεῖς, ἡλικιωμένους καὶ δεσπότες [νεότητα])· BB 228.21-22 (στὸν Θεοφιλίτζη [φιλοδέσποτον])· BB 237.22-238.1 (στὸν Μιχαήλ [φιλοδέσποτον])· BB 345.11-19 (στὸν Θεὸ [θάνατος Κωνσταντίνου]).

9. *Σωματικὲς ἀρετὲς*

ΕΛ 48.7 (εὐφυΐα)· BB 225.12 (κατὰ χεῖρα γενναῖος)· BB 230.11-12 (δύναμη [πάλη μετὸν Βούλγαρο])· BB 231.16 (ἀνδρεία [ἐπεισόδιο μετὸ ἄλογο])· BB 232.3-8 (ἀνδρεία [ἐπεισόδιο μετὸν λύκο])· BB 239.15 (ἀνδρεία)· BB 267.22 (ἀνδρεία)· BB 268.8 (ἀνδρεία)· BB 269.13-15 (δύναμη)· BB 270.5 (κατὰ χεῖρα γενναῖος)· BB 315.8 (ἀνδρεία).

Ε. Ἐπίθετα βασιλείας

ΑΠ 80 (ἄμωμος ἀγνὸς ἐστερημένος ψόγου)· ΑΠ 93-96 (πρῶτος μέγας | εὐσυμπάθητος εὐπαραεκτικώτατος, | χρηστὸς γαληνὸς εὐδιάλλακτος μέδων, | σώφρων δίκαιος ἐγκρατής)· ΑΠ 120 (εὐεργέτης)· ΕΛ 46.11 (μεγαλοφυΐης)· ΕΛ 58.16-17 ('Ηρακλῆς ἀλεξίκακος)· ΕΛ 64.8-10 (νέος Ἀβραάμ)· BB 264.15-16 (νέος Ἀβραάμ)· BB 266.6 κ.ε. (γενναῖος)· BB 269.11-13 (νέος Ἀλέξανδρος)· BB 329.6-7 (φιλόπνοος, προμηθεὺς καλῶν)· BB 332.20 ('Ηράκλεια ἄθλα)· BB 345.15-16 (νέος Ἰώβ)· BB 348.8-9 (ἀγαθός).

ΣΤ. Ὑπόδειγμα πρὸς μίμηση

ΕΛ 60.17-19· ΕΛ 68.23-24· BB 212.12-13.